MIHAIL SADOVEANU

MORMINTE

LACRIMILE IEROMONAHULUI VENIAMIN

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ", BUCUREŞTI

Mihail
Sadoveanu

Morminte

LACRIMILE IEROMONAHULUI VENIAMIN

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ
1939

MORMINTE

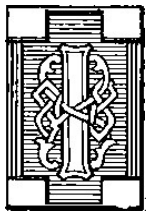 ntre toate afacerile pe care le-am avut aceasta e remarcabilă prin finalul ei cu totul neaşteptat.

S'ar fi părut, aşa cum pornise, că mă va duce într'o serie de şedinţi penibile sau, mai curînd, că va trece de la mine la un confrate mai iscusit în sinuozităţi juridice.

Ei bine, în puţine termene şi în puţine zile, procesul meu era pierdut.

Mai bine zis, era cîştigat.

Pierdut şi cîştigat înainte de a fi început.

Pierdut de noi cei vii, deşi unii din noi sînt departe de a găsi în asta pricină de supărare.

Cîştigat de mort.

În dimineaţa de 18 Aprilie, mă chiamă cineva la telefon:

— Hello! acolo domnul advocat Emanoil Modru?

Nu cunosc vocea asta aspră. Mă supără puţin acest „hello" americănesc. Dar ce are a face? Un client nu trebuie să pară niciodată nesimpatic.

Răspund:

— Da. El este. Cine întreabă?

— Hello! Aici doctor Constantin Ionescu.

— Da. Ce poftiţi?

— Am impresia, reia vocea, că nu sînteţi bine fixat asupra interlocutorului dumneavoastră. Am spus doctor Constantin Ionescu, şi precizez: director al revistei „Progresul Social". Vă amintesc că ne-am întîlnit acum două săptămîni în cabinetul unui prieten comun, înalt demnitar la Finanţe.

— A, da! am făcut eu.

În receptor a sunat un rîs scurt, sau o tuşă: ha-ha! Apoi vocea:

— V'aţi fixat?

— A, da, desigur, m'am întors eu, îmi aduc foarte bine aminte. Stimate domnule doctor, mă bucur că pot relua cu dumneata o discuţie pe care atunci am întrerupt-o. Sînt la dispoziţia dumnitale.

— Mulţumesc, domnule Modru. Aşi veni la dumneata nu pentru discuţia la care te referi şi de care îmi amintesc vag; ci pentru o afacere urgentă şi importantă. Îmi închipui că e mai importantă decît toate cîte ai avut dumneata în cariera dumnitale.

— Mă rog…

— Se poate să vin?

— De sigur; v'aştept.

— Îmi trebuie o jumătate de oră. Aşi dori să nu ne deranjeze nimeni.

— Poftiţi.

Am auzit în aparat „ţac!“ A depus receptorul.

Unii confraţi ai mei s'ar bucura: afacere importantă, afacere grasă.

Ce poate să fie? Să cugetăm puţin, pe cînd facem toaleta biroului. Să împrăştiem mapele; aducem în colţul acesta un tom de jurisprudenţe ale Casaţiei şi două casete cu volume de drept legate în piele flexibilă. Secretarii mei au sosit şi au început să lucreze în camera alăturată. Se aude maşina de scris clănţănind cu hărnicie. Vocea groasă a lui Neagu Pompilian dictează.

Da. Mi-am adunat cîteva elemente asupra omului meu.

Doctorul nu e numai director al unei importante reviste; ţine şi cronica socială la cea mai populară gazetă zilnică. „Prietenul comun” mi-a vorbit despre cariera lui în etape scurte: după ce s'a întors din Germania doctor în ştiinţe sociale, a fost director de minister, secretar general, apoi deputat în primele rînduri ale unui partid puternic. Ar fi astăzi un personagiu bine stabilit, cu relaţii întinse şi tari. Revista lui şi-a crescut importanţa fără a-şi spori tirajul. Publicaţia aceasta pe hîrtie velină a făcut bună operă, împingîndu-l la preşedinţia a felurite societăţi şi asociaţii în care dezvoltă o activitate neobosită. — Oamenii blînzi şi delicaţi pot zîmbi; energia acestui om brun, cu ochii bulbucaţi şi violenţi, a dărîmat pînă acuma toate obstacolele. În ultimul timp un patriotism vehement, bine pus în valoare, i-a consolidat succesul. Nu ne putem mira — gîndeam eu în sine-mi — că un bărbat atît de activ a izbutit să agonisească avere. Cuantumul acestei averi, după informaţii competente, n'ar putea fi încă evaluat. Pînă acuma, an după an, activul se schimba simţitor în favoarea sa. În ultimul timp duce o luptă aprigă pentru nişte terenuri petrolifere. Cîştigul sună a zeci de milioane. Însă, din întîmplare, tocmai despre acest proces faimos ştiam lucruri precise, care îmi îngăduiau să am siguranţa că doctorul Constantin Ionescu va pierde. Omul invincibil, patrioticul doctor — mă bucuram eu — a găsit de data asta pe alţii mai tari decît dînsul. Încercarea sa de a da procesului o întorsătură socială şi naţională n'a reuşit.

Să fie oare asta afacerea urgentă şi importantă pe care pofteşte să mi-o propuie?

Continuam a zîmbi: n'aşi fi deloc dispus să ascut iarăşi colţii lupului. Nu mi-ar plăcea să mă înham la o afacere compromisă.

Poate îl invidiez pe domnul doctor pentru succesele lui de pînă

acum? Poate greşesc depreciind o activitate în care îndrăzneala şi cunoaşterea oamenilor s'au aliat; scrupulele mele sînt poate vanitate şi lipsă de forţă; nu pot nega că voiu avea bucuria să-l văd în noua ipostază, cerîndu-mi sprijin, şi, la bucurie, voiu adăoga satisfacţia de a nu accepta să reiau afacerea terenurilor rău-mirositoare.

Ce-l poate determina pe doctorul Constantin Ionescu să se adreseze unui advocat încă tînăr?

Pe aşii cei bătrîni ai baroului i-a încercat. Acuma e nevoit să înceapă o altă serie — în care serie secundară m'aşi afla şi eu.

Nu. Secretul vestirii telefonice e mai simplu. Doctorul încearcă să-mi treacă mie afacerea pierdută pentru motivul că eu am o soră, care soră e măritată cu Ion Popescu Inod, care Ion Popescu Inod va prezida foarte curînd o secţie la Casaţie, care secţie la Casaţie are în dosarele ei celebra afacere a terenurilor. La Ion Popescu Inod nu se poate ajunge; magistratul acesta subţire şi nalt, chel şi în aparenţă somnolent, e dur ca o bară de fier; — însă Ion Popescu Inod are slăbiciune pentru soţia sa, prea frumoasa şi prea cocheta mea soră Ana; iar prea frumoasa mea soră are la rîndul ei slăbiciune pentru fratele ei geamăn Emanoil Modru.

Dacă ar şti energicul domn doctor Constantin Ionescu, om cu interese multiple şi cunoscător a toate, ce fiinţă curată şi dreaptă e Ana Popescu Inod, născută Modru! Dreaptă şi curată la suflet ca părinţii ei făgărăşeni; ca bunicii noştri care au trăit totdeauna în Ţara Oltului; ca toţi acei baci din veac care s'au închinat piscurilor de subt cer, suind şi coborînd turmele, urmînd datina neamului şi legea lui Dumnezeu.

Încît şansele lui „ca să se întoarcă la atac cu izbîndă“ devin mediocre.

Acest tătar nu-şi va putea valorifica tactica.

După ce am stabilit la soare locul meu şi al surorei mele Ana, în Ţara Oltului subt piscurile făgărăşene cu cele sufleteşti, îl înţelegeam mai bine pe acel doctor cu ochii bulbucaţi însă struniţi spre tîmple, cu umerii largi şi picioarele scurte. Înverşunarea lui, bătăliile lui pentru dobîndă, isbînzile lui — aveau şi ele explicaţie şi veneau din fundurile stepei răsăritene. Acest pămînt îmbielşugat de la Dunăre a fost sălaş multor neamuri; amestecul încă nu s'a topit; şi într'un veac nou, subt un nume indiferent, puteam deosebi pe străin. El e mai ager şi mai atent în luptă; sînt sigur că-mi va vorbi în primul rînd de datoriile lui patriotice.

„Dar iarăşi mă întorc şi zic“, cum se exprima bunicul meu Manole de la Arpaş. Bunicul meu Manole, baciu vechiu. Iarăşi mă întorc şi zic: poate nedreptăţesc pe creştin. Un om cu atari succese e natural să stîrnească duşmănii, mai cu samă duşmănii de vorbe. „Îmbogăţire rapidă — îmbogăţire malonestă”, pare axiomatic şi logic; însă cei care

emit asemenea axiomă uită că vremurile de astăzi sunt nu numai ale aeroplanului şi ale undelor herziene, ci şi ale unor răsturnări fulgerătoare şi prefaceri febrile de azi pe mîne. Doctorul meu e un om al acestor vremuri.

Însă totuşi… mi-am zis eu iarăşi.

Nu mi-am mai spus nimic, căci intrarea clientului meu s'a făcut cu zgomot şi cu mare mişcare.

Am auzit în hall vocea aspră. Maşina de scris din camera de alături şi-a încetat ţăcănitul. M'am grăbit a ruga pe secretarii mei să facă o plimbare pînă la Palatul de justiţie, ca să caute nişte acte la secţia a doua. Cînd m'am întors, uşa cealaltă a biroului era deschisă şi două doamne mă priveau cu puţină nedumerire: una grav, alta zîmbind. Îndată după ele se ostenea oarecum, cu rîs şi gesturi afabile, doctorul, încercînd să grăbească intrarea. Dar doamnele nu se grăbeau. Se lăsau privite.

Cea gravă şi puţintel tristă sau plictisită era mai în vîrstă; poate să fi avut treizeci de ani. Cealaltă părea cu mult mai tînără. Amîndouă aveau aceiaşi ochi bruni şi migdalaţi. Nu-mi era greu să cunosc că erau surori. Doamna gravă purta un costum cenuşiu; pălărioară fără podoabe. Cealaltă avea pe ea roşu şi o pălărioară de o formă imposibilă; ea însăşi era primăvăratică oarecum şi părea vicleană; cu toate că o aducea doctorul, îmi plăcea. Mi se părea că am mai văzut-o undeva.

M'am înclinat ceremonios. Doctorul răsbi în sfîrşit în biblioteca mea, călcînd îndesat; îmi scutură mîna şi aflai îndată că nu mă înşelasem în prepusul meu. Femeile erau surori. Cea gravă era soţia doctorului. Doamna Florette Ionescu. Tînăra era domnişoara Cireşica Demetrian.

Am poftit pe doamne să stea.

Doctorul făcu prin cameră cîţiva paşi neliniştiţi. Parcă s'ar fi aflat într'o cuşcă. L-am privit zîmbind cu plăcere: avea ochi tătărăşti. Avea în el o putere, care trebuia numaidecît să exploadeze la intervale.

— Domnule Modru, strigă el oprindu-se; de ce-ţi închipueşti că am venit noi la dumneata?

— Domnule doctor, am răspuns eu, îmi închipui, din cele ce mi-ai comunicat la telefon, că e vorba de un proces.

— E mai mult o nebunie decît un proces.

— Nu înţeleg.

— Ai să înţelegi numaidecît, stimate domnule Modru. E mai mult o nebunie decît un proces. Ce zici dumneata de un bărbat respectabil, cultivat şi ajuns într'o înaltă situaţie, care a pus totuşi copilelor sale, aici de faţă…

Doamna cea gravă protestă cu voce blîndă şi muzicală:

— Costi, te rog…

— Nu mă ruga, doamnă; permite-mi să vorbesc. Ne aflăm în faţa unui om de legi care-i şi om de bun-simţ. Ce-ai zice dumneata, stimate domnule Modru, de un asemenea bărbat care pune copilelor sale nume — uneia Floarea şi alteia Cireaşa? Ai pune oare dumneata copilelor dumnitale asemenea nume? Eu n'aşi pune.

— Domnule doctor, dă-mi voie…

— Ce voie să-ţi dau? Binevoieşte, te rog, a răspunde la întrebarea mea.

— Domnule doctor, depinde…

Atunci tînăra începu a rîde şi mă privi drept:

— Nenea pretinde, zise ea repede, că tata ne-a pus nume absurde. Asemenea nume nu mai poartă decît ţigăncile. Cu toate acestea, tatei îi era drag să ne cheme aşa…

— Tatăl lor a fost un om important, se amestecă doctorul; generalul Oraţiu Demetrian.

— A fost general şi personagiu important, dar îi plăceau numele vechi. Asta a fost o chestie între el şi noi…

— Nu ştiu, Cireşico, dacă îi plăceau şi dacă numele sînt vechi. Şi nu mă interesează dacă a fost o chestie numai între voi. Eu am întrebat pe advocat dacă nu-i pare că asemenea om are puţintică lipsă… foarte puţintică… Ce zici, domnule Modru?

— N'aşi putea spune nimic deocamdată, domnule doctor; mie nu-mi displac asemenea nume.

— Nu te cred, vrai să fii politicos.

— Ai putea fi şi dumneata, nene.

— Eu? De ce să fiu politicos, domnişoară? Eu sunt un om rezonabil. Am căutat întîiu să atenuez ciudăţenia bătrînului.

— Nu era bătrîn, nene. S'a prăpădit în floarea vîrstei. N'avea decît cincizeci şi cinci de ani.

— Să lăsăm asta; dacă pofteşti, pot admite că era în floarea tinereţei. Am căutat să atenuez ciudăţenia tatălui vostru, de aceea tu ai devenit Cireşica şi sora ta Florette.

Doamna gravă se mişcă iar:

— Costi, te rog…

— Am isprăvit, draga mea. Advocatul trebuia să cunoască şi asta; căci asemenea fapt, în aparenţă neînsemnat, face parte din seria altor fapte, care s'au încheiat cu testamentul. Este un testament, repetă cu putere doctorul, întorcîndu-se spre mine. Îl am în această servietă. Cîntăreşte un sfert de kilogram. Ce zici dumneata, domnule Modru, de un testament care cîntăreşte un sfert de kilo? Cincizeci de jumătăţi de coală. Ce zici de asemenea testament?

— Nu spun nimic pînă ce nu-l citesc.

— Lasă asta; îl vei citi. Ce spui dumneata de un testament de un sfert de kilogram? Nu ţi se pare că cel care l-a redactat are puţintică

lipsă… foarte puţintică lipsă?

— Costi, te rog…

— Am isprăvit, doamna mea. Află deci, stimate domnule Modru, că socrul meu generalul Oraţiu Demetrian a decedat în octomvrie trecut, fiind victimă a unui accident de automobil. Şi asta a fost una din ciudăţeniile lui: era sigur că va muri într'un accident de automobil. În războiu, se poate spune că a dovedit un curaj împins pînă la temeritate. Era absolut sigur — înţelegi dumneata — absolut sigur că nu va pieri de glonţ. Însă după asta a fost sigur că sfîrşitul său va fi într'un automobil.

— Nene, exagerezi.

— Eu? exagerez? dimpotrivă. Rămîne — stabilit, în orice caz, că socrul meu avea unele ciudăţenii. Astea nu le ştiu numai eu; le-au aflat şi alţi oameni. A fost înmormîntat la Cluj cu toate onorurile. Soţia mea şi domnişoara Cireşica şi-au făcut datoria, plîngînd ca nişte fiice bune…

La aceste vorbe, doamnele întoarseră capetele, ca să privească gravurile ce împodobeau zidul.

— După ce s'au isprăvit toate, m'am interesat de succesiune. Generalul Demetrian a avut numai aceste două copile, deci afacerea era simplă. Totuşi generalul îşi putea aduce aminte şi de alte neamuri ale sale, rămase într'un sat de moşneni din judeţul Gorj. Moşneni săraci; nu ar fi de mirare, deci, dacă s'ar fi gîndit să-i ajute. Moştenirea de la părintele său, mare şi cunoscut proprietar, Oprea Stîngaciu Demetrian, ar fi putut ajunge ca să îndestuleze numai din veniturile ei zece moşneni calici; însă, cît a trăit, generalul Oraţiu n'a făcut călătorii, n'a cercat speculaţii, n'a jucat cărţi, n'a avut amante, n'a pariat la alergări, încît averea sa a crescut într'o măsură la care nici eu nu mă aşteptam. Pămînturile arendate şi efectele de stat se ridică la o valoare de patruzeci pînă la cincizeci de milioane.

— Frumoasă moştenire, am acceptat eu, zîmbind spre doamne.

— Cum ai spus, domnule?

— Am spus: frumoasă moştenire.

Doctorul m'a privit cu ochi mînioşi, scrijelaţi de aţe sîngerate.

— Unde crezi dumneata că e moştenirea aceasta? a strigat el. Dumneata crezi că testamentul voluminos pe care îl am în geanta mea aici se ocupă de drepturile succesorale ale soţiei mele şi ale acestei frumoase domnişoare? Dacă crezi asta, apoi te înşeli amar. Mai întăiu, acest testament nu e în posesiunea noastră decît de patru zile. Între hîrtiile de pe biroul răposatului, s'a găsit îndată după accident o scrisoare cu menţiunea: iubitelor mele fiice. Credeam, în primul moment, că e ce trebuie să fie. Nu era însă ce trebuia să fie. Era o simplă notă, lămurind că se află depus la notarul sau domnul Claudiu Roman testamentul amănunţit, care — fii, te rog, atent — nu se va

deschide decît după şase luni de la moartea sa. Şase luni exact, zi cu zi. Ce zici de asta?

— N'avem a judeca voinţa unui testator decît în anumite împrejurări.

— Da? Şi nu găseşti dumneata aici „anumite împrejurări", care se adaogă la celelalte anumite fapte de care ţi-am vorbit? Scurt, stimate domnule Modru, după părerea mea, — care desigur va fi şi a dumnitale, — acest testament în greutate de un sfert de kilogram cuprinde tot ce pofteşti, vorbeşte de cîte în lună şi în soare, însă desmoşteneşte pe soţia mea şi pe domnişoara aceasta.

— Nu-i adevărat! protestă cu veselie domnişoara Cireaşa Demetrian.

— Aşa? Nu-i adevărat? Nu te desmoşteneşte cînd îţi lasă jumătate din a treia parte? Asta se numeşte moştenire? Îţi ajunge ţie atît, ca să te măriţi onorabil? Şi-mi ajunge mie partea Florettei ca să duc la împlinire planurile mele?

— Ba, nene, mie îmi ajunge; şi dumneata nu trebuie să duci la îndeplinire niciun plan.

Doctorul privi în juru-i cu ochi mînioşi şi pufni:

— Ph! poftim vorbe de femei!

Pe urmă se linişti.

— Domnule advocat, îmi zise el solemn, deschizînd servieta şi scoţînd la lumină un manuscript voluminos, depun în mînile dumnitale acest act în copie. Originalul se află în păstrarea notarului, care se întîmplă să fie şi executor testamentar. E un bătrîn nătîng, care s'a emoţionat la lectura acestor foi; ai să-l cunoşti şi are să te amuze. Citeşte deci acest act şi dă-ţi, te rog, samă că în cuprinsul lui se găsesc elementele evidente ale atacului. Asemenea act trebuie anulat; moştenitoarele trebuie să intre în dreptul lor. Ne-am înţeles?

— Cred că da; voiu citi manuscriptul.

— Citeşte-l; cred că are să-ţi placă; e bun de pus la un premiu cultural; are să te intereseze, căci şi dumneata faci puţină literatură. (Domnişoara Cireaşa a zîmbit!) Însă nu e testament cum nu sînt eu papa de la Roma.

Doamna tristă făcu iar un gest, fără a mai rosti cuvînt. Însă domnişoara Cireaşa se umplu deodată de însufleţire; ochii i se aprinseră.

— Dar mă rog dumnitale, nene, vreau şi eu să citesc testamentul. Vreau să aflu, vreau să cunosc. Ce este în el grav? Întrucît sîntem nedreptăţite?

Se întoarse către mine, tînguindu-se copilăreşte:

— Mă rog frumos, domnule Modru, convinge-l pe doctor să ne dea şi nouă manuscriptul. Chiar nouă ar trebui să ni-l dea întăiu. La urma urmei, ce spune acolo tătuţa nostru e mai important decît

milioanele dumneavoastră.

— În orice caz, ale mele nu sînt, domnişoară, am replicat eu.

— Bine, bine; vom vedea ce e şi cu banii; dar mai întăiu vreau să ascult glasul tătuţei…

Cuvîntul acesta din urmă, domnişoara Cireaşa îl rostea cu dulceaţă şi drăgălăşie.

— Ascultă, domnişoară, îi zise sever doctorul, fii rezonabilă; afacerile sînt afaceri şi o consultaţie e o consultaţie. Îndată ce domnul Modru ia cunoştinţă de act, nu văd niciun motiv să nu vi-l comunic şi vouă în toată întregimea. Pînă atunci să-ţi fie suficient a cunoaşte, aşa cum ţi-am mai spus, că bunul tău tată nu-ţi lasă nimic; în orice caz îţi lasă prea puţin. Deci după ce precizăm chestia juridică, poate urma şi şedinţa literară. Ne-am înţeles?

Domnişoara Cireaşa făcu semn de împotrivire din cap, ţuguindu-şi botişorul. Doamna Florette închise pleoapele o clipă, apăsată de un plictis funebru.

— Asta este! încheie doctorul, punînd punct oricărei discuţii asupra incidentului.

Doamnele se ridicaseră. Doctorul deveni uman; zîmbi.

— Am ţinut, adăogă el, să fie de faţă şi persoanele sensibile; să cunoască pe de-o parte că manuscriptul a trecut la altcineva şi deci nu mi-l mai pot cere de o sută de ori pe zi; iar pe de altă parte să vadă că intrăm din divagaţii în realităţi, anulînd o absurditate.

— Se va vedea… am zis eu.

— Lucrul mi se pare neîndoielnic, m'a încredinţat doctorul.

Am rămas singur în bibliotecă. Înainte de a atinge caetul cel voluminos, mi-am aprins o ţigară şi am încercat stăruitor să-mi aduc aminte unde am mai văzut pe domnişoara Cireaşa Demetrian. Unde am mai văzut-o? Unde am mai văzut-o? Vorbele acestea cîntau în mine ca un refren.

Am deschis fereastra, ca să mai văd odată, în stradă, pe vizitatorii mei. Am zărit-o, o secundă numai, pe domnişoara Cireaşa, pe cînd se urca în automobil. A ridicat ochii spre mine? Mi-a rămas numai în închipuire, scrisă cu *c* mic, şi am avut în gură un gust de ceva fraged.

Am zărit-o poate într'o adunare mai mare;. Poate la una din şezătorile literare la care am participat în funcţiunea secundară a vieţii mele, adică în calitatea mea de poet fără cititori.

Se poate. Automobilul a plecat; strada a rămas goală; printre acoperişuri am văzut grădini înfrunzite, apoi un colţ de cer azuriu.

Servitorul mă anunţă că domnul doctor s'a întors.

De data aceasta, domnul doctor Constantin Ionescu a intrat liniştit. A observat că deschisesem fereastra; s'a uitat la manuscriptul rămas pe masă încă nedesfăcut.

— Domnule Modru, a zis el cu zîmbetu-i puţin silit, am lăsat pe doamne să plece şi m'am întors, căci mai trebuie să-ţi dau cîteva mici explicaţii în afacerea pentru care am venit. Nădăjduiesc că, în trei zile, voiu putea vorbi despre o afacere „a noastră". Îţi dau trei zile; te vestesc că lectura e penibilă. Numai surprinderea şi, aşi putea adăogi, indignarea, m'au făcut să-l consum într'o noapte, pe nerăsuflate. Cînd cineva, în loc să se ocupe de copila pe care ai văzut-o, divaghează asupra unor presupuşi strămoşi de acum o mie de ani, îmi dai voie să nu mai am nicio îndoială asupra diagnozei. Ştiu că vrai să mă întrebi cîteva lucruri.

— Desigur, domnule doctor.

— Vrai să mă întrebi de ce n'am comunicat femeilor testamentul în tot cuprinsul lui — să zic literar… Ştii de ce am întîrziat să-l comunic? Pentru că sînt femei, şi pentru că sînt fiicile tatălui lor. Pentru că le lipseşte şi lor puţintel ceva… Nu zîmbi. E aşa cum spun eu.

— Însă, domnule doctor, şi eu sînt puţintel cam… căci sînt poet.

— În primul rînd, domnule Modru, eşti advocat. Să fim serioşi. Am adoptat deci pentru femei metoda pe care am socotit-o mai bună. Las' că nici nu era timp de pierdut. Au vreme să-l citească şi după ce se vor fi făcut cele necesare. Ne adresăm şi unui medic specialist. Pot să te vestesc că voiu lua toate măsurile ca acei care vor aprecia faptele să fie şi ei pregătiţi.

Îl ascultam în tăcere, fără a-l privi.

— Nu-i aşa că mai ai o întrebare? îmi închipuiesc că vrai să cunoşti, domnule Modru, de ce m'am adresat dumnitale şi nu m'am adresat altui avocat.

— Poate, am replicat eu aţintindu-l, fiindcă sora mea e soţia lui Popescu Inod?

— Într'adevăr? Asta mă bucură foarte mult; îţi mărturisesc însă că nu ştiam.

Totuşi vedeam că ştia.

— Să nu crezi, urmă doctorul, că nu apreciez şi această împrejurare. Sîntem de carne şi sînge; trăim între oameni; avem interese şi ducem lupte ca să izbîndim în viaţă; trebuie să folosim arme bune şi să nu neglijăm strategia şi tactica epocii noastre. Naivii cad la fund. Nu-ţi voiu face injuria să te socotesc un naiv. Dacă ai fi fost aşa-ceva, n'ai fi făcut o carieră aşa de frumoasă. Ştiu că ai talent;

dar talentul nu e îndestulător… Nu vorbesc de poezie; vorbesc de talentul dumnitale de advocat.

— Mulţumesc, doctore.

— Nu încerca să fii ironic; ştii foarte bine că am dreptate. Deci trebuie să afli întrucîtva de ce m'am adresat dumnitale în primul rînd. Nu din pricina doamnei Ana Popescu Inod. Ci din pricina unei tinere puţintel cam romanţioase pe care ai admirat-o acum un pătrar de oră, cînd stătea în acest fotoliu.

— Domnişoara Cireaşa Demetrian?

— Da. Din pricina domnişoarei Demetrian. Ea te apreciază în altă ipostază.

— Am văzut-o cumva la şezătoarea literară de la Fundaţia Carol?

— Exact. Te mirai unde ai zărit-o. Merită să fie zărită; e o persoană remarcabilă. Ai zărit-o probabil, şi la o a doua şezătoare la care ai participat dumneata. Am înţeles că te apreciază ca poet, în măsura în care te apreciez eu ca advocat. Nădăjduiesc că va fi sensibilă şi la proza profesionistului. Ţineam, stimate domnule Modru, să te pun în curent cu această împrejurare, îndemnîn- du-te să reflectezi asupra tuturor perspectivelor ce se deschid atît unui advocat inteligent, cît şi unui tînăr simpatic.

Gata. După ce mi-a lansat această bombă, doctorul m'a salutat şi s'a retras.

S'a grăbit chiar să se retragă, ca să-mi lase mai mult timp de gîndire. Se vedea că doctorul are experienţa oamenilor; ştie să arunce o sămînţă care rodeşte; va şti să se întoarcă, să-şi ia partea lui de recoltă. De asemenea ştie că o mînă spală pe alta şi amîndouă obrazul; bine-înţeles, acest obraz nu-i curat. Însă după ce îl spală amîndouă mînile cu îngrijire, acest obraz se poate arăta în lume şi poate pretinde că n'a fost niciodată prihănit.

Acest doctor mai cunoaşte probabil şi alte adevăruri, care privesc persoana tînărului advocat stabilit de cinci ani într'un destul de costisitor apartament din Bulevardul Elisabeta. Cunoaşte, poate, că afacerile acestui tînăr advocat nu merg aşa de strălucit pe cît s'ar părea? Totuşi nu merg nici aşa de puţin bine pe cît şi-ar închipui el, sau, mai degrabă, pe cît ar nădăjdui el. Dar poate bănuieşte la acest tînăr o ambiţie deosebită, pentrucă îl vede subscriind, în unele reviste bucureştene, mici opere poetice de puţină valoare. Mai curînd asta i-ar dovedi oarecare lipsă de seriozitate a tînărului. Poate şi ceva mai grav: un spor de sensibilitate în dauna inteligenţei. Această din urmă însuşire e cu atît mai rară cu cît mai mulţi socot că au dreptul să şi-o atribuie. Cei care într'adevăr o posedă, cei prea puţini, ar avea datoria s'o valorifice într'o măsură ce nu poate fi îngrădită de legile oamenilor de rînd. Totuşi poate domnul doctor Constantin Ionescu face o confuzie între inteligenţa curată şi dezinteresată şi între acea variantă

minoră a ei care e viclenia. Informaţiile lui vor fi fiind şi altele: că deşi sînt la vîrsta primejdioasă, nu am încă niciun angajament matrimonial. Mai mult: că biata mea inimă de mai multe ori rănită se află într'un fel de concediu de convalescenţă.

Trebuie să recunosc, acceptam eu, că lovitura lui cea mai dibace e în această insinuare că domnişoara în chestie ar avea oarecare înclinare pentru poet. Dacă se află ceva adevăr în asta, atunci am dreptul să reflectez că viaţa omului nu e o veşnicie şi că tinereţa e la antipodul acestei noţiuni absurde. Durere! Cum se spunea odinioară la gimnaziul nostru din Braşov; primăverile trec şi tinereţa noastră se împuţinează. Iată că în luna întîia a acestui an am împlinit şi eu vîrsta veacului, adică ani treizeci-şi-opt. Atît de dibace şi de otrăvită a fost această insinuare, încît sînt ispitit să-l socotesc pe acest domn doctor drept un binefăcător al meu. Păstrîndu-mi capul rece — aşa de rece, încît observă că inima s'a încălzit — sînt înclinat să-i fiu recunoscător. Asta înseamnă că mă plătesc faţă de domnia-sa cu o declaraţie verbală, iar eu urmez destinul meu, nu interesul lui. Iar destinul meu pare a fi să mă bucur în primăvara aceasta de o iubire nouă. Aşi putea spune: o iubire definitivă; căci reprezentarea acelei mici persoane radioase, al cărei nume se scrie cu *c* mic, continua să-mi dea sensaţia delicioasă pe care o mai încercasem. Pe fereastra deschisă intra de multă vreme un miros vag de flori. Deci visam cu ochii deschişi.

Soneria m'a trezit. Servitorul a întîmpinat pe cineva; e întrebat şi dă desluşiri. Da; domnul poate primi. Da; domnul se află singur în biroul său.

Nu cunosc glasul celui care vine. E un străin; e un client; nu-mi va putea niciodată plăti atîta încît să răscumpere pierderea viziunii minunate în care mă statornicisem. Asemenea pierdere nu poate fi răscumpărată nici de realitatea palpabilă. Între visul meu şi între domnişoara Demetnan se puteau aşeza răsturnări totale. Visul îmi adusese o imagine blîndă şi docilă; domnişoara noastră era în realitate, după cît înţelegeam, o capricioasă şi o impulsivă.

Se deschisese uşa.

Mă privea din prag un bătrînel firav, cu o timiditate care din primul moment mi s'a părut suspectă. Purta ochelari, însă mă privea pe deasupra lentilelor, puţintel pieziş şi dintr'o parte. Avea pe el o redingotă neagră îmbumbată pînă la cravata-plastron. Părul alb îi era periat în sus cu îndîrjire; acesta era singurul amănunt agresiv al înînfăţişării omuleţului. Era delicat în mişcări şi în felul de a se ţinea. Ar fi vrut să nu mă tulbure; cerea oarecum învoire să înainteze; s'ar fi retras la un gest al meu. Avea în el şi ceva de apariţie. Înfăţişarea lui veche justifica această impresie.

A întrebat cu grijă:

— Nu vă conturb?

— Nu, domnule. Cu cine am onoarea?

— Mă rog domnieivoastre. Doresc să ştiu dacă am plăcerea să vorbesc cu domnul advocat Emanoil Modru?

— Aveţi asemenea plăcere.

— Sînteţi oare domniavoastră în persoană domnul advocat Emanoil Modru?

— Da, domnule.

— Observ în vocea domnieivoastre oarecare nerăbdare. Vă rog să nu vă supăraţi că-mi iau toate precauţiunile. Mă iertaţi, stimate domnule advocat? Dacă, după cît înţeleg, mă iertaţi, atunci permiteţi-mi să înaintez şi să mă recomînd: eu sînt Claudiu Roman, notar public.

— Poftiţi şi luaţi loc.

— Mulţămesc. Am spus: Claudiu Roman.

— Da; am înţeles. Nu aud întîia oară acest nume.

— Desigur că nu-l auziţi întîia oară, m'a încredinţat cu blîndeţă musafirul meu; l-aţi mai auzit acum o oră, aici în acest loc, rostit de domnul doctor Constantin Ionescu.

Musafirul meu s'a aşezat cu fereală în fotoliu, ocupînd un loc strict minimal. Îşi înclinase modest fruntea largă şi naltă, pe cînd eu îl priveam cu surprindere.

— Într'adevăr, am răspuns eu, fără a-mi stăpîni mirarea; doctorul mi-a vorbit de dumneavoastră. Însă de unde ştiţi?

— Îmi am eu informaţiile mele… a zis cu modestie şi cu voce scăzută bătrînelul.

Îşi înălţase fruntea şi mă cerceta prin ochelari. Întăiu mă privi drept în faţă, apoi examinarea lui luă o formă circulară şi totală. Păru satisfăcut şi-mi zîmbi.

— Mă rog domnieivoastre, domnule advocat, aşi dori să nu vă fiu cu nimic supărător.

— Nu mă supăraţi cu nimic, domnule notar public, l-am încredinţat eu.

— Aveţi şi pentru mine niţel timp? Am spus „niţel", ca la Bucureşti… s'a veselit bătrînelul. Ştiu că sînteţi ocupat, m'a prevenit el; nu vă cer decît o jumătate de oră. Vă rog să nu mă refuzaţi.

— Nu refuz; sînt la dispoziţia dumneavoastră o jumătate de oră, domnule notar.

— Prea bine. Mă rog domnieivoastre… aici, pe birou, în apropiere de mine, în acest plic mare, galben, se găseşte oare testamentul excelenţei sale fie iertatul general Demetrian?

— Da, am răspuns eu.

— Observ că iarăşi sînteţi contrariat, a zîmbit bătrînul. De data asta nu puteţi avea niciun motiv de nedumerire. Copia de faţă a fost întocmită în biroul meu şi am aşezat-o eu însumi în plic, predînd-o domnului doctor. V'aşi ruga însă cu respect, stimate domnule advocat,

să binevoiţi a o aşeza într'un loc mai potrivit. Văd că aveţi o casetă de fier de cea mai bună marcă; introduceţi acest plic în caseta de fier. Sau găsiţi-i un loc şi mai sigur.

Am tras spre mine plicul. Am răspuns:

— Mi-am luat angajamentul să citesc acest testament al răposatului general Oraţiu Demetrian.

— Dar nici nu l-aţi desfăcut; deci n'aveţi încă intenţia să-l citiţi.

— Îl voiu citi cînd voiu socoti eu că trebuie să-l citesc.

— Mă rog domnieivoastre: bag sama că iarăşi vă supăraţi.

— Nu m'am supărat. Aştept să-mi arătaţi scopul vizitei dumneavoastră.

— Ba da, v'aţi supărat; şi din motivul acesta mă aflu prea neliniştit. Doresc să cunoaşteţi că eu am venit la domniavoastră nu ca adversar. Doresc să mai cunoaşteţi că n'am în această chestiune niciun interes personal. Ţin numai să-mi fac datoria către fie-iertatul meu client şi să îndeplinesc o poruncă a sa; în acelaşi timp, tot după porunca clientului meu şi nu numai din porunca lui, ci şi din simpatia personală pentru fricile sale, am datoria să supraveghez ca legatul să se îndeplinească faţă de domniile lor fără ştirbire.

M'am mirat:

— Nu mi-a spus oare cu totul altceva doctorul?

— Da? Ce v'a putut spune domnul doctor? Nu cumva că doamnele ar trebui să ceară anularea testamentului?

— Într'adevăr.

— Pentru care motive?

— Pentru motive felurite, pe care dumneavoastră le cunoaşteţi, domnule notar.

— Le cunosc. Primul motiv e că o mare parte a averii respectabilului meu client are o destinaţie specială. Fiicile clientului meu îşi au partea lor; totuşi domnul doctor Constantin Ionescu ar înţelege să anuleze legatele speciale: recte, partea soţiei sale — adică partea pe care o socoteşte a sa proprie — să se mărească cu jumătate din suma pe care o reprezintă legatele.

— Domnule notar public, am zis eu, doctorul Constantin Ionescu nu a intrat în asemenea amănunte; în orice caz domnia-sa nu le-a mărturisit. Pe domnul doctor Constantin Ionescu îl preocupa numai nedreptatea pe care generalul a făcut-o fiicelor sale. Cum firesc este ca un părinte să nu nedreptăţească pe copiii săi, doctorul a căutat şi a găsit o explicaţie. Încă n'am citit testamentul; el se pare că cuprinde o dizertaţie cu caracter literar.

— Cu caracter ştiinţific, domnule advocat.

— Fie şi cu caracter ştiinţific… o dizertaţie care ne-ar îndreptăţi să tragem anume concluzii asupra stării mintale a răposatului, în momentul cînd a testat.

— Însă domniavoastră n'aţi citit testamentul.

— Îl voiu citi. La dizertaţie se adaogă şi alte cîteva observaţii privind fapte şi vorbe ale răposatului dumneavoastră client.

— Asta o spune domnul doctor?

— Da.

Bătrînul s'a făcut mai mic şi mai umilit în scaunul său. A oftat şi şi-a frămîntat mînile fine şi palide.

— Defectul meu, domnule advocat, mi-a zis el încet, e că nu ştiu să vorbesc complicat şi să-mi ascund gîndirea. Asta pare a veni dintr'o violenţă pe care cu greu mi-o pot stăpîni. Rog să fiu iertat că m'am exprimat astfel despre intenţiile domnului doctor, deşi domnul doctor nu e încă formal clientul domnieivoastre.

— De unde deduceţi dumneavoastră asta, domnule notar public?

— Îmi am eu informaţiile mele… a şoptit bătrînelul. Îngăduiţi-mi în această jumătate de oră să vă comunic cîteva lucruri mai mult sau mai puţin interesante. Poziţia mea faţă de testament, stimate domnule advocat, este strict neutrală; nu vreau să vă propun nici să vă sugerez ceva. Dacă doamnele vor face proces şi vor cîştiga, eu mă înclin şi zic că aşa a fost voia lui Dumnezeu, înainte de a vă face comunicările, vă rog să binevoiţi a confirma că domniavoastră sînteţi fiul lui Aurel Modru din Arpaş.

— Sînt fiul notarului public Aurel Modru. Nu văd nicio legătură între asta şi testament.

— Mă aflu liniştit şi cu privire la această informaţie, s'a bucurat c'un fel de nevinovăţie bătrînelul. Eu am fost conclasan cu Aurel Modru şi am rămas amici pînă la sfîrşitul vieţii sale. Îi rămîn amic şi după asta, pînă la sfîrşitul vieţii mele. Acum, precum cunoaşteţi, sînt stabilit în Cluj. Cum cunoaşteţi de-asemeni, am înmînat domnului doctor Constantin Ionescu această copie, bine întocmită şi bine pachetată. Aflu, după patru zile, că doamnele n'au luat cunoştinţă de conţinutul copiei. Primesc de la domnişoara Cireaşa o scrisoare indignată, pretinzînd că trebuie numaidecît să cunoască cele scrise de tătuţul său. Cum domnul doctor refuză, pentru motive ale sale, să-i comunice domnişoarei copia, domnişoara îmi pretinde mie originalul. Nu să i-l las, căci asta nu se poate; ci să i-l comunic şi, după asta, să-l iau iarăşi cu mine la Cluj. La citirea acestei scrisori, am luat numaidecît testamentul original pe care îl aveam în casetă şi m'am dus de l-am depus în „safeul" meu de la Banca Ardeleană. M'am suit apoi în tren şi am venit la Bucureşti. Am impresia, stimate domnule advocat, — aşi putea spune că am siguranţa, dar mă mărginesc a spune impresia — am impresia că cineva a căutat în geamandanul meu. Fie că faptul s'a petrecut în tren, fie că s'a petrecut la hotel, — aceasta e impresia mea. Dumneavoastră aveţi să mă întrebaţi: cu ce scop cineva a căutat în geamandanul meu? Iar eu am să vă răspund că

nu ştiu cu ce scop. Poate cu scopul de a găsi testamentul original; însă nu sunt de loc sigur de asta. Deşi o copie nu e acelaşi lucru cu originalul, vă rog să binevoiţi a depune şi domniavoastră acest plic într'un loc sigur. Îl luaţi şi-l citiţi cînd vă e de lipsă; după asta îl puneţi iarăşi la loc sigur.

În tăcerea de o clipă, am insinuat o întrebare:

— Pe cine bănuiţi?

— Fiţi sigur, mi-a răspuns bătrînul Claudiu Roman, că nu bănuiesc pe domnişoara Cireaşa. Dealtminteri n'am dreptul să bănuiesc pe nimeni. Dacă eliminăm pe domnişoara Cireaşa, rămîne a doua participantă a scrisorii: doamna Floarea, cealaltă fiică a clientului meu şi onorabila soţie a doctorului. Căci în scrisoare mi se spunea că şi doamna Floarea e indignată şi pofteşte să cunoască originalul, deoarece nu poate citi copia. Însă doamna Floarea de mult nu mai poate fi indignată. De cînd sănătatea şi voinţa i s'au ofilit, domnia-sa nu mai are indignări; s'a resemnat să rabde. Excelenţa sa clientul meu a socotit că face fericirea copilei sale cînd a consimţit s'o dea soţie unui bărbat de viitor cum se arăta domnul doctor Constantin Ionescu. De asemeni i-a acordat domnului doctor şi protecţia sa, de care domnul doctor avea atunci nevoie. În curînd domnul doctor a făcut cariera pe care o cunoaştem, însă clientul meu a avut prilej să afle că fiica sa nu e fericită. Fiecare dintre noi trebuie să recunoască stăruinţa şi dibăcia domnului doctor; le recunoştea şi excelenţa sa; însă doamna Floarea îşi pierduse vioiciunea şi mergea în scădere. Pentru oamenii de aici se găsesc căi simple spre a soluţiona o asemenea situaţie; dar excelenţa sa generalul avea asupra căsniciei părerile de la noi, adică prejudecăţi, cum se spune aici, şi era mai puţin impresionat de rînduielile civile, care sînt schimbătoare, decît de rînduielile religioase care sînt eterne. Ceea ce a legat Dumnezeu, oamenii să nu deslege. Aşa încît doamna Floarea a continuat să rămînă tristă. Nu pot pretinde că domnul doctor ar fi silit-o să ceară testamentul original; dacă domnul doctor ar fi putut influenţa voinţa doamnei, n'ar fi putut influenţa pe a domnişoarei Cireaşa. Afară de cazul că domnişoara ar fi înţeleasă cu domnul doctor, ceea ce mi se pare puţin probabil. Dacă domnieivoastre vă face plăcere, pot preciza că ipoteza ultimă mi se pare cu desăvîrşire absurdă. Mai rămîne deci a treia persoană care ar putea avea un interes şi acea persoană ar fi însuşi domnul doctor. Domnul doctor e un om puternic, cu multe mijloace, şi mie mi-e frică de domnia-sa. N'aşi putea afirma că îl stimez, însă mi-e frică de domnia-sa. Deci nu-l pot bănui.

— Dar, domnule notar public, am intervenit eu; poate vă înşelaţi; poate n'a căutat nimeni în geamandanul dumneavoastră.

— Recunosc că şi asta e posibil… a rostit cu linişte, cu voce moale, vizitatorul meu.

— Aţi recunoscut totuşi că cineva ar fi cercetat?

— Am recunoscut, stimate domnule advocat, dar sînt gata să declar că poate m'am înşelat.

— Atunci cum?

Bătrînul Claudiu Roman nu mi-a răspuns; a suspinat cu umilinţă. Apoi deodată şi-a reluat atitudinea piezişă, privindu-mă pe deasupra lentilelor.

— Promiteţi-mi, vă rog, că nu veţi lăsa pe birou, la vedere, această copie. Nu bănuim pe nimeni; dispariţia ei n'ar avea o însemnătate capitală; totuşi mi-aşi permite să vă atrag atenţia că actul v'a fost încredinţat cu martori şi că v'aţi afla într'o poziţie nu prea bună dacă el ar dispărea sau ar suferi lipsuri. Aţi fi oarecum la discreţia domnului doctor şi nu se cuvine să vă subordonaţi unui om care are asemenea dibăcii şi asemenea mijloace. Am uitat să vă mai spun că, în ultimul timp, la cererea excelenţei sale, am cercetat toate afacerile domnului doctor. Am procedat discret şi cu o metodă a mea, ceea ce mi-a îngăduit să fac clientului meu un expozeu complect. Din acea clipă, domnul doctor n'a mai avut niciun fel de posibilitate să se apropie de clientul meu. Într'adevăr, cum afirmă şi domnul doctor, clientul meu era un om ciudat.

Musafirul meu păru că a isprăvit; îşi retrase oarecum ochii îndărătul lentilelor. Apoi mă privi iarăşi pe deasupra, cu un zîmbet subţire.

— Stimate domnule advocat, îmi zise el, aşi dori să cunosc dacă îmi mai permiteţi o întrebare.

— Mă rog.

— V'aşi întreba — fără a vă obliga să-mi răspundeţi — ce părere aveţi despre domnişoara Cireaşa.

— Domnule notar, întrebarea dumneavoastră mă surprinde. Nu înţeleg ce sens are. Vă pot răspunde că am despre domnişoara Demetrian o părere bună.

— Sînt mulţămit de răspuns, a declarat cu blîndeţă bătrînul. Sensul întrebării mele nu e greu de explicat. Am ţinut să mi se confirme că aţi sta la îndoială să luaţi, în chestiunea aceasta, o atitudine care i-ar provoca domnişoarei noastre nemulţămire. Cuvîntul nu e tocmai bun; am vrut să spun: o atitudine care i-ar provoca mîhnire.

Atunci am simţit că acea privire era extrem de atentă şi stăruitoare.

— Întreb ca bun prietin al tatălui dumnitale.

— N'aşi putea să-i provoc mîhnire… am răspuns eu.

Nu puteam să exercit o deplină stăpînire asupra mijloacelor mele de apărare.

De aceea cred că mi s'a ridicat o flacără în priviri. Am simţit-o o

clipă. Bătrînul continua să mă fixeze.

— Vă rog să însemnaţi cîteva note în carnetul dumneavoastră, vorbi el cu hotărîre blîndă. Notaţi aşa că mîni, Duminică, după ce veţi primi o înştiinţare telefonică, veţi merge într'un loc unde sînteţi aşteptat.

— De cine?

— Nu vă spun; veţi vedea dumneavoastră singur, deşi sînt încredinţat că înţelegeţi de pe acum. Veţi merge într'un loc unde sînteţi aşteptat. Nu uitaţi să scoateţi din casetă şi să luaţi cu dumneavoastră copia testamentului. Luaţi de la staţia apropiată un taxi. Vă opriţi în strada Albaneză No. 35, unde se găseşte un mic restaurant ardelenesc, ţinut de oameni foarte cumsecade, un bătrîn şi muierea sa, prietini ai mei. Eu, cînd vin în Bucureşti, nu mănînc decît acolo. Intraţi şi vă duceţi direct la casă. Spuneţi atît: domnul notar public Claudiu Roman a lăsat pentru mine, aici, un ordin. Vi se va răspunde: Da. Îndată veţi fi călăuzit într'o curte interioară. De acolo ieşiţi în altă stradă. Faceţi douăzeci de paşi către o bisericuţă înconjurată de ziduri. Alături de biserică o mică proprietate cu grilaj de fier. Doamna Micu, soţia prietinului meu, vă deschide o portiţă. Intraţi pe aleea de lilieci şi ajungeţi unde trebuie. Eu, stimate domnule advocat, trebuie să plec în astă sară la Cluj. Bănuiesc că voiu fi urmărit. Sînt sigur după asta că, îndată ce ajung Ia Cluj, voiu avea prilejul să mă întîlnesc cu domnul doctor, care a dorit prea mult să mă găsească în Bucureşti şi nu m'a putut afla. Pofteşte să stea de vorbă cu mine, dar, cum v'am spus, eu mă tem de domnia-sa. Deoarece totuşi trebuie să ne întîlnim, prefer să ne întîlnim la Cluj, pe terenul meu. Astfel, domnul doctor nu va fi mîni în Bucureşti. Totuşi domnia-voastră faceţi aşa cum v'am rugat eu şi luaţi toate măsurile pe care vi le-am recomandat.

'aşi putea spune că această convorbire între mine şi notarul public Claudiu Roman mi-a adus vreo desluşire ori mi-a produs bună impresie. Atitudinea îndoielnică şi vorbele ocolite ale acestui sol au avut darul numai să mă scoată din ceaţa unui început de vis şi să mă restabilească în realităţile vieţii. Al cui sol să fie oare — mă întrebam eu, după ce am rămas iarăşi singur — al cui sol să fie oare acest personagiu întortochiat?

Dacă sufletul lui mărturiseşte drept despre legătura cu tatăl meu,

care a fost însăşi conştiinţa demnităţii umane, atunci aşi putea deduce că omuleţul e sol al excelenţei sale mortul. Însă viaţa din Bucureşti mi se dovedise, într'atîţia ani, a fi cu totul alta decît la Făgăraş. Iluziile şi naivităţile mele făcuseră loc dezamăgirii. Cugetam prin urmare, în mod firesc, că, în ecuaţia ce mi se prezintă, termenul necunoscut putea fi însuşi doctorul meu Constantin Ionescu, deoarece numai asupra lui se îndreptaseră săgeţile bătrînului notar. Prin ce fel de perversiune, deci, voia să mă aducă acest agent al şicanei să servesc chiar interesele personagiului — pe care el mi-l prezintă puternic şi primejdios? Nu mi se părea greu de stabilit că interesul elementar era pentru mine să nu fiu adversar al doctorului. Despre asta mă avizase în chip special notarul clujan.

Atunci ce caută aici domnişoara Cireaşa? Se pare că pe această tînără persoană trebuie s'o văd a-doua-zi Duminică? Precauţiunile ce mi se recomandaseră mă transpuneau într'un roman sensaţional. Voia oare domnişoara să lege lecturile sale preferate cu viaţa, alcătuind un decor complicat pentru o piesă naivă? Sau mă aflam în preajma unei drame adevărate, în care victima palidă era doamna Floarea? Atunci rolul principal era al acestei tinere zîmbitoare alături de doctor, omul a toate biruitor?

Dar atunci care era rolul meu? În loc s'o conving eu pe domnişoara Cireaşa, urma să mă convingă domma-sa pe mine? Şi trebuia la urmă să fie convins iubitul meu cumnat, magistratul Popescu Inod? În definitiv, de ce nu? Calea doctorului era bine aleasă; poate ştia mai multe decît mine doctorul despre lipsa de mlădiere a acestui cumnat. În ziua de azi toate sînt cu putinţă. Cireşele pot fi acide, zîmbetele înşelătoare, generalii bătrîni mai mult poeţi şi fetele lor cu mai multă strategie decît suflet.

Ziua aceea de Sîmbătă a fost pentru mine o zi lipsită cu totul de noimă. Consultaţiile mele au putut părea deşănţate unora dintre clienţii care au urmat înainte de ora amiezii. Iar după amiază, tinerii mei secretari au aflat cu mirare că ţăcănitul maşinii, şi glasurile, şi paşii lor în camera de alături mă supără; deşi asemenea activitate ar fi trebuit, după părerea lor, să aibă din partea mea o cu totul altă primire.

După ce am ieşit de la restaurant, am încercat să-mi aduc aminte ce am mîncat. Abia după ce am intrat în Cişmigiu şi am ocolit, pe subt platani, malul lacului, am bănuit că unul din felurile de mîncare ce am ingurgitat trebuie să fi fost o tocană de gîscă, îmi apăruseră lebedele sub pletele sălciilor plîngătoare, M'am mirat îndată că mă aflu în Cişmigiu, unde nu intrasem de ani de zile. Eram prin urmare într'o dispoziţie poetică şi sentimentală ce mă umilea. Eu făceam tot ce trebuie ca s'o înlătur şi ea îmi stăpînea cu viclenie subconştientul.

Cînd paserile acelea au ieşit cu graţie de subt arcul sălciilor şi au

slobozit cîteva ţipete aspre, confuzia mea a fost deplină.

Între vis şi realitate am statornicit faptul că neglijasem complect să pun la adăpost manuscriptul ce mi se încredinţase. Eram sigur acum că, întorcîndu-mă acasă, nu-l voiu mai găsi. Am ieşit din grădină, am grăbit paşii spre locuinţa mea, am urcat pripit treptele, am lăsat uşile să cadă una după alta în urma mea cu zgomot şi am rămas cu ochii aţintiţi asupra biroului.

Testamentul lipsea. Inima începu să-mi bată şi mi s'a făcut negru înaintea ochilor, cum se spune la noi în Făgăraş. Unde-i manuscriptul? Poate, prin imposibil, să se fi transportat în casa de fier?

Am deschis casa de fier, socotind că execut un act de demenţă. Căci eu nu atinsesem plicul de pe birou.

Plicul se afla în casa de fier. În clipa cînd l-am zărit, mi-am amintit precis şi de gestul pe care îl făcusem ca să-l pun la adăpost. Uitasem totul cu desăvîrşire.

Am scos testamentul şi l-am aruncat iarăşi pe birou, hotărît întrucîtva să-l desfac şi să-l citesc. L-am privit un timp c'o şovăială inexplicabilă. Casa de fier era încă deschisă. L-am pus la loc şi am închis. Totuşi, ar fi trebuit să-l citesc, am reflectat eu.

— Îl voiu citi mîni, mi-am zis eu, între bucurie şi nelinişte.

Lumina zilei s'a tulburat iar. Am ieşit să caut ceva; nu ştiam ce caut şi nici n'am găsit. M'am întors iarăşi acasă tîrziu şi am avut în cursul nopţii nesomn şi puţină febră.

Nu era greu să înţeleg că această domnişoară caută intrare în mine. Deşi credeam că fac tot ce trebuie ca să-mi apăr libertatea, mă bucuram că sînt covîrşit de preocuparea de a o revedea. Şi totuşi eram sigur că nu e nimic din „acea subtilă flacără", cum îi spusesem eu în versurile mele, care încă nu mă pătrunsese cu adevărat şi pe care nici n'o mai nădăjduiam. Nu era nimic din acel „lung prilej pentru durere". Era poate mai degrabă o presiune a anotimpului.

Am adormit tîrziu, dorind să visez ceva agreabil, şi n'am avut nici un fel de vis. Am intrat într'un necunoscut opac. M'a trezit dintr'odată soneria telefonului.

Era foarte de dimineaţă. Printr'un colţ de perdea, se strecura un mănunchiu de raze, ca o înflorire de aur. M'am grăbit să mă bucur. Mi-am zis: „Avem vreme frumoasă". Îndată după aceea, mi-am dat o replică: De ce „avem?" De ce asociez şi pe altcineva la plăcerea acestei lumini matinale? Probabil de asemeni că flori nouă au apărut în grădini, însă mai mult pentru alţii decît pentru mine.

— Allo!

Am cunoscut vocea vicleană.

— Eu sînt! am răspuns. Am auzit iarăşi în receptor, imediat, înainte de a-mi dezvolta salutarea convenţională:

— Ascultă!

Glasul a luat o mlădiere dulce şi muzicală:

— Drumuri! E timpul drumurilor…

Aparatul s'a închis. Am mai aşteptat, crezînd că poate mă înşel. Însă nu mă înşelam. Cuvintele acestea m'au înjunghiat brusc. M'am socotit pierdut. Taina era descoperită; mă aflam la discreţia adversarilor mei.

— E timpul drumurilor… am murmurat eu. De unde şi cum? Trebuie să aflu numaidecît.

Singurul interes al clipei e că trebuie să aflu numaidecît şi cu orice preţ. Nu mai poate fi vorba acum de testament şi de lecturi; întîiu e necesar să ies dintr'o capcană; deci voiu lăsa testamentul unde se află, adică închis într'o casetă solidă de oţel, „marcă bună", cum observase c'un zîmbet pieziş şi notarul, adică mai bine zis spionul, sau agentul de legătură de la Cluj.

M'am grăbit să fac un duş rece, ca să mă liniştesc. Bine înţeles m'am liniştit prea puţin. M'am îmbrăcat în pripă. M'am descoperit într'un tîrziu că mă aflu în faţa oglinzii, observîndu-mă cu deosebit interes. Eram puţin cam palid, dar n'aveam motiv să fiu nemulţămit de această expresie interesantă de oboseală a figurii mele.

Cînd am fost gata de plecare, am făcut cele mai normale şi mai precise gesturi ca să extrag din casetă, aşa cum îmi recomandase agentul „nostru", manuscriptul excelenţei sale răposatul general. L-am pus într'o servietă, am luat servieta la subsuoară şi, după ce am comunicat servitorului meu mirat că nu ştiu cît voi lipsi nici cînd mă voiu întoarce, nici dacă mă voiu întoarce, — am coborît.

— E timpul drumurilor, am şoptit eu tainic, cu înmlădierea pe care o ascultasem în receptor; cine ştie ce catastrofă mi se poate întîmpla astăzi!

Am zîmbit imediat la asemenea presupunere; dar am avut grijă să observ, c'un aer cu desăvîrşire degajat, dacă nu se află postat în preajma locuinţii mele un tip suspect, care fumează căscînd gura spre acoperişurile caselor. Asemenea tip nu se afla; strada era goală. Însă la cea dintîiu răspîntie, un om subţire şi nalt, cu gambetă şi lavalieră, părînd puţintel cu chef, m'a întîmpinat zîmbind ironic şi m'a lăsat să trec, după asta şi-a potrivit pasul după al meu.

La prima staţie de automobile am avut bucuria să constat că aşteaptă un singur vehicul. Deci voiu face aşa ca omul cu gambetă şi lavalieră sa n'aibă cînd se căţăra pe bara de la spatele caroseriei. Ţinînd seamă că agitaţia dimineţii începuse, absurditatea socotelilor mele era evidentă; totuşi am făcut întocmai ca în cartea cu detectivi pe care o ţinea poate în mînă, în acea clipă, domnişoara Cireaşa, cetind-o cu deosebit interes.

M'am uitat pe geamul din spate, să văd dacă omul meu rămîne în urmă. Omul meu se urca şi el într'un automobil care-i sosise la timp.

Acest automobil a virat şi a apucat înspre Cotroceni; pe cînd eu mă grăbeam într'o direcţie contrară.

Am respirat. Însă am rămas pîndind, să văd dacă inamicul nu revine.

În Strada Albaneză, la numărul 30, am oprit; am plătit; am aşteptat ca maşina să dispară la colţul străzii; m'am încredinţat că la nicio fereastră din preajmă n'a apărut un cap; că puţinii oameni care trec par cetăţeni paşnici; şi am cercetat firma: un pătrat de tablă verde deasupra unei uşi scunde: „Birt Ardelean", „Dionisie Micu". Glastre cu muşcate la ferestre. Cînd deschid uşa, sună un clopoţel deasupra. Cîteva mese, acoperite cu feţe albe de pînză. Dulapuri brune bine lustruite. De lîngă contuarul din fund apare stăpîna locului, care trebuie să mă călăuzească. E o femeie cu forme cam îmbielşugate, curat îmbrăcată în straiu cernit ca pentru biserică, cu capul pieptănat strîns acoperit de o horbotă neagră. E căruntă; zîmbeşte cu dinţi foarte albi; zîmbeşte plăcut: a fost frumoasă femeie.

Îmi aduc aminte ce cuvinte trebuie să rostesc.

— Domnul notar public Claudiu Roman din Cluj a lăsat pentru mine, aici, un ordin.

— Într'adevăr, îmi confirmă doamna căruntă. Numele meu e Agripina Micu. Soţul meu profesorul Dionisie Micu e dus la piaţă.

— Profesor?

— Da, mă rog. Soţul meu a fost profesor. Acuma e proprietar de birt. Întîmplarea noastră e destul de interesantă şi poate veţi afla-o şi domniavoastră cîndva. Îmi daţi voie să încuiu uşa de la intrare. Dionisie îşi are cheia lui. Acuma vă sînt la dispoziţie. Binevoiţi a mă urma.

— Doamnă, am zis eu încurcat, vă rog să mă iertaţi că nu m'am prezentat.

— Ştiu cine sînteţi, mi-a răspuns ea. Sînt bucuroasă că vă cunosc.

— Doamnă, am insistat eu, vă sînt recunoscător pentru asemenea cuvinte. Deoarece ştiţi cine sînt, fără îndoială ştiţi cine mă aşteaptă.

— În privinţa asta, nu sînt ţinută să vă dau nicio lămurire, domnule advocat. În cîteva minute, veţi afla singur.

Pe cînd întrebam şi mi se răspundea, cu o intonaţie şi o ţinută pe care le apreciam în cel mai favorabil chip, deşi continuam a rămînea bănuitor, — treceam printr'o săliţă de o extremă curăţenie, cu păreţii ornaţi cu horbote şi cadre cu fotografii vechi, şi ieşeam într'un pridvor, unde ne întîmpină o mîţă neagră foarte blîndă. A stat s'o mîngîi. Doamna Agripina a întors spre mine o privire brună, plină de aprobări. Apoi m'a călăuzit la o portiţă pe care a descuiat-o. M'a lăsat să trec, a venit după mine; a încuiat portiţa.

Mîţa neagră a mieunat în urma noastră.

Doamna Agripina a întors capul spre portiţă şi a dat asigurări

animalului.

— Mă întorc numaidecît, Miţo.

Miţa a înţeles şi a tăcut. Eu priveam cu mare surprindere colţul de Bucureşti în care mă aflam. Nu-l văzusem niciodată, nici nu-i bănuiam existenţa.

Am avut o clipă impresia că nici nu mă aflam în Capitală. Printr'un joc obişnuit mie al imaginaţiei, am admis că e cu putinţă să fi trecut într'un peisagiu străin, depărtat şi tainic. S'a deschis şi s'a închis o portiţă; Bucureştii a rămas la o sută sau la o mie de kilometri. Mă aflu într'o înfundătură de grădini, lîngă o bisericuţă.

Copaci bătrîni se ridică după un zid. Doamna Agripina s'a oprit lîngă o poartă grea de fier. Are şi aici cheie. Fără să mai rostească un cuvînt, a deschis şi m'a lăsat să intru; a închis şi n'am mai văzut-o. Am regretat dintr'odată ochii ei simpatici şi foşnetul straiului ei.

Am stat singur un răstimp privind în jur; în stînga era umbră de arbori deşi; în dreapta grădină deschisă, cu flori nouă, pînă la terasa unei case acoperită cu ţiglă roşie. Păreţi albi, persiene verzi. Trei scaune de mlajă, în jurul unei mesuţe, pe terasă. Singurătate desăvîrşită; nu se vede om, nu s'aude glas. Poate-i casa cu personagii adormite de vrajă. O casă de departe, din basmele prunciei.

De la bisericuţa de aproape sună clopotul, melodios, subt cerul de azur curat al dimineţii. Într'un teiu vechiu din preajma mea un grangur a fluierat sonor de cîteva ori. Atunci vraja s'a isprăvit; uşa casei s'a deschis. Pe terasă, a ieşit înaintea mea domnişoara Cireaşa. Avea o rochie albă creaţă şi o panglică trandafirie. Era pieptănată strîns, „ca la noi", cu cosiţele în cunună. M'a privit fără maliţie şi m'a lăsat să mă apropii pînă la doi paşi de ea. Sprijinindu-se cu dreapta de speteaza unui scaun, cu stînga mi-a făcut semn să mă opresc. Ca să fie toate altfel decît în toate celelalte zile ale vieţii, a început a spune, cu glasul ei, cuvinte care erau ale mele. Acuma pricepeam deplin anunţul misterios de la telefon. Domnişoara aceasta şireată recita poema mea închinată Făgăraşului. De unde o luase? Căci erau versuri vechi. De cînd le scrisesem, începusem a îmbătrîni. Auzindu-le din gura aceea aşa de frumos conturată şi aşa de bine zugrăvită cu creion roşu, mă simţeam fericit şi nefericit în acelaşi timp, deoarece nu ştiam ce mă aşteaptă.

Avusesem ideea că aceste versuri de tinereţă erau mai puţin bune; îmi reveneau acuma cu un nou prestigiu. Nici într'un chip n'aşi fi bănuit că primul pas al căderii mele va fi pricinuit de propria-mi vanitate şi de propriile-mi divagaţii.

Ascultam plin de luare-aminte, fără să îndrăznesc a privi pe partenera mea:

Închinare,

c'un pahar de vin,
Făgăraşului.

Drumuri… E timpul drumurilor!
În şesuri, atîrnă perdeaua fumurilor.
Pe tancuri flutură veac de cremene,
Pîrăul şi cerul curg gemene.

De la Zamolxe şi Burebista-rege
Văzut-ai fulgerul alb al Romanilor
Ca şi spulberul negru al Hunilor;
Ci ai rămas subt vechea lege,
Făgăraş, cuib al zăganilor
Şi al străbunilor!

Înălţimi ale Domnului milelor,
Regiuni ale norilor,
Sălaş al păstorilor,
Horă a feciorilor şi copilelor —
Tristeţă şi împăcare a veteranilor,
Aici stă tezaurul anilor.

Subt şuvoiu şi vifor stă vechea Domnie
În armură, călare, de mister apărată,
Datina părinţilor, solie
Către generaţia cea mai depărtată
Ce va să vie.

Mi-a nălucit aici, la marginea poienii,
Surîsul bunicuţei din milenii…

— Domnule advocat, a urmat domnişoara Cireaşa după ce a terminat recitativul, ia, te rog, loc pe acest scaun, uită-te la mine şi mărturiseşte că nu ştii cum, de unde şi de cînd cunosc eu aceste versuri.

Am privit-o ca prin ceaţă. Eram ameţit. Am bolborosit:

— Nu ştiu nimic.

— Sînt bucuroasă să-ţi explic, a reluat domnişoara Cireaşa, c'o veselie întrucîtva silită. După ce îţi voiu explica, ai să te convingi că trebuie să scurtezi puţin din mîndria pe care ştiu că ai avut-o ieri, cînd ai aflat că nu lipsesc niciodată de la şezătorile literare la care dumneata participi. Domnul meu, află că n'am fost uimită, nici n'a căzut la picioarele mele trăsnetul, cînd te-am ascultat întîia oară. Ci venisem la acea şezătoare numai din curiozitate, după ce cunoscusem

de la tatăl meu generalul versurile Făgăraşului, cum le intitulase el. Nu numai că n'am fost cuprinsă pentru dumneata de sentimente nobile, dar m'am aflat chiar puţintel desamăgită de versurile celelalte pe care te-am auzit că le rosteai cu oarecare emfază la şezătorile cu pricina. Şi am dat dreptate tatălui meu cînd mi-a spus că acestea pe care ţi le-am reprodus sînt poate singurele dumnitale versuri sincere. Nu te superi că-ţi spun asta, nu-i aşa? Tatălui meu îi plăcea „închinarea" în chip deosebit şi te stima fără să te cunoască. De la el le ştiu eu şi le-am învăţat pe dinafară, atît în memoria lui, cît şi ca să dau o tinctură de romantism întîlnirii noastre. Ţi le-am spus şi pentru ca să-ţi fiu dragă; mai bine zis, ca să nu te am duşman.

Nu ştiam ce să răspund. I-am cerut cu un gest stîngaciu mîna. Mi-a dat-o şi i-am sărutat vîrfurile degetelor. Unghiile lăcuite roş aveau întrucîtva aparenţă de ghiare.

Parcă suferisem o destul de adîncă sgîrietură a lor; cu toate acestea ieşeam dintre nesiguranţe într'o stare cu mult mai bună decît aceea în care mă aflasem c'o jumătate de oră înainte. Dimineaţa lustruită şi decorul înflorit şi tihnit dădeau anume farmec cochetăriei domnişoarei Cireaşa şi mai ales îmi luminau mai bine sufletul ei copilăresc şi sincer. Nu era nevoie să mă mai înşel asupra sentimentelor mele adevărate. Şi nădăjduiam că declaraţiile ei nu răspundeau adevărului decît într'o relativă măsură.

— Am adus testamentul, am zis eu punînd servieta de piele pe mesuţă.

— A, da; aşa este… a zîmbit şi a oftat domnişoara Demetrian.

S'a răsucit graţios spre uşa rămasă deschisă, chemînd c'o mlădiere cîntată de voce:

— Flo-re-ta!

N'a răspuns nimeni. Domnişoara Demetrian a chemat a doua oară apoi a pîndit cu coada ochiului înfăţişarea mea de desa- măgire.

— Trebuia să fie aici şi sora mea, nu-i aşa? mi-a comunicat ea, cu jumătate de glas. Astăzi e una din zilele noastre de libertate. Flo-re-ta! Casa asta mi-a lăsat-o tatăl meu numai mie; era ascunzişul nostru din Bucureşti, al meu şi al lui. Şi al surorei mele, în zilele ei negre.

S'a deschis un canat de fereastră. Glasul surorii celei mari a întrebat, pripit şi alterat:

— S'a întîmplat ceva? Mă chiamă doctorul?

— Nu s'a întîmplat nimic rău, a răspuns domnişoara Cireaşa.

— Atunci de ce-mi zici „Floreta?"

— Nu ştiu de ce; poate pentru ca să năcăjesc pe domnul advocat Modru, care a sosit. A venit ca să ne comunice testamentul.

— A! a făcut glasul; parcă cea care vorbise fusese brusc trasă de cineva îndărăt.

Soţia doctorului n'a întîrziat să se arate, într'o haină lungă şi largă

de culoarea stînjeneilor înfloriţi în preajma noastră. O umbră asemănătoare petalelor triste ale acestor flori îi îngreuia încă pleoapele. Doamna Floarea, cum o numeam eu în sine-mi, îndepărtînd voit numele ce-i dăduse doctorul, părea încă apăsată de o migrenă. Îşi ducea des mînile la tîmple. În acelaşi timp îşi pipăia febril pieptănătura, care era foarte îngrijită.

— Crezi că nu ne tulbură nimeni? întrebă ea, venind la soră-sa. Îşi întoarse spre mine ochii şi păru surprinsă. Îmi întinse o mînă moale, ca să i-o sărut, şi se lăsă în scaun.

— Ar trebui să aducem cafeaua… zise îndată după aceea, ca şi cum cafeaua ar fi fost obiectul prmcipal al întîlnirii noastre.

Sora mezină avu un zîmbet maliţios.

— Am fi putut prefera ceea ce ne-a adus domnul advocat Modru…

— O, iartă-mă, domnule advocat, suspină cu vădită suferinţă doamna Floarea. Cireaşa ne privi pe amîndoi, dintr'odată gravă, apoi îşi puse degetul arătător al mînii drepte la tîmplă. Cu mînuţa stîngă mîngîie tîmpla surorii ei.

— Poate e mai bine să isprăvim întîiu cu datoria asta a dimineţii, vorbi ea grăbit. Cum bat din palme, toate se prezintă pe această masă ca prin farmec.

A bătut din palme. A răspuns din platan grangurul. După aceea o slujnicuţă a adus şi a depus între noi cele de trebuinţă. După ce s'a retras slujnicuţa, domnişoara Cireaşa m'a invitat, c'un gest, să consum, după plăcerea mea, pe lîngă lichidele fierbinţi, tot ce se mai găsea dulce pe tablaua de argint.

— Dar dumneavoastră?

— Eu, mi-a răspuns domnişoara Cireaşa, nu mănînc dimineaţa, ca să-mi păstrez silueta.

— Dar doamna?

— Ah! a suspinat doamna Floarea, eu sînt bolnavă şi mă tem să nu vie cineva din partea doctorului, să mă cheme.

Cireaşa o mîngîie iarăşi pe tîmplă.

— Fii liniştită, soră Floare, soţul tău e la Cluj.

— Ah!

— Are acolo treburi încurcate şi discuţii lungi cu domnul notar Claudiu Roman.

— Ah! suspină iarăşi doamna Floarea; cît am să duc eu viaţa asta?

Îndată după aceste cuvinte, închise ochii. Apoi, după ce-i deschise, îmi zîmbi. Ciuguli dintr'o felie de cozonac de cîteva ori, aşteptînd să isprăvesc eu de absorbit cafeaua. Am trecut zece minute penibile, mîncînd singur. Domnişoara Cireaşa mă privea din cînd în cînd, furişat. Într'adevăr, o aprobam eu, cine a văzut pe un poet într'o situaţie mai ridicolă, chiar în sfertul de ceas cînd naşte amorul său

dintîiu. Situaţia nu se schimbă nici pentru advocat, cînd rectifică pe poet în sensul că, dacă nu e amorul dintîiu, desigur e amorul cel adevărat.

În sfîrşit, am deschis servieta şi am scos manuscriptul. M'am simţit mai sigur de mine însumi.

În acel unghiu depărtat de lume, de viaţa de toate zilele şi de noi înşine, aşi putea zice, — am citit cele ce urmează:

Acesta este Testamentul meu,
scris de mine
General de Divizie Oraţiu Demetrian.

ici este ultima mea voinţă, pe care o afirm, cunoscînd că, din voinţa lui Dumnezeu, zilele omului sînt nesigure. Aşi fi dorit să trăiesc pînă ce aşi fi văzut bine stabilite şi fericite pe fiicele mele Floarea şi Cireaşa, dar am presentimentul că nu voiu putea ajunge să-mi cunosc îndeplinită această speranţă. Evul modern dă mai puţini sorţi de durată existenţei omului. Unii dintre noi sîntem nevoiţi să ne folosim de ultimele invenţii care tind să suprime distanţele şi să anuleze timpul, şi cădem lesne victime ale acestei înşelări. E foarte posibil, după aprecierile mele, să pier brusc de avion sau automobil. Deci am pus aici ultima mea voinţă; sau, mai curînd, am pus aici inima mea.

Iubitele mele copile! Ştiţi cît de mult îmi sînteţi dragi. Mama voastră s'a prăpădit prea curînd; eu am încercat să acopăr pentru voi lipsa ei şi am găsit în voi mîngîiere la singurătatea mea. Să ştiţi că, în cea din urmă clipă, în ochii mei va îngheţa imaginea voastră. Ca să nu fiţi mirate de concluziile testamentului meu, vă scriu aceste explicaţii. Poate nu le veţi găsi necesare; eu am socotit de datoria mea să vi le dau.

Prima izbitură mare morală a fost pentru mine pierderea soţiei mele pe care am iubit-o din tinereţă. Eugenia Stîngaciu a fost vară a mea; la iubirea noastră s'au adaos prietinia şi stima. Cînd a părăsit această viaţă, credeam că trebuie s'o urmez. Am persistat a trăi pentru că vă aveam pe voi; mi-am alcătuit din voi şi din amintirile moartei un liman final.

A doua sguduire mare mi-a adus-o războiul. Mi s'a rupt avîntul; mi s'au anulat nădejdile. Eram colonel de infanterie cînd am avut

bucuria să ascult trîmbiţele şi clopotele mobilizării întregului popor pentru sforţarea cea din urmă. Eram partizan al avîntului sufletesc, pe care îl puneam mai presus decît orice forţă materială. Credinţa mea găsea o justificare în succesele rapide pe care trupele noastre le-au avut în primul moment cînd au păşit peste aşa zisa frontieră. Destinele noastre, după nedreptatea de veacuri, păreau că sînt ocrotite de o voinţă divină.

Iată însă că, la puţine zile după 15 August 1916, am luat cunoştinţă, de realităţi. Lipseau avîntului nostru elementele materiale şi tehnice. Cunoscusem în parte scăderile pregătirii noastre; acum se dezvăluiau, la fiecare dezvoltare a operaţiunilor militare, toate problemele nesoluţionate legate de zestrea uşoară a luptătorului şi de forţa colectivă a armamentului mare. Aveam o raniţă mai grea decît a inamicului, cu efecte mai puţine; o încălţăminte mai puţin comodă; un transport mai puţin repede; mitraliere şi felurite scule, cum le spuneau soldaţii noştri, într'o proporţie cu totul redusă. Tot ce se leagă de muniţii, avioane, baloane, telefon, aprovizionări alimentare se afla într'o stare de relativitate de care am suferit simţitor îndată ce reacţiunea inamicului a sporit. În interiorul ţării era destul de liber jocul forţelor aeriene ale adversarilor noştri.

Am văzut ce s'a petrecut la Turtucaia. A fost o tragedie al cărei poet încă nu s'a născut. Entuziasmul ofiţerului, îndîrjirea soldatului au marcat în fiecare colţ de pămînt al luptelor o valoare încununată de moarte. Am asistat la retragerea din cîmpia Munteniei. Pas cu pas şi popas cu popas unităţile noastre au acţionat cu intensitate maximă şi în marginile celor din urmă posibilităţi. Copleşite de număr şi de forţă industrială, coloanele şi-au salvat totuşi cea mai mare parte de arme şi materiale pe un lung spaţiu şi subt o presiune imensă.

Mi-am notat în carnetul meu de campanie o sumă de observaţii privind ofiţeri şi trupa. Eram mişcat în chip deosebit văzînd că apar atîtea acte de iniţiativă individuală, dovedind valoarea materialului uman. Dumnezeu trebuia să dea într'o formă nouă izbîndă unui popor care însumează fără ezitare, într'o singură campanie, mai multe jertfe decît s'au produs în cursul secolelor anterioare.

Într'adevăr, n'au trecut decît opt luni de la aceste zile grele şi s'a putut vedea la Mărăşti, Mărăşeşti şi Răzoare, precum şi în alte părţi, că, la mijloace tehnice mai puţin diferenţiate, soldaţii pămîntului acestuia pot să adaoge un coeficient superior de valoare personală.

După asemenea satisfacţii şi realizări, s'a întîmplat să mă aflu, într'o zi, la o masă veselă cu mai mulţi camarazi ai mei, majoritatea mai tineri decît mine. Cred că a fost la Iaşi. Tinerii făceau tot posibilul ca să avem cu îndestulare o băutură de coloarea sîngelui, căreia dînşii îi spuneau vin de Uricani. La un anumit moment au început a se rosti cuvîntări entuziaste, sărbătorind momentele noastre de revanşă.

Am ascultat un timp cu linişte. După a ceea s'a produs în fiinţa mea acea întoarcere pe care unii camarazi ai mei o cunoşteau subt numele de „una din curiozităţile colonelului Demetrian". Dar nu era deloc o curiozitate. Era o îndîrjire faţă de aprecieri nedrepte.

— Domnilor ofiţeri, am spus eu, ridicîndu-mă şi privindu-i cu supărare, ştiu că indignarea mea n'are rost, iar privirea mea nu exprimă adevărul, căci toţi îmi sunteţi dragi; ţin însă să vă chem la realităţi. Vă rog să abandonaţi acest concurs verbal. Adjectivele dumneavoastră sînt fără noimă. Ce însemnează asemenea laude pentru ultimile acţiuni ale armatei noastre? Sînt într'atîta fapte vrednice de uimire? Sau e firesc ca, în condiţii întrucîtva egale de utilaj modem, aceşti daco-romani să aibă superioritate. Căci asemenea neam îndărătnic se bate pe acest pămînt de mii de ani şi are în sufletul său rezerve pe care nu le bănuieşte nimeni. Dacă vreţi să lăudaţi, atunci aduceţi-vă aminte ca şi mine de zilele dezastrului. Atunci am văzut ceva ce m'a înfricoşat. O armată modernă, perfect organizată pentru cucerire, exercita asupra noastră, c'o artă aşi putea zice ştiinţifică, operaţia de distrugere. Oastea care se retrăgea avea privirea în pămînt şi părea că primeşte putere de la morţii ei din veac. Energia ei spirituală ceda pentru moment materiei. A renăscut imediat, îndată ce s'au produs împrejurări prielnice. Aşa încît lăudaţi, domnilor, pe morţi şi pe cei jertfiţi — închinîndu-le o picătură din acest păhar.

Camarazii mei au executat libaţiunea rituală şi au zîmbit pe furiş unii către alţii de ieşirea mea violentă. Ei nu ştiau că, în vremea tragediei, eu primisem o iniţiere surprinzătoare de la pămînt şi de la oameni.

Am să vă vorbesc îndată de un rezervist pe care îl chema Grigore Priceputu şi pe care l-am avut ordonanţă.

Înainte de a cunoaşte mai bine pe Grigore Priceputu, s'au prezintat înţelegerii mele şi sufletului meu şi alţi cîţiva soli, soldaţi umiliţi, umbre trecătoare din mulţimea pămîntenilor.

Am auzit odată la un foc de găteje, subt pădure, o istorisire a unui soldat din escadronul I al regimentului I Roşiori. I-am notat numele: îl chema Motorga Ion.

Era schimbul al treilea de sentinelă, în post pe Dealul Mare, povestea el camarazilor lui, şi se revărsau zorile zilei de anul nou 1917.

„Cum stăm aşa, iaca văd pe domnu sublocotenent venind cu Sorcova pe linia sentinelelor… domnu sublocotenent ista… cum îi zice… c'apoi pe urmă a murit pe Argeş în jos…

Îmi spune domnu sublocotenent:

— Buna dimineaţă, Motorga Ion, şi la mulţi ani anul nou. De ce eşti supărat, Motorga Ion?

— Mă gîndeam la ale mele, domnule sublocotenent: acasă, la

copii şi la nevastă.

— Lasă asta, Motorga Ion, acuma avem altele. Acuma trebuie tărie şi credinţă.

— Da, domnule sublocotenent, zic eu.

Aşa că, la asemenea vorbă, mi s'a întărit sufletul. Domnu sublocotenent ista… cum îi zice… c'apoi a murit pe Argeş în jos… trece spre bordeiul domnului maior. Iaca vine şi domnu sergent Agapie de mă schimbă din post. M'am dus la colibe, la camarazi. Unii erau mîhniţi cum fusesem eu; alţi mai proşti glumeau fără grijă; alţii îşi scoseseră de pe ei rufele şi le citeau ca pe nişte gazete, la foc.

Spune unul una, spune altul alta. Mai înjură pe inamic. Intră la noi domnu sublocotenent… ista…

— Ascultaţi, băieţi, zice el… dar el era mai tînăr decît noi… Ascultaţi, băieţi, zice. Anu-nou s'arată cu socoteală. Mergem la treabă. Trebuie să scoatem pe Nemţi din Dealul-Bărăştilor.

Am stat noi şi ne-am uitat unii la alţii. Apoi ce să facem? Haida, să scoatem pe Nemţi din Dealul Bărăştilor.

Întîiu am mîncat şi am băut cîte-o teică de vin, ca într'o zi ca aceea; după asta am pus pe noi halaturile, am strîns cătărămile la centiron şi am aşteptat pe domnu sublocotenent.

Am tot întîrziat şi n'am pornit decît pe la ceasurile trei. Domnu sublocotenent… ista… cum îi zice… mergea înainte, cu sorcova în mîna stîngă şi cu carabina în dreapta. Au început tunuri, puşti, mitraliere: cîntec şi urare de anul-nou. Pînă sara, am ajuns pe dealul Drăgoteşti, la trei sute de metri de şanţurile Nemţilor. Din locul nostru, îi auzeam bolborosind în limba lor… cioro boro maht şpaţir… Toată noaptea au urmat focuri de puşcă. În zori, am pornit iar. Trebuia să coborîm clina Drăgoteştilor şi pe urmă să suim dealul Bărăşti, la creastă.

Domnul sublocotenent… ista… zice:

— Băieţi, acuma s'arătaţi voi ce pot călăreţii.

A făcut semn cu sorcova:

— Înainte!

Ne-am dus înainte; trompetul a sunat asaltul. Am ajuns şi m'am luptat cu unu şi cu alţii. Pe lîngă mine veneau şi ceilalţi, uitîndu-se urît. Inamicul s'a tras repede spre altă linie de tranşee.

Domnul sublocotenent vine la mine. Avea ce avea el cu mine, fiind eu cel mai bătrîn dintre toţi:

— Bine, Motorga Ion, zice; tu ai intrat cel dintăiu la dînşii…

Şi m'a bătut aşa uşurel cu sorcova peste frunte.

Apoi după aceea s'a prăpădit ista… cum îi zice…“

Lîngă focul lui, Motorga a oftat şi s'a uitat în pămînt. Asta am băgat eu de samă mai tîrziu, că se uitau toţi în pămînt. Am mai observat că cei mai mulţi au acea ezitare pe care o avea şi Motorga…

Par a nu-şi aduce aminte de ceva, ori nu ştiu cum să umple un gol al vorbirii. Dar nu-i asta. Cred că mai degrabă se întorc în sine, nu atît în sufletul cît în subconştientul lor misterios, şi vorbirea lor rămîne spartă de expresii absurde. Aşa era şi Grigore Priceputu, de care am să vă vorbesc numaidecît.

În Ianuarie 1917, avînd cu mine ca adjutant pe locotenentul Eugen Ştefănescu, umblam printre dealurile ondulate din nordul Moldovei, printr'un peisagiu de iarnă şi pe un frig simţitor. Zăpezile erau greu de străbătut mai ales între păduri, pe fundul văilor. Către amiaza zilei începuse şi viscol. Caii înhămaţi la sanie înaintau penibil; pe părul lor înflorea o spumă îngheţată. Mai aveam mult pînă la punctul terminal al inspecţiei mele. Calea mi se părea tot mai grea şi abia aşteptam un popas cu adăpost ş'un pahar de băutură fierbinte.

Am ajuns însfîrşit undeva. Am trimes caii la hodină şi la ovăs. Am cunoscut că intrăm în localul unei secţii de jandarmi. De la o masă s'a ridicat un plotoner înalt, cu sprîncene tufoase şi mustaţă enormă roşie. A avut onoarea să ne salute, după rînduială, şi ne-a împins cîte un scaun. Nu ne-a întrebat de unde venim şi încotro mergem; a avut însă inspiraţia genială să se informeze dacă nu poftim să bem ceaiu.

După ce a ieşit ca să caute această nobilă băutură, eu m'am uitat în juru-mi şi am observat, într'un colţ, un soldat care se silea să stea drept, lîngă lădiţa lui, deşi era evident că starea aceasta nu-i era de loc prielnică. Piciorul stîng îndeosebi îi părea beteag. Avea însă în toată făptura lui şi alte semne de suferinţă. Părea şi foarte trudit, deci ajunsese pînă în acel loc umblînd pe jos.

— Şezi, camarade, l-am îndemnat eu.

El nu cuteza să se aşeze. M'am dus la el şi i-am pus mîna pe umăr, silindu-l să ia loc pe lădiţă.

L-am întrebat:

— Eşti rănit?

— Să trăiţi, domnule colonel, mi-a răspuns el ridicîndu-se îndată, sînt soldatul Gavril Tudose, Regimentul 15, batalionul întîiu, compania a treia. Am fost pînă ieri în spitalul militar; acuma mă stramportez la alt spital de cova… de covali… nu ştiu cum dracu-i zice…

— Cu ce te transportezi, Tudose, la acel spital de convalescenţi?

— Cu piciorul, domnule colonel; da aştept să treacă vreo sanie, să mă agăţ şi eu.

— Ai avut o rană la picior?

— Da, să trăiţi, domnule colonel.

— Numai la picior?

— Nu, domnule colonel. S'a întîmplat să am şi prin alte părţi.

— Eşti bun, camarade Gavril Tudose să şezi şi să-mi spui şi mie cum s'a întîmplat aşa ceva? Primeşte această ţigară; aprinde-o şi

spune.

— Da, domnule colonel. Să trăiţi, domnule colonel… Se chiamă că noi am luptat la Oituz. Era într'o zi a lunei lui Noemvrie. Nu era frig, nu era cald; vreme bună de arătură. Pînă cătră amiază a fost linişte. La amiază, artileria „lor“ începe să stropească în tranşeele noastre. Nu ştiu cum au fost simţit „ei“ că noi ne pregătim a ieşi la atac. Bat ei jumătate de ceas; bat un ceas. Bine, lasă-i să bată. Numai ce se sparge o căldare nu departe de mine; m'ajunge o schijă la braţu stîng. Nu-i nimic; pot merge şi aşa; se chiamă că dreapta-i sănătoasă. Dar nu trece mult şi se farmă iar un obuz şi-mi umple sufletul de putoare. O ţandură îmi ia o bucată de ureche. Zic: dacă mă ia aşa cu cîte-o bucăţică, apoi mai am pînă desară.

— Hai, flăcăii zic unii şi alţii.

Ieşim din tranşee. Aud pîc! în cismă. M'a plesnit peste picior. Dar pot merge. Atunci se chiamă că nu pot rămînea de ceilalţi. Pîc! alt glonte, în genunchiul stîng. N'are a face; m'au mai zgîriat ei şi altădată. Schimb încărcătorul şi urmez a trage. Şi mă tot duc pînă ce aud că strigă feciorii ura!Aşa, cînd stau, bag de samă că nu mi-i tocma bine. Curgea sîngele şi de ici şi de colo. Au venit brancardierii şi m'au luat cu targa. Asta-i.

După ce şi-a spus istoria, i-am mai dat o ţigară. Atunci a avut îndrăzneală să zîmbească şi să-mi facă o declaraţie:

— Am şi carte.

A scociorît subt tunică şi a scos o cartă poştală militară, destul de boţită. Mi-a întins-o cu mîndrie naivă.

Am cetit: „Viteazului nostru camarad Gavril Tudose, amintire de la 10 Noemvrie 1916”. Erau iscăliţi un colonel, un maior, zece ofiţeri: nume aproape indescifrabile.

— Mi-a venit veste la spital, a adaos soldatul, că domnu căpitan Capră Anastase şi domnu locotenent Irimescu Ilie, care au iscălit aici, s'ar fi prăpădit. Se poate. Ce-i viaţa omului?

După asemenea reflexie filosofică, a rămas fumînd cu plăcere. Apoi a căzut pe gînduri. Plotonierul ne-a adus ceaiul.

Găsesc în cartea mea de campanie un raport al sublocotenentului Alexandru Stegărescu din regimentul 38 infanterie.

„În una din zilele lui Septemvrie 1916, ocupam cu plotonul meu o tranşee săpată în vîrful unui deal care domina ţinutul, scrie sublocotenentul. La poale, era risipit satul Arabagi. Dincolo de sat, altă înălţime, c'o sprînceană de pădure la creastă. Acolo era instalat inamicul. Între noi şi el, satul şi valea: o distanţă între opt sute şi o mie de metri“.

Era un început de toamnă dobrogeană, cu soare arzător. Trupa suferea de sete. Mîncarea şi băutura se aduceau noaptea. Mîncarea părea îndestulătoare, oamenii nu se plîngeau niciodată din pricina ei.

Nu se plîngeau nici de apă; atîta cît li se aducea o istoveau imediat; dar, ziua, din pricina arşiţei, mestecau în gură foc, cum spuneau ei.

Stăteau în adăposturi cu ochii ţintă spre o fîntînă din marginea satului. Acolo era bunul cel mai mare al vieţii în acel timp: apa. Dar între apă şi ei se afla un spaţiu gol, şi în acel spaţiu gol măturau gloanţele inamicului. Într'o după-amiază, sublocotenentul s'a simţit copleşit şi aproape bolnav de suferinţa setei. A făcut din pricina asta ceea ce nu se cuvenea să facă.

— Ascultaţi, camarazi, a întrebat el, care din voi coboară la fîntînă?

În ascunzătorile lor, doi soldaţi vîrstnici au părut o clipă a se consulta. Apoi s'au ridicat:

— Ne ducem noi, domnule sublocotenent.

Unul avea nume Andrei Nicolaie; celălalt, Grigore Priceputu. Acesta, după aceea, mi-a şi fost ordonanţă.

— Vă bizuiţi voi? întreabă sublocotenentul.

— Ne bizuim, de aceea ne ducem… răspunde Andrei.

— Asta este… adaogă Priceputu.

— Bine, duceţi-vă, hotărăşte sublocotenentul.

Ca să alunge imputările ce şi le putea face, le dă sfaturi.

— Duceţi-vă, dar fiţi cu băgare-de-samă. Folosiţi-vă de adăposturi şi de accidentele terenului. Nu întîrziaţi; procedaţi cu repeziciune.

— Am înţeles, domnule sublocotenent, ştim noi… îl încredinţează Andrei. Priceputu nu uită să adaoge:

— Asta este.

Au luat cîte-o găleată de pînză, şi-au trecut armele pe după gît şi s'au strecurat cu fereală din şanţuri. S'au lăsat tiptil la vale, folosindu-se de toate accidentele terenului. Nicio recomandaţie, niciun reglement, nicio instrucţie nu-i putea face să se ferească mai bine decît instinctul lor firesc şi o experienţă moştenită.

Au ajuns la fîntînă. Scripetele a început a scîrţîi deodată. A fost un semnal în tot satul părăsit. Din gospodării au prins a ieşi animale şi paseri rămase fără stăpîn şi fără îngrijire: viţei, porci, orătenii. Guiţau, găgăiau, măcăiau, cotcodăceau şi-şi cereau partea lor.

Întîia găleată soldatul Grigore Priceputu a turnat-o în jghiab, ca să se astîmpere fiinţele fără înţelegere. Căci Domnul Dumnezeu a pus pe om să le îngrijească. Şi-i păcat cine nu ia aminte la suferinţa lor.

Godaci, paseri şi viţei au dat năvală de-a-valma.

— Beţi şi vă alinaţi… le-a binecuvîntat Priceputu.

Apoi cei doi rezervişti au tras din fundul fîntînii şi privizia poruncită. Cînd au umplut şi găleata a doua, începură împuşcături înteţite de la inamic spre fîntînă. Prima victimă a fost un purcel, care a prins a coviţa prelung. Viţeii au împuns-o la fugă; găinile s'au sburătăcit. Rezerviştii s'au lăsat la pămînt în dosul ghizdelelor,

deschizînd şi ei, după prescripţie, un foc „bine susţinut“. S’a deşteptat şi dealul camarazilor, cu o pîrîială prelungă ce alunga ecouri în toată valea.

Bătrînii de la fîntînă n’au risipit prea multă muniţie. S’au oprit după primul încărcător. Apoi au deschis consiliul lor particular de război.

Au hotărît întîi să-şi împartă forţele în două. După aceea fiecare din aceste două forţe să urmeze tactica ei deosebită.

În urma acestui plan, Andrei Nicolaie s’a tras pe brînci către prima casă, cu o repeziciune surprinzătoare. Gloanţele şi scurmăturile de nisip jucau în jurul fîntînii. Operaţia celeilalte forţe era ceva mai complicată, din pricina găleţilor cu apă. Grigore Priceputu a scăpărat şi şi-a aprins ţigara; a făcut cobiliţă din puşcă, încărcînd găleţile la cele două capete; s’a ridicat şi a pornit domol la deal, fumînd.

De sus, văzîndu-l complect descoperit, sublocotenentul a început să se agite, poruncindu-i cu răcnete disperate toate reco- mandaţiile de rigoare:

— Zvîrle găleţile, nenorocitule; adăpossteşte-tel

Priceputu părea că n’aude. Urca fără grabă la deal. A ajuns sus, a depus apa; a intrat la adăpost. A rămas tăcut la locul lui, ca să lase vreme mîniei ofiţerului să se domolească. „Mai ales că m’am sfătuit cu Andrei, zicea el celor din juru-i, că să caute la casa popei în sat nişte dulceţi. Oamenii subţiri nu beau apa goală, ca noi mişeii de rînd…”

Debitul acestei ultime observaţii, care cuprindea o mustrare pentru sublocotenent, l-am aflat ceva mai tîrziu de la însăşi partida în chestie, adică de la Priceputu. În primul moment, după ce am cunoscut raportul sublocotenentului Stegărescu, am a- preciat fapta, pe care am socotit-o eroică. Mă înşelam; era ceva mai mult decît atît. M’am hotărît să apropii asemenea om de mine.

L-am chemat.

S’a prezintat. Era un bărbat bine alcătuit, bronzat de soare şi cu ochii trişti. Nu părea să aibă în el maliţia acelei retrageri descoperite.

— Cum ţi-a venit asta în minte, Priceputule?

— Să trăiţi, domnule colonel, mi-a venit aşa. Dacă e rînduit, moartea găseşte şi pe viermele din stîncă. Iar dacă nu e rînduită pentru mine, adică dacă nu mi-a venit ceasul, pot umbla slobod. Numaicît eu nu mă dusesem de joacă la fîntînă, luînd numele Domnului în deşert. Ci aveam treabă; căci lui domnu sublocotenent îi era sete. Pe urmă, am dat apă la dobitoace şi la galiţe.

— Ei? Ce vrai să spui cu asta?

— Trăiţi, domnule colonel, una alta asta este… cum să spun? se chiamă că m’am răscumpărat…

L-am lăsat să se liniştească. I-am spus cîteva vorbe bune. Pe urmă

i-am descoperit gîndul meu:

— Ascultă, Grigore.

— Ascult, să trăiţi, domnule colonel.

Dintr'odată m'a privit cu frică şi absent, parcă se refugiase în el însuşi şi în altă lume. Obrazul lui părea fără expresie. Era un obraz spinos, neras de opt zile.

— Nu te sfii de mine, Grigore, i-am zis eu c'un glas pe care îl am uneori şi pe care voi, copilele mele, îl cunoaşteţi. Vreau să te întreb dacă primeşti să intri în serviciul meu personal?

— Da, domnule colonel.

— Să-mi fii ordonanţă.

— Da, domnule colonel

— Ai ceva de spus?

— N'am nimica de spus, domnule colonel, fără de cît să-mi daţi voie, domnule colonel, una alta asta este, să-mi aduc briciul.

— Nu înţeleg.

— Am un briciu, domnule colonel, cu care mă rad Duminica dimineaţa; ş'apoi după aceea mă spăl şi mă închin. Aicea unde ne aflăm, dacă se întîmplă să fie treburi, cu lupte şi cu atacuri, apoi îmi strămut Duminica pe a doua zi Luni, sau chiar pe Marţi. Să-mi daţi voie să-mi aduc briciul; după asta sînt la porunca domniei voastre.

Asemenea început, cu briciul şi cu ziua de Duminică strămutată Marţi, nu era făcut să mă încurajeze. Am avut însă răbdare şi am făcut bine. În puţine zile m'am convins că am nimerit un slujitor care avea dreptul la recunoştinţa mea. De aceea, dată fiind şi înfăţişarea lui severă, am încetat de a-l mai tutui. Priceputu a devenit „dumneata".

Mai întîiu, Grigore Priceputu era un om curat din punct de vedere fizic. Cămaşa îi era totdeauna albă, haina periată. Într'una îl vedeam drămăluind şi descîntînd apă. Curăţia lui se extindea şi la cele morale. Onoarea lui era mai presus de banii pe care îi uitam prin buzunare; minciuna o aşeza între păcatele negre.

— Una alta asta este… mi-a argumentat el într'un rînd; noi, domnule colonel, avem un trup care se amestecă şi se preface în pămînt; iar sufletul se înfăţoşază la scaunul împărăţiei, ca să-şi deie răspunsurile. Dacă răspunsurile ies bune după lege, sufletul rămîne în lumina împărăţiei; iar dacă se dovedeşte păcătos, atuncea cade în Tartor, la întuneric veşnic.

— Ştii carte, Grigore?

— Nu ştiu, domnule colonel. Pot lega buchile ca să alcătuiesc un răvaş, dar nu-s cărturar. Altfel, am ascultat cînd citeşte popa la biserică şi, avînd ţiere-de-minte, n'am uitat nimica. Pe urmă, am mai aflat de la cei bătrîni; mi-am mai închipuit şi eu…

— Livretul dumnitale spune că ai fi fiind de loc din Putna?

— Noi sîntem din răzeşii Vizantei, domnule colonel.

— Ce fel de oameni sînt pe-acolo?

— Una alta asta este… oameni ca toţi oamenii, domnule colonel. Unii mai buni, alţii mai răi; asta-i după seminţie.

— Vra să zică, dumneata vei fi fiind dintr'o seminţie de pricepuţi?

— Da, domnule colonel. Dar de la tatu-meu n'am învăţat multe. Numele şi l-a purtat cu dreptate bunicul meu. El cunoştea stelele, florile şi vietăţile… A fost cioban.

— Poate ai învăţat de la el şi cîntece.

— Nu, domnule colonel, descîntecele şi cîntecele sînt partea muierilor.

— De aceea nu-ţi place muzica militară?

— Ba, domnule colonel… una alta asta este… cînd auzeam la noi, în Vizantea, cîntînd lăutarii, îmi venea aşa o plăcere ca să mă îmbăt. Dar aicea e atîta bătaie de dobă şi atîta huiet, cît mai mult mi se spărie sufletul.

— Cum, Grigore, dumneata, om cuminte, vorbeşti de băutură?

— Da, domnule colonel.

— Nu ţi-ar fi ruşine să te îmbeţi?

— Să trăiţi, domnule colonel, asta nu-i ruşine. Asta-i o bucurie a omului lăsată de la Dumnezeu. Numaicît Dumnezeu ne-a mai dat minte şi cuviinţă, pe care nu se cade să le lepădăm.

— Atuncea cum faci, Grigore?

— Fac aşa, domnule colonel, că beau în starea întîia; după aceea mai beau pînă ce mă aflu în starea a doua. Săracul şi mişelul nu bagă de samă şi trec în starea a treia, încît… una alta asta este… unul se preface în lup, altul în bou, altul cade în altă animală. Dar eu, în starea a doua, mă păstrez tot om; mi se îmblînzeşte inima, îmi sporeşte hazul. Să trăiţi, domnule colonel, eu am băgat de samă… una alta asta este… că dumneavoastră vă îndeletniciţi numai cu apă. Să ştiţi că asta nu-i bine, şi că uneori se cuvine să vă îmbătaţi, cunoscînd starea a doua.

În aşa chip mi-am însuşit o primă cunoştinţă de la Grigore Priceputu. Deşi chestia beţiei e în contradicţie flagrantă cu teoriile ştiinţifice şi experienţele medicale moderne, eu am dat dreptate omului meu în ceea ce priveşte starea a doua. Dealtminteri, deşi mi s'a întîmplat să-l surprind pe Grigore „băut" uneori, nu l-am văzut niciodată, în asemenea împrejurare, decăzut din demnitatea sa de om.

Am făcut cu Grigore Priceputu Neajlovul, Argeşul şi retragerea. Zbuciumul meu moral găsea în calmul lui un reconfort. Se afla totdeauna în preajma mea, priveghind să am adăpost şi hrană. Nu-şi lepăda niciodată din spate carabina şi o întrebuinţa cînd socotea el de trebuinţă. Ni s'a întîmplat să avem pe urmele noastre, în imediată apropiere, de multe ori, escadroane de ulani, cu care luam contact strîns. Priceputu îşi pregătea arma şi trecea în ariergardă. El mă

„acoperea”. Asta era semnificaţia psihologică a comportării lui.

Astfel, din etapă în etapă, pe ploi de toamnă, am străbătut bărăganurile, pe urmă am urcat colinele şi ne-am îngropat pe linia Siretului şi pe zimţii munţilor. Petreceam zile scurte şi putrede şi nopţi lungi; în sufletul meu stăpînea o tăcere de moarte.

Într’o zi, îmi căutam adăpost nou pentru comandă şi umblam pe o vale de pîrău, între două coame împădurite. Soarele era încă deasupra brazilor, cînd m’am oprit la o intrare de poiană. Însoţitorii mei obişnuiţi, locotenentul adjutant şi garda cu drapelul, rămăseseră în urmă, aşteptînd ordine. N’aveam cu mine decît pe ordonanţă. Am tras de la şold harta şi am studiat-o. Poziţiile în care ne oprisem păreau îndestulător de tari. Era necesar să-mi apropii şi adăpostul meu de trupă, în vederea fixării noastre definitive.

Pe cînd eu cercetam harta, am băgat de samă că şi Grigore se dedă la un studiu al său propriu. Trăsese cu fereală, de subt manta şi tunică, tocmai din brîul de dedesubt, un instrument asupra căruia se îndeletnicea, întorcîndu-mi spatele.

— Ce faci acolo, Grigore? l-am întrebat.

— Să trăiţi, domnule colonel… una alta asta este… mă ocup cu ale mele.

M’am apropiat de el.

— Ce-i asta?

Ţinea în mînă o creangă subţire cojită, bifurcată. Ştiam ceva despre aceste mici instrumente de radiestezie, despre care au relatat şi oameni serioşi; însă totdeauna zîmbisem şi înlăturasem explicaţiile, care-mi apăreau mai mult de domeniul fantazlei decît al ştiinţei pozitive.

— Asta-i furcuţa mea, domnule colonel, cu care pot cunoaşte ce-i în pămînt.

— Ce şi cum poţi cunoaşte?

— Să trăiţi, domnule colonel… una alta asta este… furcuţa asta e de măcieş. Dar am acasă una de la bunicul — de salcie că- preascâ. Aceia-i mai lungă şi n’o pot purta acuma. Asta — rîse el uşor — e de campanie. Dacă voiţi să cunoaşteţi, apoi vedeţi cum ţin eu coarnele acestei furcuţe între degete, de se află aproape slobodă. Ş’apoi aflîndumă într’un loc şi cercînd, ea îmi dă semn. Ori se învîrte în afară, ori se în vîrte înlăuntru, ori rămîne piezişă. Am de la ea cunoaştere de ce se află dedesubt.

— De unde îţi vine cunoaşterea asta?

— Dela furcuţă, domnule colonel; şi din mine. Dumneavoastră… una alta… cetiţi semnele cărţii; eu citesc semnele acestui lemnuş.

— Mă mir şi-mi place asta, Priceputule. De-pildă, acuma ce citeşti? Şi mai cu samă de ce vrai să citeşti?

— Să trăiţi, domnule colonel… una alta asta este… vreau să vă

aleg pentru adăpost un pământ viu, şi un loc potrivit şi în altă privinţă. Potrivit este să nu fie apa prea aproape. Iar pământ viu se chiamă că este pământul în care n'a săpat şi n'a scurmat niciodată mînă de om.

— Si ce ar fi dacă a săpat mînă de om?

Slujitorul meu stătu la îndoială. În umbra de asfinţit care se întindea, glasul lui deodată scăzu şi păru a intra într'o taină.

— Domnule colonel, nu se cuvine să clădim adăpost pe un loc unde se găsesc astrucaţi morţii. Nu-i bine să le tulburăm tihna.

— Şi poţi cu furcuţa dumnitale să cunoşti asta?

— Cunosc, domnule colonel, m'a încredinţat Priceputu, cu voce gravă.

— Ce ai cunoscut aici?

— Aici e apa aproape, domnule colonel. Îmi fac socoteală aşa, că vine vremea de iarnă şi luptele stau. Adăpostul domniei-voastre poate să vă facă trebuinţă pînă în primăvară. Am să caut un loc mai uscat; cred că-l găsesc în partea de la deal a poienii.

L-am lăsat pe Priceputu să se ducă să caute. L-am urmărit cu privirea. Cerceta cu atenţie într'un loc; se depărta apoi la dreapta; făcea un zigzag la stînga. Se apleca din şale asupra sa însuşi; se închina oarecum pământului. În vremea asta, amurgul de Dechemvrie umbrea împrejurimile.

Grigore Priceputu s'a oprit în celalalt capăt al poienii şi a pus semn în laturea unui tapşan.

M'am dus spre dînsul. L-am întrebat cu glas coborît, aşa cum simţeam eu că se cuvine în acel moment.

— Ai găsit?

— Am găsit, domnule colonel. Mă duc s'aduc oamenii; îndată facem coliba de noapte şi aţîţăm o zare de foc într'un covru. Ş'apoi mîni săpăm şi clădim adăpostul.

— Dar în celelalte puncte ai aflat?

— Ce să aflu, domnule colonel?

— Ceea ce spuneai că se află în locurde scurmate de mînă de om.

— Da, domnule colonel, am aflat, îmi răspunse omul ridicînd deodată spre mine privirea-i tristă. Sînt şi în poiana asta ciolane de oameni vechi, ca în toate părţile. De cînd bate asupra noastră acest năcaz, domnule colonel… una alta asta este… de ne poartă ba prin ţara Ardealului, ba la Jiu, ba la Dunăre… de cîte ori am poposit, am căutat pentru odihna mea un loc viu. Şi pentru a dumneavoastră hodină, am căutat totdeauna, domnule colonel, de cînd vă servesc. Pe ori unde am trecut, arar a fost să nu-mi dea furcuţa semn. Este şi un semn anume, cînd oasele sînt amestecate cu metal. Acolo poate fi comoară de aur, dar mai ales pot fi arme-de fier, căci nu-i rîpă… una alta asta este… nu-i şes, nu-i deal, nu-i vale de apă, unde să nu fi fost în vremea veche bătălie, cum este şi în zilele noastre. Amărîte zile… a

şoptit ca pentru sine Grigore Priceputu. Tot aşa am aflat de la bătrîni că a fost şi altădată. Pentru că la noi în ţară a binevoit Dumnezeu să crească de toate; iar în alte părţi de lume trăiesc seminţii leşinate. Cum adulmecă lupul stînile, aşa adulmecă acele seminţii către noi. De aceea n'au avut nici bătrînii linişte, cum se dovedeşte cu această furcuţă. Numai oase, numai oase îmi arăta în unele locuri, încît nici nu puteam găsi un colţişor de mas. Căci s'au tot adaos cu vremea, domnule colonel. Ori vor fi fost prăpăduri mari cînd cu Tătarii şi cu Turcii. Şi mai înainte vreme cu căpcăunii.

Asta a fost iniţierea mea cu bagheta radiestezică. Am primit de la omul meu o furcuţă la fel cu a lui şi am deprins a o mînui. Deprinderea nu se face cu uşurinţă şi necesită oarecare timp, pînă ce nervii noştri dobîndesc sensibilitatea anumită ca să poată percepe anume radiaţii. Am fost un timp absorbit de această ucenicie întru cele misterioase, găsind în ea un derivativ al mîhnirilor mele. După isprăvirea campaniei, am început a perigrina, cu ceea ce unii au numit nebunia mea, în toate colţurile pămîntului patriei mele, punîndu-mă în corespondenţă cu oasele cîmpurilor de bătălie. Am să vă explic îndată şi asta.

Din ceasul acesta al iniţierii mele am avut un sentiment deosebit pentru Grigore. Nu prietinie, — ceva mai subtil şi mai organic, un fel de legătură triunghiulară între mine, pămînt şi acel om rar. Curînd corespondenţa n'a mai rămas decît între doi termeni: inima mea şi pămîntul, în care s'a integrat Grigore Priceputu, cînd i-a venit ceasul să se adaoge la strămoşi.

În cea dintăiu luptă de primăvară, după refacerea noastră din 1917, Grigore Priceputu, în apropierea mea, nu departe de adăpostul construit subt privigherea lui, a fost lovit de o schijă de obuz de mare ca libru. Lupta de poziţie am cîştigat-o; am respins pe inamic; Priceputu n'a mai putut dura decît pînă către sară.

Fusese pus la adăpost şi-l priveghea un sanitar. Avusese mare pierdere de sînge; partea de jos a trupului, profund atinsă, îi era complect paralizată. Dormitase toată după-amiaza. La ora 6, a deschis ochii şi a cerut apă.

I s'a dat apă; a înlăturat-o c'un gest uşor. Şi-a întors ochii într'o parte. Dorea altceva. Eram în apropiere. M'am dus la dînsul. Mă dorea pe mine. Am înţeles asta din privirea lui.

Mi-a zîmbit. L-am întrebat:

— Cum te simţeşti, Grigore?

— Bine, domnule colonel; am avut un vis; am fost la împărăţie.

Acestea i-au fost ultimele cuvinte; în curînd s'a înseninat deplin.

flaţi că acest remarcabil om — simplu în aparenţă — a fost pricina înoirii mele. Flacăra pe care a aprins-o el în mine a crescut, mi-a aţîţat sufletul spre regiuni obscure, iar cunoaşterea spre o sumă de investigaţii.

Un popor nu valorează prin masa lui amorfă, ci prin elementele excepţionale: acestea sînt jaloane ce indică posibilităţi viitoare ale colectivităţii. Din elemente gregare şi tîmpe nu poate ieşi nimic; ele sînt menite să cadă la gunoiul veacurilor. Cu mistică surprindere constatam în oastea aceea în retragere, care mă făcuse a desnădăjdui o clipă, puterea de suflet care pe urmă a ridicat-o iar şi i-a asigurat izbînzile. Grigore Priceputu nu fusese singur. Ca el căzuseră şi alţii; ca el mai rămăseseră mulţi; m'am obişnuit a-i cunoaşte.

Aceste individualităţi de elită îmi dovedeau că, în colţul de lume în care trăim azi, elementul primar „om" a urmat în timp anume legi de dezvoltare; că lumea aceasta de la Carpaţi a cunoscut cîndva o înflorire culturală; cel puţin una: aceea de acum două milenii, cînd împărăţia romană a acoperit şi teritoriul Daciei. Operaţiunile militare de la 101 —106 au fost finalul unui proces politic; aici, mai de demult Romanii aveau interese; mai de demult se infiltraseră coloni ai imperiului, primind legea localnicilor şi influenţînd la rîndul lor.

Vicisitudinile istorice de mai tîrziu au putut readuce la o viaţă materială primitivă pe aceşti oameni; depozitul sufletesc şi l-au păstrat. Astfel îmi apăruse în Grigore Priceputu lumea de altădată; această lume aveam dreptul s'o văd proiectată şi în viitor.

Începeam să mai fac o distincţie: că zonele terestre pe care s'a alipit omul, sau în care a fost împins, sau în care a fost surprins, — se împart în pămînturi amicale şi pămînturi indiferente ori ostile. În cele dintăiu omul se simte bine, ca într'o amintire paradisiacă; în celelalte, energia îndîrjirii şi a urii se exasperează. În cele dintăiu viaţa e un joc; oamenii de aici sînt copiii complexului geofizic; atitudinea lor e blîndă faţă de un semen străin care vine cu sentiment de supunere, ca să fie adoptat de comunitatea preexistentă. Natura amestecă aici şi lasă să se formeze tipul care-i convine, care se poate armoniza cu cerul, apele şi pămîntul, în vederea, poate, a scopului misterios divin. Restul piere prin nepotrivire, ca o sămînţă sterilă. În celelalte zone, îndîrjiţii şi energicii îşi caută substanţa sau în excursii dramatice de hoţie şi pradă, aşa cum au fost neamurile de năvălitori din pustie, sau, după ce încearcă dezamăgirile unui asemenea regim, revin asupra pămîntului şi naturii, violîndu-le şi căutînd să le smulgă tainele şi comorile.

Dacia a fost un liman de viaţă uşoară; de aceea împotriva ei au venit dezmoşteniţii lui Babel. E adevărat că, în asemenea colţ binecuvîntat, localnicii şi-au ascuţit însuşirile inimii, lăsînd să se aline răzvrătirile cele crîncene; dar pe urmă, cînd alţii au năzuit să le răpească ceea ce li se părea că e un drept al lor, s'au nevoit să ia armele şi au fost oşteni din necesitate şi din durere. S'a întîmplat, din pricina sufletului lor, să nu fie numai apărători ai subsistenţei, ci au fost luptători şi pentru idealuri şi fantasme.

Uneori am căutat să mă aşez oarecum subt unghiul de vedere al umilului meu învăţător Grigore Preceputu şi am raţionat ca el, în sensul că violenţii şi silnicii au ajuns, în ultimul veac, asociind şi disociind elementele, să dea vieţii nu atît înlesnirile maşinismului şi electricităţii, cît aparatele de distrugere, explosibilele, aburii înveninaţi. Întru aceasta au păcătuit, căci Dumnezeu biruise pe demoni desfăcîndu-i şi pacificîndu-i, ca să aibă tihnă zidirea sa din urmă omul; iar omul plăsmuind din nou răzvrătirea şi robind-o pentru scopuri absurde, îşi pregăteşte pieirea. Demonii lui robiţi îşi vor căuta libertatea pînă în dezagregarea totală.

Înţelegeţi că nu enunţ aici adevăruri, cît preocupări ale mele personale într'un răstimp de viaţă de înaltă tensiune.

Dominat de asemenea preocupări, mai ales după ce s'a isprăvit campania războiului celui mare, am găsit un aliment nou sufletesc în întregirea Daciei. Poporul lui Grigore Preceputu în sfîrşit se eliberase; evenimentele se produseseră mai cu samă prin forţa sa interioară.

Atunci am simţit în mine impulsiunea nebiruită să cercetez unghiurile şi hotarele acestui pămînt, punînd oarecum simbolic în funcţiune furcuţa pe care o aveam dar de la învăţătorul meu. Astfel, de cîteori aveam un năcaz sau o vacanţă, mă întorceam în trecut.

Întăiu am fost ia Nicopole, ca să caut locul bătăliei de la 1396, unde au participat cavalerii europeni şi pămîntenii de la Dunăre împotriva prigonitorilor crucii. Am cunoscut că au stat alături în acel sfîrşit de veac un strămoş al regelui de azi al neamului romînesc şi voievodul de atunci al poporului, Mircea Basarab. A fost o bătălie fără noroc pentru creştini şi osemintele lor au rămas îngropate în nomolurile succesive ale fluviului. După aproape cinci veacuri, 1877, aceiaşi sforţare se stratifica tot aici.

Aşijderea m'am dus să văd Varna şi Cîmpia Mierlei. Oseminte şi înfrîngeri. Iancu Huniade a scos oşteni pentru credinţă, din cetatea Ardealului.

Am căutat închisorile de la Jiu, unde a dat dezbin Basarab cel Bătrîn lui Carol Robert, rigă maghiar. Altădată am fost la Rovine, unde au îndurat întîia oară ordiile lui Baiazid înfrîngere de la pămîntenii Valahiei.

Am căutat în cîmpia de la Zimnicea, între două movile împuţinate

de plug, locul unde, într'o noapte, oştirile lui Mohamet sultan au suferit spaimă sinistră de la Vlad Vodă Ţepeş. Tot aici, într'un veac mai afund, au pătimit la fel mulţimile lui Darie persianul.

M'am oprit mai îndelungă vreme în preajma podului de la Neajlov, lîngă un sat care se chiamă Călugăreni. Nimene nu se mai ocupă acolo de întîmplarea veche, şi automobilele Capitalei trec cu viteză spre Giurgiu, fără să lase semn decît mirosul lor caracteristic de fiară metalică. Acolo s'a produs la sfîrşitul veacului XV una din cele mai mari victorii împotriva nu atît a asupritorului musulman cît a necredinciosului; căci Mihai-Vodă a fost viteaz luptător pentru un vis.

Am văzut rînd pe rînd locurile bătăliilor lui Ştefan Vodă. Au fost multe. Unul la Lipnic, altul la Catlabuga, altul la Baia; unul la Cozmin, altul la Şcheia; altele la Podul Înalt şi Valea Albă. Oseminte şi monumente de amintire. Am cunoscut pe pisania smerită a bisericii de la Valea Albă că Ştefan-Voievod a dat bătălia pentru o nădejde a sufletului său: eliberarea creştinilor, adică a Europei; şi arată măria-sa că acolo a fost biruit; că au căzut mulţi pămînteni vrednici pentru credinţă şi pentru dreptate, prin voinţa de oameni neînţeleasă a lui Dumnezeu.

În sfîrşit am intrat în Ţara Haţegului şi am văzut baştina celor de demult, Dacii, care şi ei s'au luptat fără contenire în veacurile lor. Decebal-rege şi curtenii săi s'au jertfit tot pentru dreptate.

După instigaţia Priceputului, oriunde m'am oprit, la un isvor, într'o poiană, pe valea unui ape sau pe o muche de deal, crenguţa radiestezică a dat semn inimii mele că morţii timpurilor succesive stau dedesubt, jertfă a loviturilor repetate venite din vecinătate sau din pustia depărtată.

Primăverile acestui neam au fost scurte; iernile lungi. Aşa e rînduiala văzduhului Daciei; aşa a fost rînduiala istoriei sale. Soare şi vifor; bucurie scurtă, suflet schimbător. Holde bogate, grindină năprasnică. Credinţă în Dumnezeul vieţii, cunoaştere a nestatorniciei materiale.

În aceste veacuri tainice le-a fost uneori dat pămîntenilor din Dacia să biruiască; dar de mai multe ori sîngele lor n'a avut răscumpărare. Din înfrîngeri şi suferinţă a ieşit izbăvirea de acum.

În aceste veacuri, deşi erau blajini din fire şi nu rîvneau nimic al altora, destinul lor a fost să poarte arme.

Ajunşi la acest popas de izbăvire, destinul lor e să meargă înainte întru duhul care-i călăuzeşte, ca să realizeze valori nobile pentru umanitate; dar destinul e să se apere încă.

— Deci rînduiala lor e să mai ţie în mînă sabia… strecoară în mine cuvînt umbra învăţătorului meu Grigore Priceputu.

Acum veţi înţelege mai uşor de ce acel general inspector de armată, nalt, uscat, puţin adus de şale şi cu mustanţa căruntă, cu

numele Oraţiu Demetrian, era socotit că e întrucîtva din altă lume. Era adevărat asta. Dar eu vă aveam şi pe voi, care faceţi parte din lumea de azi.

Veţi înţelege de ce am în chip persistent o anume viziune a sfîrşitului meu într'un accident. Aceste lucruri nouă, trenuri, automobile, aeroplane, au în ele o viclenie, care în definitiv mi se pare foarte logică.

În sfîrşit, veţi înţelege de ce, dintr'o avere destul de însemnată, nu vă las vouă partea cea mai mare.

Averea aceasta, moştenită, mie nu mi-a adus un folos propriu-zis. Am avut prea puţin nevoie de alte venituri decît cele pe care le cîştigam din munca mea personală.

După ce s'a dezvoltat drama mea sufletească, am acceptat că mă aflu, faţă de Dumnezeu şi de oameni, în situaţia unui depozitar. Îmi venise acest bun şi-l păstrasem pentru un scop care în fine mi se dezvăluise.

Ca să mă pot integra la forţele şi sacrificiile trecutului şi ca să pot da ceva mai mult decît viaţa mea pentru comunitatea aceasta interesantă a lui Grigore Priceputu, din care fac parte şi eu, trebuie să fac ceva mai mult decît să emit declaraţii. Patriotismul verbal e o molimă amabilă a timpului nostru. Cîteodată poate deveni şi o boală ruşinoasă; am văzut asta la anumite personagii.

Deci am socotit să scot, din patrimoniul nostru particular, o parte pentru comunitate. De aceea veţi găsi îndată însemnate sumele pe care înţeleg să le las instituţiilor armatei.

Am avut o îndoială şi o mîhnire, în ceea ce te priveşte pe tine, copila mea…

În acest loc precis al lecturii testamentului, am fost silit să mă opresc. Am primit o lovitură, căreia au urmat îndată altele. Era drept în josul paginei 41. Peste aceste ultime cuvinte ale paginei — „în ceea ce te priveşte pe tine, copila mea…“ — era trasă o bară lungă cu creionul; o linie aruncată din fugă, lăsînd să se înţeleagă desluşit textul. Îndată, subt linie, pe spaţiul îngust alb de jos, cu acelaşi creion negru, cineva scrisese un fel de avertisment pentru cititor: „Pasajul ce urmează nu e necesar să fie comunicat femeilor”.

Am întors imediat pagina. Era vorba nu mai mult decît de cinci rînduri, pe care am încercat să le cuprind dintr'o privire. Răsfoind

apoi învălmăşit ultimele foi ale manuscriptului, ocupate de cifre şi de dispoziţii propriu-zis testamentare, m'am întrebat, ca într'o ameninţare de primejdie, ce am de făcut. Am închis provizoriu şi am ţinut strîns în mîna stîngă caietul. Cu dreapta, am făcut un gest nehotărît.

Am zis:

— Aici testatorul începe a înscrie legatele.

Cele două surori mă priviră stăruitor, fiecare cu o atitudine proprie.

În cursul lecturii, abservasem din cînd în cînd pe domnişoara Cireaşa Demetrian. Trecuse prin stări de frămîntare exterioară şi de mare tulburare lăuntrică. La un anume moment se fixase într'o exaltare radioasă. Aşa o bătea lumina de dimineaţă; părea de o frumuseţă ireală; avea în concentrarea atentă a feţei ceva nou, din lăuntru, un aur al sufletului.

Soţia doctorului îşi păstrase tristeţa; dar îi pierise orice oboseală. Deşi atentă la tot ce citisem, din cînd în cînd părea că se întoarce de departe, cu un suspin.

La declaraţia mea că testatorul începe a înscrie legatele, domnişoara Cireaşa a avut o exclamaţie: A!, ca şi cum ar fi început să rostească alfabetul.

S'a ridicat în picioare şi m'a privit ciudat.

— Domnule advocat, ne mai datoreşti cîteva cuvinte.

— E un alineat obscur şi întrerupt, am replicat eu.

Ea a plecat fruntea, ca să nu mă privească. A rostit cu linişte, aşa ca să fiu atins de fiecare cuvînt:

— E cu putinţă?

— Domnişoară, am răspuns eu cu disperare, nu merit nici neîncrederea pe care o simt în cuvintele dumneavoastră, nici reproşuri. Profesiunea mea îmi impune oarecare îndatoriri.

— Înţeleg. Îndatoririle acestea sînt cumva către doctor?

— Nu vreau să spun asta. Nu mi-am luat faţă de domnul doctor niciun angajament. Din pricina asta am onoarea să fiu aici cu dumneavoastră.

— Atunci?

Am tăcut o clipă.

— Atunci, a urmat domnişoara Cireaşa, nu credeţi că ar fi potrivit să vă ajute cineva în dezlegarea acestei şarade? Am ascultat fără greş. Despre care din copilele tatălui meu e vorba?

— Ba, domnişoară, nu credeţi că ar fi mai potrivit să lăsaţi aceste rînduri pe mai tîrziu? Aveţi drept la lectura întregului testament şi-l veţi cunoaşte fără nicio scădere. Acum e mai interesant să cunoaşteţi dispoziţiile tatălui dumneavoastră.

— Domnule Modru, a vorbit glacial domnişoara Cireaşa, tatăl

meu a avut o părere excelentă despre dumneavoastră. S'ar cuveni să înţelegeţi că acele dispoziţii băneşti nu mă interesează.

Atunci a intervenit glasul grav al soţiei doctorului:

— Cuvintele se referă la mine.

În clipa care a urmat, domnişoara Cireaşa a binevoit a mă lăsa să admir în treacăt ochii săi bruni aburiţi de lacrimi.

— Doamnele mele, am zis eu revenind la viaţă, trebuie să declar că n'am cunoscut manuscriptul decît odată cu dumneavoastră. Cum nu sînt dispus să accept punctul de vedere al domnului doctor şi testamentul mi se pare valid, nu-mi pot permite să fiu indiscret, dezvăluind aici şi acum acea ultimă mărturisire a testatorului. O consider drept o chestie strict intimă, de familie.

— Ah! a îngînat, iarăşi obosită, doamna Floarea; domnul advocat socoteşte că procesul dintre mine şi doctor s'a lichidat definitiv şi că acele vorbe ale tatălui meu sînt de prisos.

— Nu mai sînt advocatul; vă rog să mă socotiţi prietinul dumneavoastră.

— Aşa să fie? s'a mirat domnişoara Cireaşa.

— Aşa este.

— Atunci îţi îngăduim să cunoşti tot şi să citeşti cele ce urmează. Mai bine zis, să le citeşti şi pentru noi… Am observat stimate prietine, că poţi dezlega cu cea mai mare repeziciune şaradele. Să ştii însă că ochii unei femei dezleagă şi mai iute şi mai lesne şarada vie. Pentru aceşti ochi pe care îi vezi, nu poate fi nimic ascuns.

— Domnişoară Demetrian, mă înspăimînt.

— Dă-mi numele ce mi se cuvine, aşa cum doreşti în ascuns; căci dumneata eşti un om ascuns şi viclean.

— Vai, nu sînt ce crezi dumneata, domnişoară Cireaşa. Există o altă soluţie. Să depun textul pe masă, ca să luaţi dumneavoastră singure cunoştinţă de el.

Soţia doctorului a oftat:

— Soră dragă, cunosc de mai nainte acele vorbe ale tatei, căci le-am aşteptat.

În grădină, se răsuceau din cînd în cînd adieri neliniştite de vînt, făcînd să se sbată frunzişul tînăr. Cînd am depus manuscriptul pe masă, a venit dintrodată, ca şi cum ar fi fost chemat, un vîrtej. S'a grăbit pe alee amestecînd în jocul lui circular nisip, vrescurele, frunze vechi; a încercat să mă dea la o parte; m'a ocolit, s'a dus la mesuţă şi a smuls caietul, purtîndu-l învălmăşit pînă subt o tufă de lilieci.

Domnişoara Cireaşa, înveselită fără un motiv precis de asemenea incursiune, şi-a apărat în primul moment integritatea toaletei. Apoi s'a repezit, în acelaş timp cu mine, la tufa de lilieci. S'a produs o ciocnire; am apucat mîna stîngă a domnişoarei Cireaşa cu amîndouă mînile mele; vîrtejul de vînt a dus mai departe testamentul. Ne-am ridicat

urmărindu-l. În acelaşi timp soarele s'a întunecat subt năvală de nouri şi cîţiva stropi mari au depus painjeni pe nisipul drumuşorului.

Am prins manuscriptul. Ne-am grăbit să ne retragem în casă. Cînd am desfăcut foile şi am depus subt privirile doamnei Floarea pasajul, soarele s'a arătat iar; vîntul a contenit ca la o poruncă a stihiilor, îngăduind domnişoarei Cireaşa să iasă afară, să se bucure din nou de lumină. Am urmat-o, simţind că am nevoie să fiu cu ea şi'n văzduh şi'n pămînt.

— Se face vreme bună, mi-a zis ea cu linişte.

Zîmbea; cunoştea că aşi fi vrut să vorbesc despre cu totul altceva, mai curînd despre o furtună decît de o înseninare Însă, după socoteala ei ascunsă, încă nu venise vremea.

După zece minute, soţia doctorului aduse manuscriptul şi mi-l înmînă, mulţămindu-mi, după protocolul burghez, cu o vorbă franţuzească. Avea aparenţă liniştită; însă fără îndoială plînsese. Cu toată pudra pe care şi-o pusese grabnic, ploapele şi vîrful nasului păstrau încă vestigii de dramă.

Iată textul aşa zisei şarade: „Am avut o îndoială şi o mîhnire în ceea ce te priveşte pe tine, copila mea, îndoială că poate totuşi am putut să mă înşel asupra cuiva; aşi fi fost bucuros să-l fi nedreptăţit; şi mîhnire că poate pînă la sfîrşit îmi voiu păstra convingerea despre caracterul său, şi că poate ar fi fost mai bine să dau dezlegare înainte de trecerea mea dincolo".

Judecînd în mine-însumi textul întreg al testamentului pe care generalul îl lăsase contimporanilor şi urmaşilor săi, găseam în el o cu totul altă nebunie decît cea pe care încercase a o stabili doctorul. Distinsul domn doctor pornea în chipul cel mai firesc din lume de la interesul său, aşa cum ar fi înclinaţi să facă nouă sute nouă-zeci şi nouă de oameni dintr'o mie, dintre toţi acei care îmi trec pe dinainte în viaţa de toate zilele. Şi totuşi, pentru mine, în înţelegerea cea mai din fundul fiinţei mele, era vădit că singurul înţelept dintre noi toţi se dovedea acest straniu testator. Fără minte rămînea numai omul neliniştii negre, deoarece „nebunii" pot avea stări de înaltă euforie, cum aveam eu, după ce intrasem în misterul sfînt al acelui suflet care îşi supravieţuia într'o formă nouă. La starea mea de entuziasm se adăogea şi lumina în care o vedeam acum pe domnişoara Cireaşa. Mi se părea că o iubesc; eram sigur că nu mă înşel. Raţiunea rece a

doctorului rămînea sbîrcită şi sarbădă lîngă floarea eternă a vieţii umane.

Numai în aceste rînduri, de neputinţă aşi putea zice, unde generalul nu mai era în sine, ci se izbea de cruzimea semenului său, vorbele lui îmi apăreau încîlcite şi chinuite. Singurul acest text al aşa zisei şarade era lăsat să se tîrască, şerpuit. Îmi apărea evident că aceste rînduri ieşiseră ca un abur dintr'o rămăşiţă de otravă. Pe urmă testatorul se înălţa iarăşi la ale sale, împărţind legatele cu limpezime şi simplicitate.

Voiam să reiau lectura.

— Simt că trebuie să facem altceva! mă apostrofă cu violenţă domnişoara Cireaşa. Ce-am putea face? Nu-mi dau bine samă ce, dar nu se poate să stăm aşa! În orice caz, de citit nu trebuie să mai citeşti. Înţelegi dumneata, domnule Modru, că acum ştiu tot? Adică ştiu ce-mi trebuie şi nu mai am nevoie să ştiu altceva. Lasă textul pe masă; dă-mi-l mie, ca să-l sărut şi să-l depun iarăşi. Dă-l şi Floarei să-l sărute.

Însă doamna Floarea nu voia să sărute testamentul, ceea ce stîrni pentru scurt răstimp indignarea domnişoarei.

— Cum nu vrai? Ce nu vrai? Nu înţelegi şi tu că trebuie să săvîrşim o faptă mare?

— Fii rezonabilă, Cireşico, suspină soţia doctorului; asta nu-i o faptă mare; e o faptă naivă. De fapte mari mă îndoiesc că am fi capabile. Ar fi bine să facem o faptă bună cel puţin.

— Bine, să facem o faptă bună, se grăbi cu avînt domnişoara Demetrian. Nu întîrzia; spune imediat.

— Ah! Nu-ţi pot spune nimic, Cireşico; poate nu sînt capabilă nici de asta. Totuşi, tu ai dreptate; trebuie să fac ceva.

— Nu-i aşa? Nu-i aşa? Dumneata ce zici, domnule Modru?

— Eu tac, aştept să reintru în stăpînirea manuscriptului. Văd că amenmţi să-l arunci peste casă.

— Nu-i adevărat; nu-l arunc; ţi-l dau numaidecît. Nu credeţi că ar fi bine să chemăm pe domnul Dionisie Micu şi pe doamna Agripina Micu?

— Ce să faci cu dînşii, Cireşico?

— Nu ştiu; să se bucure şi ei.

— N'au de ce să se bucure; pe dînşii nu-i interesează.

— Atunci să-mi spuie poveşti.

— Soră dragă, eşti aşa de copilăroasă, încît mi-i ruşine mie.

— Ba nu ţi-i ruşine şi să ştii că sînt serioasă. Să ne spuie domnu-Dionisie istoria lui cu Societatea pe acţiuni.

— Fetiţă, nu mă supăra.

— Sînt bine încredinţată că nu te superi. Asta a fost una din realizările faimoase ale doctorului. Ştii ce a făcut doctorul nostru, domnule Modru?

— Cireşico!

— Lasă-mă să spun. E un lucru în aparenţă foarte vesel. E o poveste fantastică din vremurile noastre. Mi-a spus-o domnu Dionisie de trei ori. Avînd o moştenire din partea soţiei, a lăsat catedra şi a întemeiat aici, în Bucureşti, un magazin de librărie şi papetărie, o afacere cu bun venit. Oamenii însă nu se mulţămesc cu bun; le trebuie mai bun. Atunci a venit doctorul, cu o soluţie minunată: o afacere „pe acţii“, cum spun ei. Intră oameni noui, se aduc capitaluri, se emit hîrtii, se extinde comerţul. Domnul Dionisie primeşte pentru fondul său şi al soţiei sale hîrtii şi demnitatea de vicepreşedinte al consiliului de administraţie. Curînd lista consiliului se schimbă, omul nu mai are niciun amestec în societate, „acţiile” nu mai reprezintă valoarea iniţială şi aşa mai departe, pînă ce, fără să înţeleagă cum, alţii au librăria şi papetăria şi domnul Dionisie nu mai are nimic. Domnul Dionisie e nevoit să deschidă birtul de aici, şi asta datorită generalului Demetrian şi surorii mele care mi-au cerut să închiriez acestor oameni năcăjiţi anexa proprietăţii mele. Trebuie să se ştie că doctorul a fost furios din pricina acestui sentimentalism, cum îi spune el. E o slăbiciune sentimentală să tratezi aşa pe un om care a categorisit cu vorbe aspre operaţia comercială a cumnatului meu, şi care i-a făcut şi proces. Faţă de asemenea oameni, care nu ştiu ce vorbesc şi nu ştiu ce fac, nu trebuie să ai nicio milă. Sora mea e de altă părere.

— Nu înţeleg ce te face pe tine să vorbeşti despre asta. Găsesc nepotrivită şi veselia ta.

— Ai dreptate, soră dragă, nici eu nu înţeleg; poate sînt nebună; ori poate mi-am adus aminte de doamna Agripina şi de domnul Dionisie, pentru alte motive. Să-l poftim pe domnul Dionisie aici, să ne spuie versuri latineşti. Cred că nici pentru asta nu m’am gîndit la dînşii. Mai degrabă am avut ideea ascunsă că trebuie să ne ospăteze pe noi cu tot cu musafirul nostru.

— Se poate; asta numeşti tu o faptă bună? Entuziasmul tău are finaluri ciudate.

— Ba e faptă bună, cînd cuget la foamea domnului Modru. Cititorii flămînzesc mai tare decît ascultătorii.

Am intervenit cu grabă, căutînd a dovedi că se înşală cei care vorbesc de foamea cititorilor, mai ales a cititorilor unor asemenea texte ca cel care a fost ascultat.

Domnişoara Demetrian s’a întors spre mine cu sprînceana uşor înourată:

— Însă cititorii nu mănîncă?

— Ba da.

— De asemenea să ştii că mănîncă şi ascultătorii. Iar doamna Agripina Micu prepară nişte mîncări… am vrut să spun admirabile, dar atunci ar fi trebuit să adaog că vremea e delicioasă… Ştii de ce

prepară aşa de bine doamna Agripina? Căci are totdeauna ideea că le prepară pentru domnul Dionisie. Totuşi, la drept vorbind, nu pentru asta m'am gîndit eu la domnul Dionisie Micu. Să vedem, poate să-mi aduc aminte mai pe urmă. Ori poate să-ţi vie ţie în minte, Floare, ce trebuie să facem. Adică ce trebuie să faci tu. Căci eu ştiu ce am de făcut.

— Ce ai tu de făcut şi ce trebuie să fac eu?

— În ce te priveşte, soră dragă, răspunse Domnişoara Cireaşa, n'am nici cea mai mică idee. Eu, personal, sînt hotărîtă să mă aflu în una din zilele viitoare la Cluj, ca să pun flori pe mormîntul unui general necunoscut.

— O, eu l-am cunoscut bine pe tata… şopti înăbuşit doamna Floarea.

— Poate ai intenţia să mergi şi tu?

— Să vedem, zîmbi palid doamna Floarea; trebuie să cer învoire de la doctor.

Domnişoara Cireaşa îşi zbătu mînile, apărîndu-se.

— Fără doctor! strigă ea.

Apoi se linişti şi-şi reluă socotelile sale interioare:

— Să vedem, de ce m'am gîndit că trebuie să-l chem pe domnul Dionisie Micu. Fără îndoială că pentru masă: domnul Mo- dru ne va face onoarea şi plăcerea să prînzească cu noi. E o faptă bună şi asta, orice s'ar spune; domnul Modru va găsi poate de cuviinţă să ne dea şi un sfat folositor. Nu i-l pretind, dar dacă domnia-sa crede că e prietin al nostru, ni-l va da.

M'am înclinat, fără să dau o asigurare formală, neştiind despre ce poate fi vorba.

În atitudinea aceasta a mea era mai mult automatism profesional, căci în fundul fiinţei mele eram hotărît nu numai să dau orice sfaturi, dar să săvîrşesc orice jertfe. Dezlegătoarea de enigme m'a privit ca să mă citească, şi a părut mulţămită. În acea clipă s'a auzit din casa, pe uşa deschisă, soneria moale a unui ceasornic. Am numărat unsprezece bătăi.

— Asta e explicaţia! a zis domnişoara Cireaşa. Ştiam că este ceva, dar nu-mi aminteam. La ora aceasta s'a anunţat stimatul domn Dionisie Micu. Credeam că trebuie să-l chem, însă domnia-sa vine din iniţiativă proprie.

— Ascultă, Cireşico, se întoarse cu oarecare severitate doamna Floarea, ştii că poveştile domnului Micu nu-mi fac o plăcere deosebită. De ce l-ai chemat?

— Nu l-am chemat eu; s'a anunţat singur. A aflat poate că vine domnul advocat şi vrea să-i ceară o consultaţie.

Doamna Floarea şi-a acoperit ochii cu palma mînii stîngi; a rămas puţin aşa; apoi a suspinat. S'a ridicat şi a intrat în casă. Domnişoara

Cireaşa s'a grăbit s'o ajungă din urmă. Am avut impresia că surorile s'au îmbrăţişat; că domnişoara Cireaşa a pus oarecare pasiune în gest, deoarece, întorcîndu-se, a făcut un mic popas în prag ca să-şi inspecteze la oglingioară faţa şi să-şi dreagă cu roşu buzele.

Cînd şi-a reluat locul la mesuţă în faţa mea, s'a auzit şi cheia lui domnu Micu la portiţa grădinii. Domnişoara Cireaşa mi-a zîmbit:

— Domnul profesor e exact; însă, la dreptul vorbind, sora mea are dreptate. Întrucît te-ar putea interesa pe dumneata alte poveşti ale domnului Micu? Pe cea principală ţi-am spus-o eu.

Domnul Dionisie Micu era un personagiu puţintel rigid, corect îmbrăcat, cu cravată neagră şi manşete scrobite de modă veche. Îşi scoase de la şase paşi pălăria tare şi salută, aplecîndu-se reverenţios. Avea frunte naltă, prelungită de o pleşuvie lucie; mustaţa şi sprîncenele le avea bogate şi neîncărunţite, ca pentru contrast.

Domnişoara Cireaşa făcu prezentările, apoi se aşează la locul ei, poftind pe profesor să ia loc. Părea gravă şi preocupată, însă cu un surîs la colţul buzelor.

— Aşi putea oare afla, dragă domnule profesor, ce mîncăm astăzi? întrebă ea cu grijă.

— Da, domnişoară. Soţia mea vă roagă să lăsaţi pe ziua de azi la o parte paparada. În fiecare zi ouă, nu e consult pentru sănătatea domnieivoastre. De asemenea în fiecare zi iaurt şi fructe. Aşi crede şi eu că trebuie să vă atrag luarea-aminte asupra faptului că fructele sînt bune pentru organismul nostru la timpul fructelor, după cum legumele la timpul legumelor. Anotimpurile însăşi arată rînduiala regimurilor alimentare; fructe din Siria şi castraveţi de la Istambul nu sînt sănătos lucru. Dar să lăsăm asta şi să depun lista prînzului domniei voastre, aşa cum l-a întocmit muierea mea. Vin — de Tîrnave. Sper că va plăcea şi onoratului domniei voastre oaspete.

— Îmi place vinul de Tîrnave, l-am încredinţat. Eu sînt de dincolo de Olt, din Făgăraş.

— Aa! s'a mirat prelung şi cu plăcere domnul Dionisie.

— Mirarea domnului profesor e prefăcută, s'a veselit domnişoara Cireaşa, căci i-am spus domnului profesor cine eşti şi de unde eşti.

— Într'adevăr, aşa este, a rîs cu stăpînire domnul Dionisie; observaţia domnişoarei Cireaşa e întemeiată, ceea ce nu mă poate opri să mă mir din nou şi să mă socotesc bucuros.

— I-am spus domnului advocat Modru şi chestia cu Societatea pe acţii.

— Aşa? Mi-am închipuit. Aţi fost bună, domnişoară, şi aţi făcut bine ca totdeauna; dar îmi voiu lua libertatea să explic şi eu cum au decurs în amănunt lucrurile. Nu-i vremea acum; nu-i nici locul potrivit. Poftesc pe domnul advocat să-mi arate cum şi cînd aşi putea avea onoarea să-l găsesc la oficiul său.

Domnul Dionisie a rămas puţintel pe gînduri

— E un lucru vrednic de scris într'o carte… adaose el după aceea. Dacă nu s'ar fi exercitat în dauna mea, aşi putea spune că îl admir. Tot aşa Machiavel admira pe acel mare criminal care a fost Cezar Borgia. Însă dacă „Prinţul", cum pare a pretinde Machiavel, are dreptul la o morală proprie de cele mai multe ori în dezacord cu morala curentă, nu tot acelaşi drept l-ar putea pretinde domnul doctor adversarul meu. Nu va fi pretinzînd domnul doctor Constantin Ionescu, om ca mine şi ca domnia-voastră, că ar fi avînd privilegiul acelui condotier ilustru. Chiar dacă va fi pretinzînd că-l are, atunci e necesar să cugete şi la finalul tuturor operaţiilor lui Cezar. Aşa că se va supune soartei noastre comune; iar mai întăiu va răspunde înaintea magistratului şi pentru societatea mea pe acţii, şi pentru altele multe. Ca profesor cu metodă, m'am informat şi am întocmit un repertoriu de patruzeci-şi-şase de afaceri ale domnului doctor, de afaceri, cum vă spun, în contradicţiune cu legile care guvernează ţara şi naţia.

După aceste declaraţii, domnul Dionisie păru a-şi aminti de ceva şi-şi lovi fruntea cu palma.

— Îmi amintesc abia acum de ce mi-a spus Agripina. Doamna Floarea e aici?

— Da, domnule profesor, îi răspunse cu seriozitate domnişoara Cireaşa.

— Atunci rog să fiu scuzat; nu-i timp şi loc pentru niciun fel de digresie. Am întîrziat mai mult decît se cuvine. Agripina mi-a recomandat să las însemnarea şi să mă întorc, deoarece sînt de lipsă la afacerea noastră, ca într'o zi de sărbătoare. Avem oaspeţi de la noi. Mi-a atras atenţia că se află aici şi sora domnieivoastre, căreia eu nu-i sînt prea simpatic, datorită împrejurărilor. Recunoştinţa mea faţă de doamna Floarea, pentru tot binele ce ştiu că mi l-a făcut, trebuie să includă şi grija, din partea mea, de a o scuti de asemenea întîlniri. Dacă ar afla domnul doctor, doamna Floarea se poate să aibă neplăceri. Domnul doctor e un bărbat ager şi bănuitor. E şi un bărbat puternic, însă, precum am spus, n'are drept la elogiul unui Machiavel.

Domnul Dionisie Micu se pregătea de retragere. Totuşi ar mai fi stat, dacă nu s'ar fi simţit din interiorul casei paşii doamnei Floarea. Atunci simpaticul nostru profesor avu un început de panică. Rămase pe loc foarte încurcat şi umilit.

Doamna Floarea' se opri în prag şi ne privi. Căutătura ei amară se aţinti asupra profesorului.

— Domnule Micu, zise ea cu blîndeţă, te-aşi ruga să-mi faci un serviciu.

— Cu cea mai mare grabă şi plăcere, doamnă, răspunse profesorul, rămînînd încremenit la locul său. Eram chiar pe punctul de a mă retrage.

— Află, domnule profesor, că nu-i acesta serviciul ce-ţi cer.

— Sînt prea bucuros, doamnă.

Profesorul îndrăzni să treacă înainte şi să-i sărute mîna. Părea încîntat de favoarea ce i se face, dar era atent, ceea ce arăta că, subt înfăţişarea lui puţin naivă, se împleteau ascunzişuri complicate.

— Aşi vrea să plece cît de degrabă această telegramă, domnule profesor, urmă doamna Floarea. Te interesează puţin şi pe dumneata prin consecinţele ei. E o telegramă adresată soţului meu la Cluj — hotel Central.

— Domnul doctor se află la Cluj?

— Da. Îi cer soţului meu să rămîie în Cluj şi să mă aştepte mîni, la ora 11, în cancelaria domnului notar public Claudiu Roman. Să mă aştepte neapărat, pentru afaceri.

Vocea doamnei Floarea părea liniştită; domnişoara Cireaşa, însă, percepea în accentul ei ceva nou şi deveni deosebit de atentă.

entimentul meu pentru domnişoara Cireaşa a făcut progresul cel mai mare cu putinţă în timpul cel mai scurt; de aceea nu se putea să rămîn eu în Bucureşti, cînd zîmbetul viclean ce-mi era drag lucea subt altă latitudine a pămîntului. Am lăsat pe doamne să plece singure, dar se hotărîse în sfatul nostru, în dorinţa ochilor domnişoarei Cireaşa, în destinul meu pe care îl socoteam definitiv limpezit, că nu voiu lipsi de la întîlnirea ho- tărîtă a-doua-zi în oficiul domnului notar public Claudiu Roman.

Răstimpul cît am rămas singur, absurd de singur şi de neliniştit, l-am întrebuinţat ca să-mi chem secretarii spre a pune în rînduială treburile celor trei zile următoare, în care bănuiam că voiu lipsi din Bucureşti. Pornirea mea cea mai secretă era să abandonez totul, să pornesc într'o călătorie minunată care n'are loc şi timp; ştiam însă că viaţa mă va umili şi mă va întoarce de unde plec. Afacerile sînt afaceri. Totuşi aveam drept şi la puţină nebunie.

Am ajuns la Cluj cu un tren de dimineaţă. Plăcerea mea a fost mediocră întîlnind, la ieşirea din gară, pe domnul notar public Claudiu Roman. Am acceptat totuşi să mă opresc o clipă ca să-i strîng mîna, sperînd că voiu afla de la domnia-sa cele dintîi veşti ce mă interesau.

Mi s'a părut că evită să mă privească. Mi-a mărturisit că a venit întru întîmpinarea mea din ordinul domnişoarei Cireaşa.

L-am întrebat cum se află doamna Floarea şi ce face.

— Doamna e bine, m'a informat el. Vă aşteaptă în oficiul meu la ora 11; doreşte să nu lipsiţi.

— Dacă nu mă înşel, va fi şi domnul doctor Constantin Ionescu?

— Va fi şi domnul doctor Constantin Ionescu, a încuviinţat bătrînul Claudiu Roman. Trebuie să vă mărturisesc, domnule advocat, că mi-e frică.

— Nu înţeleg de ce frică poate fi vorba.

— Veţi înţelege numaidecît. Vă rog să mă urmaţi pînă la trăsura mea. Să mă iertaţi că nu vă pun la dispoziţie un automobil, dar eu nu întrebuinţez decît trăsură cu cai. Mi se pare mai comod şi mai sigur. Calul şi vizitiul meu au o vîrstă înaintată, ceea ce mă face să umblu de la un loc la altul fără bătaie de inimă. Poftiţi, vă rog, trăsura e largă; ar fi putut încăpea şi domnişoara Cireaşa; dar domnia-sa a fost grăbită să se ducă mai curînd cu florile la cimiteriu; iar de-acolo vine de-a dreptul la casa pe care a locuit-o excelenţa sa generalul. Acolo mergem şi noi. Pe doamna Floarea n'o mai găsim, doamna Floarea nu apare decît la ora hotărîtă.

Bătrînul Claudiu Roman vorbea întrerupt; îmi arunca din cînd în cînd o privire furişată. Eu aşi fi dorit informaţii definitive despre domnişoara Cireaşa, însă mă mulţămeam să ascult ce-mi spune domnul notar public şi să privesc echipagiul. Bătrînul Ianoş, c'o mustaţă clasică, solemnă şi cătrănită, făcea pe capră gesturile cele mai moi şi mai rotunde, ca să nu-şi strice înfăţişarea nouă sau ca să nu producă spaimă calului unghiular cu copite enorme. De mult uitase spaimele acel bătrîn patruped; părea deşertat de orice bucurie şi orice violenţă; alămurile hamurilor lui dădeau fulgerări în soarele dimineţii. Trăsura arhaică era glănţuită din proaspăt; deşi ducea bucuria mea, totuşi părea funebră. Era o trăsură de notar, făcută să întovărăşească mai ales ultimele călătorii ale clienţilor.

— Stimate domnule advocat, îmi zise cu grijă bătrînul notar aplecîndu-se spre urechea mea, m'am obişnuit să-mi fie teamă de domnul doctor Constantin Ionescu. Obiceiul acesta îl are şi doamna Floarea. În toate împrejurările domnul doctor şi-a impus voinţa. Fie în afacerile publice, fie în afacerile sale domestice, domnul doctor s'a deprins să înlăture orice rezistenţă. A avut lupte mari, precum singur a declarat, şi le-a cîştigat pe toate. Fiind astfel domnia-sa un biruitor al vieţii, stau şi mă cuget ce sorţi putem avea noi…

— Care noi?

— Vorbesc de doamna Floarea. Ce sorţi de izbîndă putem avea? Zic: ce sorţi de izbîndă putem avea, căci eu, personal, aşi dori s'o sprijin; şi dacă doreşti şi domnia-ta să-i dai un sprijin, atunci întrebarea mea e bună. Ori poate domnia-ta, domnule advocat, preferi să rămîi un observator neutru?

— N'aşi putea spune că prefer aşa-ceva.

— În acest caz e bine că aţi venit la Cluj.

— Însă, domnule notar public, e necesar să afli cel puţin domniata că venirea mea la Cluj nu s'a produs în interesul strict al doamnei Floarea. Am şi alte motive să fiu aici.

— Bănuiesc, a şoptit bătrînul Roman, însă ceasul al unsprezecelea al acestei zile binevoieşte a mi-l da clientei mele şi mie. Căsătoria aceasta s'a făcut subt regimul dotal; contractul l-am scris eu însumi, cu mîna mea; cuprinde toate specificările şi prevede toate eventualităţile.

M'am întors cu mirare spre tovarăşul meu:

— Ştiam că e vorba de un testament, nu de un divorţ.

— E vorba de amîndouă, stimate domnule advocat. Am prevăzut tot, cum a fost de datoria mea; însă nu puteam prevedea cazul cînd soţia se resemnează şi se supune unei voinţi care o covîrşeşte. De asta mă tem eu mai-cu-seamă şi nu cred în niciun succes.

— Să vedem, am zis eu încruntînd sprînceana; mai este şi domnişoara Cireaşa.

— Este şi domnişoara Cireaşa, a zîmbit bătrînelul; însă ea e preocupată de ale sale. Să încercăm s'o convmgem să fie şi ea de faţă. Nu ştiu dacă va consimţi. Are griji mari.

— Crezi? m'am mirat eu cu oarecare exagerare.

— Cred, a zis cu tristeţă bătrînul notar. Istoria se repetă — fie în ce priveşte soarta popoarelor, fie în ce priveşte biata fiinţă omenească, supusă iluziilor, adică înşelărilor de tot felul. Nu te supăra de această reflecţie nevinovată, stimate domnule advocat; afacerea de care se leagă ea s'o lăsăm pe mîni; iar astăzi să vedem ce ajutor putem da doamnei Floarea.

Vizitiul cu mustăţi mari oprise. Mai bine zis, se oprise calul singur, aplecîndu-şi botul spre genunchi şi rămînînd într'un fel de cugetare afundă. Cu aceiaşi înfăţişare filosofică şi golit în mare măsură de entuziasmul cu care plecasem din Bucureşti, am urmat pe bătrînul Claudiu Roman pe subt bolta unei clădiri vechi. Am urcat la primul etaj, călcînd pe covor moale şi împresuraţi de tăcere. Un om fără vîrstă, nalt şi uscat, cu înfăţişare de militar şi părînd intendentul clădirii, se arătă un scurt răstimp, ne deschise o uşă şi se retrase discret, fără de niciun cuvînt.

Am trecut printr'o odaie cu scorţuri, panoplii şi trofee de vînătoare; am intrat în altă cameră, tixită de rafturi de cărţi. Storurile erau pe jumătate ridicate şi lăsau să pătrundă destulă lumină spre zidul dimpotrivă ferestrelor, unde era atîrnat, în ramă brună de nuc, portretul unui bărbat cărunt, cu mustăţi galice şi ochi adînci umbriţi de o frunte proeminentă. Ceva din ironia gurii şi din expresia privirii îmi amintea vag altă privire şi alt zîmbet; am cunoscut îndată pe tatăl domnişoarei Cireaşa. Era autorul testamentului şi discipolul lui Grigore Priceputu. Dintr'odată m'a privit fix de dincolo de moarte, aşa

cum privesc uneori portretele.

Mi s'a zbătut inima. Bătrînul notar Claudiu Roman rămăsese lîngă uşă, cu fruntea plecată şi cu mînile împreunate ţinînd pălăria. Părea şi el un portret sau o fantomă. Cineva străin mă atinsese pe umăr. În clipa următoare, fără să întorc capul, am ştiut că mă atinsese mîna uşurică a domnişoarei Cireaşa.

Cînd m'am întors, i-am văzut ochii umbriţi de lacrimi. M'a lăsat să-i sărut vîrfurile degetelor. Credeam că trebuie să-i spun cîteva cuvinte; ea mi-a făcut semn să tac. Portretul urma să ne privească stăruitor.

Într'un timp fiica umbrei mi-a cuprins braţul şi m'a scos prin odaia cu trofee şi pe subt bolţile scărilor la lumină şi la lume. Notarul cel bătrîn ne-a urmat, împovărat ca de o întristare. Vizitiul a făcut un gest retractil, calul şi-a părăsit meditaţia. Atunci domnişoara Cireaşa şi-a adus aminte că are glas.

— Întăiu am fost la ţintirim, mi-a explicat ea. Am adus flori din grădina noastră de la Bucureşti. Floarea a fost foarte mişcată; a venit cu mine şi a stat puţin în camera de lucru a tatălui nostru. N'ai să te miri cînd am să-ţi spun că a vorbit cu el.

I-am simţit braţul tremurînd subt al meu. Am ajutat-o să se urce în trăsură.

— Pe urmă am rămas singură, pînă ce ai venit dumneata. Cînd ai intrat, nu m'ai văzut?

— Nu.

— Totuşi eram acolo. Am vorbit şi eu cu dînsul, fără cuvinte. Şi el m'a ascultat în tăcere. Nu ţi se pare ciudat?

— Nu.

— Nu spui nimic de asemenea nebunie?

— Nu spun nimic.

O simţeam lîngă mine vibrînd de exaltare; aşi fi vrut s'o îmbrăţişez; m'aşi fi mulţămit să-i sărut iar vîrfurile degetelor cu unghioare roşii tăiate în formă de ghiară; însă în faţa noastră sta figura severă şi amărîtă a notarului. El nu putea aproba nimic din toate aceste nebunii vorbite sau făptuite.

Am ocolit un timp prin peisagiile luminoase ale unui Cluj primăvăratic. La ora 11, am intrat în oficiul foarte vechiu şi foarte curat întreţinut al domnului notar public Claudiu Roman.

Doctorul sosise cel dintîiu şi aştepta. Cînd m'a văzut lîngă domnişoara Cireaşa, a avut un uşor zîmbet sarcastic. Claudiu Roman l-a salutat fără vorbe şi s'a aşezat în fotoliul său larg de piele, punînd între el şi noi, adică între el şi lume, cliturile de dosare care împovărau biroul masiv.

În acea clipă, s'a deschis o uşă de la camerele interioare şi a intrat, cu masca-i obosită, în rochie neagră, doamna Floarea. O

doamnă bătrînă, cu pieptănătură de modă veche în bandouri, şi c'un costum de portret de la 1870, făcu doi paşi în urma ei şi se opri în umbră. Era soţia, sau sora, sau o rudă a domnului notar Claudiu Roman. Apăru pe o uşă scundă, în laturea stîngă a notarului, şi un fel de secretar sbîrcit şi spîn, care începu dintr'odată a ne cerceta în amănunt, alergînd de la unul la altul cu nişte ochi negri şi neliniştiţi de şobolan.

Domnul doctor Constantin Ionescu se întoarse cu asprime către doamna Floarea:

— Ce însamnă asta?

Doamna Floarea nu-i întoarse imediat răspunsul. Se opri, fără a se aşeza.

— Domnule, îi zise ea, am venit la Cluj, ca să accept, ca şi sora mea aici de faţă, testamentul tatălui meu…

— Care testament al tatălui tău vă desmoşteneşte.

— Care testament, dacă vrai dumneata, ne desmoşteneşte. Cuvîntul, însă, îl găsesc nepotrivit, şi am asupra acestui act o cu totul altă părere decît dumneata.

— Da? Mă mir. Aveam impresia că şi domnul notar acceptase punctul meu de vedere; de asemenea domnul Emanoil Modru aici de faţă. De asemenea doctorul alienist Herţa. De asemenea magistraţii cu care am avut onoarea să vorbesc şi cărora le-am expus cazul.

— Se poate, răspunse cu indiferenţă doamna Floarea. Să verificăm. Acceptat-a domnul notar punctul dumnitale de vedere?

— Mă rog domniilorvoastre, n'am acceptat nimic.

— A acceptat aşa ceva domnul Emanoil Modru?

— Nu cred… am răspuns eu cu destulă brutalitate.

— Dar bine, Florette, tresări din locul său doctorul; dacă nu se pot face rezerve asupra stării mintale a tatălui tău, atunci cel puţin purtarea ta e nebunia cea mai calificată. Ce înseamnă această punere în scenă? Ce e atitudinea asta pe care îţi permiţi s'o iai faţă de mine?

Nu ştiu dacă vreodată un actor de comedie a putut înfăţişa mai bine decît doctorul atitudinea găinii care a clocit şi a scos pui de raţă. Domnul doctor rămînea pe ţărm şi puii de raţă se depărtau pe baltă.

Răţuşca interesantă nu păru că ar tinde să iasă din oboseala sa calmă.

— E într'adevăr o punere în scenă, dădu ea răspuns. Am vrut să am martori nu atît pentru declaraţia ce am făcut, cît pentru alta, ceva mai importantă.

— Nu-ţi permit să mai urmezi pe acest ton.

— Cu toate acestea, domnule, voiu urma pe tonul care-mi convine. Socot că operaţiile dumnitale împotriva hotărîrii tatălui meu au încheiat o serie lungă de jigniri şi uneltiri. Am răbdat toate pînă acum; sînt hotărîtă să nu mai rabd.

— Înţeleg bine? Sau nu ştii ce spui?

— O, înţelegi foarte bine, suspină doamna Floarea; cer divorţul.

Doctorul sări cu violenţă din locul său. Mînia lui era însă joc de teatru; împotriva adevărurilor domnia-sa nu putea rămîne decît un iscusit retor.

— Triplă aberaţie! strigă el.

Apoi adăogi numai pentru doamna Floarea, cu voce mai joasă, holbîndu-se:

— Nu-i acum momentul să rămîi singură şi dezarmată. Al doilea, am pentru tine un sentiment adînc, care a sporit în atîţia ani de căsnicie. Al treilea, nu înţeleg cum ai putea uita grijile şi atenţiile mele, luxul de care te-am înconjurat, succesele mele de care ai beneficiat. Am dat lupte grele, ca să răzbesc în rîndurile dintîiu ale societăţii, am avut biruinţi pe care nu le-a avut nimeni în zilele noastre, într'un timp aşa de scurt. Aşi fi avut dreptul, dacă vrai, să te dau eu pe tine la o parte, deoarece aşi fi găsit posibilităţi şi combinaţii mai bune; totuşi te-ai bucurat tu lîngă mine de toate; şi acum iată recunoştinţa ta.

— Sînt siiită să declar că ai dreptate şi că sînt cu totul nerecunoscătoare, confirmă cu blîndeţă doamna Floarea.

— Atunci?

— Atunci vreau să fiu liberă. M'au jignit toate acele succese nedrepte şi neleale.

— Ce ştii tu! Şi asta o vezi abia acum?

— Ba am văzut asta de mult şi am tăcut pentru motive care nu te interesează.

— Mă îndoiesc de echilibrul raţiunii tale.

— Nu te îndoi, zîmbi doamna Floarea. Ai putea avea prilejul să mă auzi dezvoltînd în faţa magistraţilor unele din campaniile dumnitale în care nu foloseai onestitatea drept armă. Află că ştiu precis ce-mi datoreşti după contractul de căsătorie şi am siguranţa că nu voiu fi frustrată cu nimic. Cunoscîndu-ţi metodele, mi-am luat toate măsurile.

— Cad ca din cer! strigă cu patos şi cu priviri scînteietoare doctorul. Am crezut totdeauna că am lîngă mine o soţie onestă.

— Nu te-ai înşelat.

— Cu toate acestea, am avut lîngă mine o spioană.

— Te înşeli.

— Şi totuşi mi s'a părut la început că ai cu totul altceva decît indiferenţă faţă de fiinţa mea.

Doamna Floarea nu răspunse la acest apel.

— Iar acum îţi sînt indiferent şi într'atît mă urăşti?

— Nu te urăsc.

— Cum îmi spui asta! Iubeşti poate pe altul?

— Te înşeli şi de data asta.

— Pentru Dumnezeu, fă-mă să înţeleg.

— Nu ştiu dacă argumentul meu are destulă valoare pentru dumneata. Îmi eşti indiferent şi nu te stimez. Ştiu că, din punctul dumnitale de vedere, asta ar părea o prostie, şi o căsnicie poate dura cu indiferenţă şi fără stimă. Însă ceva din observaţiile ce ai făcut, se nemereşte să fie adevărat. Dumneata ai găsit o lipsă tatălui meu, cînd ai luat cunoştinţă de felul cum a dispus de averea sa: o lipsă asemănătoare am eu. Sînt din alt neam decît dumneata, şi din altă regiune a vieţii; despărţirea noastră a fost hotărîtă de la începutul lumii; concubinajul nostru n'a fost decît un accident. Rămîi cu ale dumnitale, eu mă întorc şi mă duc dincolo.

— Cu morţii şi cu nebunii!

— Da, încheie cu aceeaşi blîndeţă doamna Floarea.

În acelaşi timp a privit cu o hotărîre intensă şi mistică în aşa chip pe fostul său soţ, încît acesta a putut avea sensaţia iremediabilului şi definitivului.

În tot acest răstimp de schimburi de vorbe, pînă ce doctorul a plecat cu mişcări precipitate şi cu alură de ameninţare, domnişoara Cireaşa a fost spectatoare atentă, cu un zîmbet plăcut, la care se adăogea o uşoară ironie asemănătoare cu a portretului.

Doamna Floarea se aşeză în sfîrşit într'un fotoliu şi închise ochii cu trudă. Pentru întîia oară de cînd o cunoşteam şi o observasem, un zîmbet adevărat îi ilumină expresia feţei. Doamna îmbrăcată ca în stampele de la 1870 se retrase. Intră în umbră şi secretarul spîn.

Domnişoara Cireaşa îmi făcu semn să mă apropii de ea.

— Stimate domnule advocat, vorbi ea, continuînd a-şi păstra acelaşi surîs de plăcere; am motive să cred că sîntem datori dramelor vieţii cu o compensaţie. Află că prima mea apariţie în biroul dumnitale nu era decît un act de trădare; nu doream decît să te cuceresc de la partea adversă; dar în şedinţele următoare am putut constata că viclenia mea a fost o capcană pentru mine. Avînd pe lîngă asta motive să cred că nu-ţi sînt nici eu indiferentă şi că chiar vei fi avînd unele intenţii în ce mă priveşte…

— Mă rog frumos, domnişoară şi domnule, interveni deodată cu vioiciune domnul Claudiu Roman; vă rog să mă ascultaţi două secunde. Sînt dator să vă pun în vedere că momentul nu e bine ales pentru tranzacţii serioase. În această clipă, dumneavoastră amîndoi sînteţi jucăria unei eterne iluzii…

Am şoptit:

— E motiv să nu întîrziem pînă ce vom cunoaşte desamăgirea.

— Într'adevăr, a reluat domnişoara Cireaşa, avînd motive să cred că nu-ţi sînt nici eu indiferentă şi că vei fi avînd unele intenţii în ce mă priveşte, îţi permit să mă săruţi în acest moment şi faţă cu toată

lumea.

„Toată lumea” era domnul notar Claudiu Roman.

„Toată lumea” s’a sculat din jilţ şi s’a dus să se uite pe fereastră. De auzit, însă, a auzit. După care „toată lumea” s’a întors şi, dînd probabil o semnificaţie juridică acestei împrejurări, ne-a felicitat cu seriozitate.

Bucureşti, 1939.

LACRIMILE IEROMONAHULUI VENIAMIN

Unde a fost găsită cartea lui Veniamin Ieromonahul

cum doi ani, în vremea Sfintelor Paşti, m'am învrednicit să văd Sfîntul Munte. De mult doream să cercetez acele locuri depărtate, unde bătrînii noştri se duceau să se închine măcar odată în viaţa lor. Deci, avînd putinţa, după isprăvirea războiului, să scap din robia duşmanilor, după multe trude, năcazuri şi rătăciri, prin ţara turcească şi bulgărească, am nemerit ca într'un liman fericit acolo unde, la malul mării şi pe coasta muntelui, se înşiră foarte multe, frumoase şi vechi mănăstiri. Unele din ele sînt zidite încă din vremea cînd stăpîneau la Constantinopol împăraţi creştini şi Turcii încă nu trecuseră din daturile Asiei cătră noi. Împărăţia Bizanţului dărîmîndu-se acum cinci sute de ani, păgînii au pus piciorul pe grumazul creştinilor; de Sfîntul Munte n'au îndrăznit însă a se atinge, ci au lăsat mănăstirile nestricate şi monahii nesupăraţi pînă în zilele noastre.

Cînd am ajuns eu acolo, la o mănăstire mare care se chiamă Vatopedi, era în amurg, în Vinerea Patimilor. Şi cum am pus piciorul din luntre pe ţărm, în faţa zidurilor şi clopotniţelor mănăstirii, am auzit tocînd de denie. M'am înfăţişat acolo la sfînta slujbă, am văzut îngroparea aerului, cu făclii şi cîntări, şi am fost bine primit de egumen. I-am spus că sînt un pribeag din ţara romînească, că m'am luptat în războiu şi abia am scăpat din robia Turcilor. M'a îmbrăţişat şi m'a' poftit să petrec acolo sfintele sărbători ale }nvierii.

În acele zile de odihnă, am cercetat eu lăcaşurile din cuprinsul mănăstirii pline de podoabe, de cărţi şi zugrăveli. Într'un corn de zid, pe o lespede, am găsit săpată stema Moldovei, bourul, şi deasupra ei chip de Voievod, închinînd prea curatei Fecioare o biserică. Întrebînd pe monahi cine este acel Voievod, ei n'au putut să-mi deie răspuns. Slovele, ziceau ei, s'au ros şi s'au şters de ploi şi vreme, şi nu se mai poate dovedi care anume Voievod este; însă spun unii ascheţi bătrîni

trăitori sus, pe stîncă, la schitul Sfîntului Grigorie, că acolo au apucat ei pe un ieromonah foarte vechiu şi foarte învăţat de la Moldova, care ştia cine-i Voievodul acesta.

Mirat de răspunsul monahilor, m'am suit într'o după-amiază în munte; şi răsbătînd pe cărări, printre dumbrăvi de măslini şi aluni, am ajuns la schimnicii din schitul Sfîntului Grigorie. Foarte cu anevoie am aflat pe unul, care mi-a putut vorbi despre ieromonahul venit de la Moldova.

— Acela a fost un cărturar ş'un sfînt, îmi dădu el lămurire; şi cînd sălăşluia el încă aici, slab şi aproape de sfîrşitul vieţii, eu eram frate tînăr, abia intrat în schit. Părintele Naftanail, egumenul, m'a dat la ascultare sub mîna lui, ca să învăţ a scrie ş'a înflori cărţi sfinte. Ş'am şi petrecut în chilia cuviosului şi dreptului Veniamin trei ani, pănă ce Dumnezeu l-a chemat la sine, întru lumină şi fericire veşnică. De la el am aflat că Voievodul săpat pe lespede, la mănăstire, ar fi fiind unul Ştefan —care a stăpînit cu tărie şi dreptate în vemea veche ţara Moldovei, biruind în multe rînduri pe păgîni şi slăvind pe Dumnezeu cel adevărat, pănă la împlinirea veacului său. Apoi cînd stăm eu de vorbă cu dînsul în chilia lui şi între cărţile lui, şi-l întrebam de întîmplările vieţii lui, de multe ori suspina amar şi-mi spunea că el din ţara lui a pribegit nemaiputînd suferi ticăloşiile omeneşti şi risipa Patriei. Ş'avea el un catastif scris de mîna lui, pe care-l deschidea uneori şi cetea în el, şi parcă se întrista şi rămînea pe gînduri… Atunci nimeni nu putea grăi cu dînsul. Parcă nici n'auzea glasul oamenilor, şi cu ochii parcă privea în altă lume, ori în trecut. Catastiful acela al părintelui Veniatnin a rămas între cărţile schitului, dar nimeni nu-l poate pricepe, fiind scris într'o limbă străină, şi noi aici nu vorbim şi nu scriem decît greceşte.

Am cerut călugărului să-mi arate cartea aceea tainică, scrisă de mîna cuviosului schimnic Veniamin. După ce m'a dus într'o chilie părăsită şi aproape risipită, plină de hîrţoage colbăite, monahul a început să caute. Ş'a cercetat, ş'a vrăfuit vreme multă cărţile şi catastifurile vechi, şi 'ntr'o tîrzie vreme a izbîndit în sfîrşit să scoată la lumină un teanc de foi verzui, cusute la margine cu mătasă albastră. Mi l-a dat şi eu l-am deschis îndată, cu inima bătînd.

Era într'adevăr cartea cuviosului Veniamin. Putea să rămîie pentru totdeauna prăpădită. Întîmplarea mi-o scosese înainte.

M'am aşezat la! o măsuţă, şi am început a dezlega buchile chirilice, trase cu înfloriturі şi cerdacuri.

Pe foaia de deasupra era scris aşa, cu slove roşii:

Aici sînt
Lacrimile robului lui Dumnezeu
VENIAMIN IEROMONAHUL

de la Sfînta Mănăstire Rîşca, din ţara Moldovei.

Celelalte foi erau scrise cu cerneală neagră, destul de citeţ şi de curat.

Cum am început a deslega cuprinsul lor, o mare bucurie ş'o mare uimire mi-au străbătut sufletul. Căci în cartea aceea rătăcită găseam scrisă, cu durere şi dragoste, istoria neamului nostru romînesc dintru începuturile lui şi pănă la vremea cînd ieromonahul Veniamin a pribegit din ţară. El arată de ce a pribegit: căci n'a mai putut suferi scăderea şi ticăloşirea ţării, căci îşi simţea inima arsă şi otrăvită cugetînd la slava ei de altădată.

Ceteam cu bucurie cartea bătrînului Veniamin, pentru că ea ridica din lumea întunericului viaţa celor care au trăit înaintea noastră pe acest pămînt. O ceteam cu uimire, pentru că după amărăciunea pe care bătrînul o mărturiseşte pentru scăderea din zilele lui, deodată iar îşi înalţă sufletul, prorocind zilele viitorimii.

Asta mi se părea mie cel mai ciudat şi mai de mirare lucru! Că vremurile noastre de cumpănă, de războaie, de nenorociri, de înălţare, de izbîndă şi de unire, — erau prorocite de cătră călugărul acela pribeag, în cartea aceea a lui, scrisă acum o sută şi şapte ani! De aceea n'am avut răgaz şi tihnă pănă ce n'am copiat cuvînt cu cuvînt, foile acelea, de la început pănă la sfîrşit. Am stat, pentru asta, la schitul Sfîntului Grigorie, în munte, şaptesprezece zile. M'am hrănit din masa săracă şi puţină a schimnicilor ş'am dormit pe scîndură tare, pănă ce lucrarea mea a ajuns la bun sfîrşit. Apoi am plecat de la Vatopedi, cu gîndul să dau la lumină această carte minunată, „scrisă cu lacrimi şi sînge", cum spune însuşi ieromonahul Veniamin.

La lămuririle acestea, socotesc că trebue să mai adaog ceva'.

Cărturarul cel bătrîn de odinioară, mărturisind vedenia în care a cunoscut ca într'un abur fermecat viitorul, nu lămureşte chiar în amănunt ceea ce am cunoscut ş'am trăit noi în aceste grele zile. Totuşi, cu un veac înainte, el vede că neamul nostru, năcăjit şi horopsit, sfîrticat şi împrăştiat subt stăpîniri străine, va ajunge cîndva o zi a răscumpărării, cînd se va întregi şi va porni unit pe căile viitorimii, pentru a-şi îndeplini solia pe care i-a hotărît-o Dumnezeu.

Acum o sută de ani ieromonahul Veniamin cunoştea prea bine că neamul nostru a ajuns la marginea prăpăstiei.

O parte gemea subt stăpînirea turcească, hărţuit, împilat şi stors de liota de slujbaşi a unui Domn străin.

O parte era îngenunchiat subt domnia aspră a Maghiarilor.

O parte trecuse subt stăpînirea Austriacilor.

O parte era înjugat silnic la Muscali.

Şi cu toate acestea, era scris în rînduiala viitorimii ca încet-încet,

într'un veac, lepra nenorocirii să cadă.

Întăiu, răscoala lui Tudor Vladimirescu hotăreşte alungarea Domnilor străini. Încet-încet, sub domnii pământene, poporul îşi vine în fire. Mai pe urmă, la 1859, Moldovenii şi Muntenii, care se despărţiseră de veacuri, se unesc iar, subt Vodă Cuza. Mai tîrziu, subt domnia înţeleaptă a Regelui Carol I, ţara se aşază pe temelii statornice. În sfîrşit, în zilele Regelui Ferdinand I, după cumplite încercări şi restrişti, după un războiu lung şi greu, ca după o rînduire a lui Dumnezeu, toţi duşmanii neamului nostru îngenunche şi, după zile negre, răsare soarele şi pentru sufletul nostru. Şi se unesc şi Moldovenii Basarabiei şi Bucovinenii, şi Ardelenii, cu cei de un sînge, întregind neamul şi statornicind hotarele:

„Dela Nistru păn'la Tisa…"

În zilele lacrimilor, acestea le-a simţit şi le-a prorocit monahul Veniamin, pribeag la Sfîntul Munte, lîngă malul mării. În singurătatea zilelor lui, la Vatopedi, a înălţat ca un altar slavei de altădată şi a visat un viitor mai bun, cu bucurie şi nădejde.

În paginile ce urmează tipărim cartea cuviosului Veniamin.

De ce a pribegit cuviosul Veniamin din Ţara Moldovei

Eu, Veniamin Ieromonahul, am fost în zilele tinereţelor mele om zburdatic, însetat de petreceri şi dezmierdări. Fiind cocon din neam boieresc, bogat şi plin de fală, n'am cunoscut nevoia şi durerea; ci toate ale lumii le socoteam întocmite pentru plăcerile mele. Am fost şi'n ţări străine la învăţătură ş'am văzut cetăţile şi oştile crailor, însă sufletul meu mult n'a folosit din aceasta.

Mai tîrziu, către mijlocul drumului vieţii, după ce s'au prăpădit toţi ai mei ş'am rămas singur, ca un călător întristat la margine de drum, s'a milostivit Dumnezeu de mine ş'am început a pricepe că toate ale lumii sînt deşertăciune şi vînare de vînt.

Am cunoscut durerea şi m'am bucurat: căci ea mi-a deschis calea către înţelepciune. Ş'abia atunci învăţăturile cele din tine- reţă şi cele văzute şi auzite, ca o sămînţă bună, au prins a da roadă. Ş'am privit în juru-mi ş'am văzut cine sînt şi unde trăiesc; ş'am văzut neamul meu ş'al părinţilor mei în risipă şi suferinţă; ş'am înţeles că viaţa mea nimic nu însamnă, dacă din ea măcar o parte n'o voiu închina obştei şi fraţilor mei sărmani şi neamului din care mă trag.

M'am străduit să fac bine, şi prea puţin am izbîndit, căci ţara-i

mîncată de străini şi de năravuri rele, poporu-i robit şi prost, şi'n jurul nostru se întinde ca o noapte neagră.

Atunci, în singurătatea schivniciei mele, am stat ş'am cugetat la toate cîte am cunoscut ş'am învăţat în cetăţile crailor din Apus, la toate cele cetite şi auzite, din vechi, ş'am văzut ce obîrşie are neamul meu, cum a fost el odată slobod şi fericit, unit şi tare, şi la ce jalnică scădere al ajuns în zilele mele, înjosit şi călcat în picioare, rupt şi împărţit subt stăpîniri străine.

Am cugetat la furtunile vremilor trecute, în care săbiile Voievozilor noştri au sclipit ca fulgere; m'am înfricoşat socotind cît sînge a curs pentru creştinătate pe pămîntul acesta, încît l-am putea socoti ca un ţintirim, sălaş al morţilor, din munte şi păn'la mare; şi m'am smerit către Domnul şi m'am rugat să-mi lumineze mintea şi sufletul; să înţeleg trecutul şi să dezleg dacă va mai străluci vreodată soarele izbăvirii pentru noi.

Atuncea, în acel an de la Hristos 1813, Domnul mi-a sădit în inimă ca o floare dorul să scriu o carte despre tot neamul romînesc; ş'am şi purces la Putna, la sfîntul mormînt al lui Ştefan-Vodă, unde, într'o noapte de priveghere şi de taină, mi s'a arătat năprasnică vedenie, precum voiu arăta la rîndul său.

Întărit prin lacrimi şi nădejdi, dar ne mai putînd trăi în risipa şi ticăloşia vremii, am hotărît să mă duc departe, pe-o stîncă pustie, să trăiesc acolo numai cu umbrele morţilor şi cu visurile viitorimii. Ş'am venit aici, la Vatopedi, în locuri unde a sunat odinioară cu fală numele lui Ştefan-Voievod apărătorul creştinătăţii, şi'n chinovia de la Sfîntul Grigorie, între dumbrăvi, privind marea neliniştită, m'am alinat ş'am scris pentru cei ce vor veni după mine istoria neamului meu.

Despre războaiele lui Traian-Împărat în Dacia.

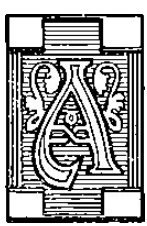

fost dedemult, în vremea veche, o împărăţie mare, de care ascultau multe neamuri ale pămîntului. Oamenii care au ridicat pe lumea acea putere se chemau Romani şi limba lor era cea latinească. Cînd se războiau ei şi supuneau popoarele, erau păgîni, închinători la idoli. Trimiţînd însă Dumnezeu în lumea pămîntească pe sfîntul Izbăvitor, fiul său, după Patimi şi după Răstignire, au prins noroadele acelei împărăţii a se boteza ş'a primi legea creştinească.

Scaunul împărăţiei era la Roma, cetate care şi astăzi se află şi am

văzut-o şi eu în ţara Italiei. Acolo, la Roma, trăiau împăraţii, în palate de marmoră, în mare bielşug şi bogăţie. De acolo porneau poruncile lor, cătră marginile împărăţiei, la oşti îmbrăcate în zale şi coifuri. Şi erau aşa de mari şi de tari acei împăraţi, încît la numele lor tremurau seminţiile pănă la marginea lumii şi-şi plecau fruntea în ţărînă.

Iată însă că s'a găsit un neam, tot păgîn ca şi Romanii, care s'a semeţit împotriva lor şi s'a ridicat cu armele, bătînd războiu tare şi cu izbîndă. Acel neam trăia în Dacia, adică chiar în locurile unde trăim noi acuma, în munţi, între apa Tisei, Dunăre şi Mare. Oamenii aceştia n'aveau învăţătura şi legile Romanilor, nici palatele lor, nici rînduielile, drumurile şi oştile lor; erau însă dîrji. Şi oştenii împăratului de la Roma multă vreme n'au avut ce le face.

Dar cam la o sută de ani după naşterea Mîntuitorului, a venit în scaunul împărăţiei Traian împărat, care a hotărît să stîrpească seminţia Dacilor şi să le cuprindă ţara. Drept aceea a adunat oşti multe, a venit în Dacia, ş'a dat războiu mare împotriva lui Decebal, craiul Dacilor, biruindu-l. Craiul Decebal s'a dat supus şi s'a închinat împăratului. Dar îndată ce-au ieşit Romanii din ţara Daciei, Decebal-Craiu, om aprig şi neliniştit, iar a adunat oşti şi arme şi s'a pregătit de alt războiu mai mare. Supărîndu-se pentru aceasta Traian împăratul, a venit iar, cu toată puterea; a zidit pod la Dunăre ş'a croit drumuri oştilor; şi s'a dat cumplit războiu, biruind iarăşi Traian. Decebal, gonit şi împresurat în cetatea Sarmisagetuza, şi-a strîns în juru-i credincioşii care-i mai rămăseseră, şi-a îngropat comorile, şi şi-a ridicat singur viaţa cu ai săi, ca să nu cadă în robia biruitorilor.

Unii dintre Daci au fugit din ţară, alţii au pierit luptînd în munţi; alţii s'au supus ş'au primit legea şi stăpînirea lui Traian-Împărat. S'au aşezat în Dacia oşti ale împăratului, au venit aici slujbaşi, judecători şi meşteri ai împăratului şi s'a făcut în Dacia orînduire ca şi'n celelalte părţi ale împărăţiei. S'au deschis şcoli cu limbă latinească, ş'au început a se amesteca pămîntenii cu Romanii şi după ani şi veacuri s'au alcătuit într'un singur popor nou, Romînii, care trăiesc şi-şi spun aşa pănă în ziua de azi.

Dar de o mie şi şapte sute de ani, de cînd şi-a aşezat aicea stăpînirea Traian-Împărat, au bătut multe valuri ş'au suflat multe furtuni şi multe schimbări s'au petrecut în ţara Daciei, cum se va vedea îndată.

Cînd a văzut cuviosul Veniamin stîlpul lui Traian-Împărat, la Roma

Cînd am fost eu, acu şapte ani, la cetatea Romei, în Italia, am văzut acolo un stîlp mare zidit din lespezi de piatră şi marmoră, de două ori mai nalt decît mitropolia din Iaşi. Acel stîlp a rămas în picioare din vremea lui Traian-Împărat şi în cinstea războaielor lui Traian din Dacia i l-a ridicat poporul acum o mie şapte sute de ani. Pe acel stîlp se văd toate icoanele războiului, săpate în piatră de iscusiţi meşteri. Şi privindu-l eu multă vreme, am băgat de samă cu uimire mare că robii daci care se aflau înfăţişaţi acolo, pe stîlpul împăratului, au chipul şi îmbrăcămintea muntenilor din ţinuturile noastre. Tot aşa poartă chică şi îmbrăcăminte albă, şi opinci şi căciulă. Şi mi se părea că văd acolo pe unii din ţăranii noştri, pe care i-am cunoscut în zilele mele. Şi vorbind eu cu un învăţat călugăr papistaş din tagma sfîntului Francisc despre aceasta, m'a întrebat el ce neam trăieşte acuma în părţile Daciei şi cum se numeşte. I-am răspuns eu:

— Cinstite părinte, acolo trăiesc Romînii.

— Atunci, a grăit el, poporul acela pe care Traian-Împărat l-a biruit şi l-a cucerit ş'a primit legea şi rînduiala împărăţiei şi s'a amestecat cu Romanii, a luat numele de la biruitori, dar el nu s'a schimbat în îmbrăcăminte şi obiceiuri. Ce fel de limbă grăieşte norodul din ţara domniei tale?

I-am arătat eu ce limbă grăieşte poporul de la noi şi i-am spus multe vorbe şi i le-am tălmăcit pe latinie. Şi el s'a mirat mai tare de limba norodului de la noi decît m'am mirat eu de chipurile de pe stîlpul împăratului.

Mi-a zis călugărul:

— Precît văd eu, limba oamenilor acelora samănă prea mult cu limba latinească; căci ei foarte multe vorbe le rostesc ca şi latinii, numai le-au prefăcut puţin în curgerea vremurilor. Asta dovedeşte că Dacii cei vechi n'au primit numai numele de la Romani şi numai rînduielile, ci şi limba; însă trăind în ţinuturi cu ierni aspre şi cu altă aşezare a văzduhului şi-au păstrat portul lor cel vechiu…

Atuncea, la Roma-cetate, stînd eu nopţi întregi la sfat cu învăţatul acela călugăr, vorbeam despre poporul nostru care de la Romani se trage, însă a rămas rătăcit, aici, departe şi singur, la hotarul pustiurilor şi a lumii varvarilor. Şi mă punea el de multe ori să vorbesc romîneşte şi ascultînd cu luare aminte, înţelegea multe lucruri; şi zîmbind cu lacrimi mă îmbrăţişa şi-mi spunea *fratre!* pe latinie, ceia ce înseamnă, ca şi în limba noastră, *frate.*

Despre vremea barbarilor

În acele depărtate vremuri, după aşezarea stăpînirii Romanilor în Dacia, ţara era frumoasă şi prea îmbielşugată. Pămîntenii scoteau holde nepreţuite şi creşteau pe coastele munţilor turme fără număr din toate soiurile de vite; prisăci şi livezi se ridicau în toate poienile şi pe văile apelor; iar în cotloanele munţilor scurmau băieşii sare, aur şi aramă. Şi venind de la miază-zi sfinţi părinţi, propovăduitori ai legii creştineşti, s'a botezat tot poporul, primind legea cea adevărată.

Fiind însă Dacia ţară de margine şi aşa de bogată, varvarii din pustie au început a o lovi şi a o prăda. Iar împăraţii de la Roma, slăbind şi căzînd ca toate ale lumii aceştia, n'au mai putut trimite oşti de apărare; ş'atunci au rămas pămîntenii singuri, nădăjduind numai la braţul lor şi la Dumnezeu.

A fost atunci ca un blăstăm asupra lumii. Seminţiile necunoscute ale Asiei înmulţindu-se peste samă în cuibarul lor, şi ne mai putîndu-se hrăni, iar în spre răsărit în cealaltă parte neputînd trece din pricina mărilor nemărginite, au prins a se mişca într'acoace, spre Apus. Erau noroade rătăcitoare, care creşteau turme de vite şi trăiau în corturi. Învăţătura cărţii n'o cunoşteau, viaţa plugarilor o dispreţuiau, se închinau la idoli, la altarele cărora vărsau sînge drept jertfă, şi-şi agoniseau hrana prădînd neamurile aşezate. Coloarea pielii lor era galbenă şi întunecoasă, părul aspru, ochii aşezaţi pieziş şi mici. Se îmbrăcau cu blăni de fiare şi viaţa şi-o petreceau, mai mult călări, cu ochii în zare şi cu nările adulmecînd după pradă.

Pornind din adîncimile mijlocului Asiei, s'au mişcat către Marea Caspiei şi munţii Uralilor. Pe urmă au trecut la Volga ş'au coborît către Marea Neagră şi Dunărea. Din sălaşurile lor vremelnice loveau împărăţia Bizanţului ş'a Romei, prădînd sate şi tîrguri, răpind averi agonisite în veacuri de muncă şi ducînd în robie oamenii. Cînd îi grămădeau din urmă alte hoarde flămînde, cei dintăiu se mutau mai către Apus. Din cînd în cînd seminţiile acestea se băteau şi'ntre ele şi se supuneau una pe alta. Căpitenia biruitorilor tăia capul căpiteniei biruite şi din tidvă îşi făcea cupă de băut vin la ospeţe. Adunînd subt steagul lui şi pe cei supuşi, biruitorul îndrăznea şi mai mult şi intra şi mai tare în hotarele împărăţiei, dînd foc, prădînd şi vărsînd sînge.

Împărăţia Romei era veche de mai mult de o mie de ani. Popoarele ei trăite în rînduială şi bielşug, fără grijă şi habar, se moleşiseră. Oştenii cei tari de altă dată nu mai erau. Împăraţii nu mai aveau străşnicia de odinioară. Au fost bătuţi şi risipiţi varvarii de multe ori, alungaţi şi spîrcuiţi cu deşteptăciunea minţii şi meşteşugul armelor. Dar hoardele şi neamurile lor erau fără sfîrşit. Piereau şi se risipeau unii, — veneau alţii în locul lor. Ca omizile cele fără număr în anii blăstămaţi: le-aduni, le sfărîmi, le dai foc, vin altele şi mai multe, rod pomii, trec de la livadă la livadă, trec peste cîmpii şi ape şi rod

codrii, şi nimeni nu poate opri pustiirea lor.

Aşa a fost şi cu seminţiile Asiei. Au venit unele după altele fără contenire şi au bătut o mie de ani aşezările împărăţiei. Au pierit unele, au venit altele. Au pătruns în hotarele împărăţiei încet-încet, au cotropit ţinuturi, s'au aşezat în ele. Au venit alţii peste dînşii şi i-au scos, împingîndu-i mai departe, şi aşa încet-încet, valuri după valuri, au tot răzbit, pănă ce-au schimbat faţa lumii.

Numele acestor limbi rele au rămas scrise în cărţi, cu groază şi cutremur. S'au chemat Huni, Goţi, Ostrogoţi, Vizigoţi, Vandali, Bulgari, Unguri, Cumani, Tătari, Turci şi în alte multe feluri. Despre Huni şi Tătari mai ales a rămas cumplită pomenire. Cărturarii vremurilor, care au scris despre ei, i-au numit *biciul lui Dumnezeu.* Pe unde treceau caii lor, nu mai creştea iarba. Mîncau carne crudă, bătută subt şea. Ca după foc şi potop, rămînea pe urma lor pustiu. Tîrziu, a început Dumnezeu să-i aline şi să-i aşeze la locurile lor. Unele din seminţiile acestea s'au prefăcut şi s'au amestecat cu localnicii, şi s'au stîns; li s'a uitat şi numele. Altele, ca Bulgarii, Tătarii, Turcii şi Ungurii, s'au aşezat în coastele împărăţiei, prefăcîndu-se, însă trăind pănă în vremurile noastre.

În toată această lungă vreme de o mie de ani, s'ar putea spune că poarta hoardelor Asiei a fost Dacia. Cîmpiile ruseşti erau pustii. Aici, la Dunăre şi la Carpaţi, era aşezare bogată şi îmbielşugată, şi de aici începea hotarul împărăţiei. Deci, de la început pănă la sfîrşit, aici au lovit fără răgaz şi fără tihnă varvarii.

Au fost înfricoşate şi înveninate vremuri! Vai de zilele oamenilor şi de aşezările lor. Nu se mai năşteau şi nu mai trăiau decît pentru războiu şi moarte.

Ca pleava în furtună s'au risipit aşezările lor: oraşele, satele, gospodăriile, averile, tot. Limbile rele au izbit, au tot izbit, pănă ce-au năboit ca apele în cîmpie. Şi sărmanii pămînteni s'au tras în munte, începînd o viaţă nouă, foarte grea şi plină de nevoi.

Ce-au făcut bătrînii în vremea barbarilor.

Îmi spunea, la Roma, prietinul meu, călugărul din tagma sfîntului Francisc:

— Acea mie de ani, cît au bîntuit limbile sălbatice, a fost hotărîtă din mînia lui Dumnezeu, pentru păcatele şi ticăloşiile oamenilor vechi. Căci ei, trăind în huzur şi pace, uitaseră de cer şi-şi rînduiau viaţa numai pentru plăcere şi pentru pîntece. Sălbaticele acele neamuri din Asia au năvălit aici, au sfărîmat toate aşezările cele frumoase, au ars ş'au risipit, au tăiat ş'au robit ş'au făcut atîta cumplire, încît localnicii erau bucuroşi a scăpa numai cu sărmana viaţă într'un munte, ori

într'un codru.

Iar eu am răspuns:

— Foarte adevărat vorbeşti, prietine Aşa s'a întîmplat şi în Dacia. Pe urma rînduielilor lui Traian-Împărat, a oştenilor, a slujbaşilor şi meşterilor, se clădise în Dacia o viaţă frumoasă şi tihnită. Poporul avea oraşe şi drumuri pietruite, biserici mari şi şcoli, judecători şi legi scrise. Dar după ce au bîntuit varvarii şi s'a bejenit la munte, şi a trăit veacuri şi veacuri în singurătăţi şi crunte nevoi, a uitat toate. Pe drumurile cele vechi s'a aşezat pălămida. — Palatele şi bisericile au rămas îngropate subt cenuşă ş'au năvălit peste ele pădurile şi sălbătăcia. Au uitat, săracii oameni, cartea şi legile scrise şi rînduielile lor strălucite. Se nevoiau a duce în munte o viaţă împuţinată şi săracă, aproape de sălbătăciuni. — Cînd s'au tras puhoaiele seminţiilor rele şi ei au prins a coborî la cîmpie, uitaseră cu desăvîrşire de viaţa strămoşilor lor de odinioară. Pe Traian-Împăratul îl pomeneau numai în poveşti şi cîntece. Peste ruinile cetăţilor, bisericilor şi palatelor, călcau fără să ştie că acolo, dedesubt, stă îngropată fericirea părinţilor lor celor de demult. Ş'aşa, uitînd toate în întunericul codrilor, cînd au ieşit iar la lume, ei s'au socotit ca un popor nou.

Şi mi-a vorbit iarăşi prietinul meu, călugărul:

— Apoi chiar într'adevăr popor nou era. Căci într'o mie de ani de uitare şi-a prefăcut năravurile şi limba.

— Adevărat, am zis eu, s'a prefăcut, a uitat multe. Limba însă şi obiceiurile nu şi le-a stricat, ci le-a păstrat curate, în cetatea munţilor.

Despre despărţirea neamului romînesc.

Scriu cărturarii străini despre vremea cînd a prins a se aşeza lumea nouă. Varvarii s'au petrecut şi s'au stîns, ori s'au creştinat şi s'au amestecat cu localnicii. Alţii, ca Turcii, Tătarii, Ungurii au alcătuit domnii nouă. Turcii s'au aşezat în locul vechii împărăţii a Bizanţului, care tot de Roma ţinuse. Tătarii aveau subt stăpînire cîmpiile de la Volga. Iar Ungurii, după multe rătăciri, au venit la cîmpia Tisei şi au început a năzui în Ardeal. Ce lupte şi năcazuri au avut Romînii cu ei, numai Dumnezeu singur ştie. După ce trecuseră atîtea hoarde, veneau şi aceştia. Au cuprins cîmpiile, apoi au aşezat stăpînire şi pe munţi. Şi de-atuncea au rămas Romînii din Ţara Ardealului subt stăpînirea crăiei ungureşti, la anul 1000 după Hristos.

După o vreme, unii din Voievozii Romînilor din munte, ieşind de subt Unguri, şi-au întins stăpînirea către văile Dunării, către Prut, Nistru şi Marea. Şi au izbîndit a întemeia aici ţări slobode, — însă tot în bătaia furtunii, căci pe de o parte stăteau tari Ungurii, către miază-zi şi răsărit Turcii şi Tătarii, iar la miază-noapte crăiia Leşilor. Cu toţii

aceştia au avut Romînii multe valuri, apărîndu-şi pămîntul şi slobozenia lor.

Din răstimpul acesta, douăsprezece sute de ani după ce-i întocmise aici marele Traian-Împărat, Romînii au rămas împărţiţi- în trei: unii în Ardeal, la baştina neamului, cu grumazul plecat subt jugul Crailor unguri, alţii în cîmpia Munteniei, întemeind stăpînire nouă cu Negru-Voievod; şi alţii în ţara Moldovei alcătuind tot domnie slobodă de la Bogdan-Dragoş-Voievod. Des- părţiţi au rămas pănă în zilele mele, — şi vor fi pănă la hotărîrile Celui care ţine pămîntul şi văzduhul în degetul său cel mic. Despărţiţi fiind, şi-au zis, după pămîntul în care trăiesc: Ardeleni, Munteni şi Moldoveni, — însă fiecare în parte îşi zice şi Romîni, aşa cum li-i numele cel vechiu, dintr'un neam şi dintr'o obîrşie fiind cu toţii.

Despre Ardeleni şi suferinţele lor.

ă vedem cum şi-a dus fiecare crucea răstignirii, de cînd au ieşit iar la lume şi pană astăzi. Mai întăiu ce-au făcut Ardelenii.

Romînii aceştia din leagănul strămoşesc au stat supuşi Crailor străini. Erau socotiţi oameni proşti şi de rînd, buni de sapă lată şi de ciobănie. Peste toate pămînturile şi hotarele puseseră stăpînire căpiteniile de oşti şi boierii unguri, fără dreptate, cu sabia şi cu sila. Şi pe săracii băştinaşi îi socoteau ca pe animalele de povară, robi, fără drepturi. Ei plăteau bir, ei munceau pămîntul, ei erau duşi ca turmele necuvîntătoare la războiu, şi erau străini în ţara lor. Căci domni şi stăpîni erau Ungurii şi Nemţii. Străinii venetici făcuseră legea şi rînduiala; ei ţineau în mînă sabia şi gîrbaciul, şi vai de cel ce nu-şi pleca fruntea!

La început, cînd fuseseră furtunile şi frămîntările, şi năvăliseră Ungurii ca să bată şi să cucerească plaiurile Ardealului, avuseseră şi Romînii fruntaşi şi căpitenii. Dar după ce fuseseră biruiţi, ne mai avînd nici o nădejde a ridicării neamului, aceşti fruntaşi şi căpitani au prins a urla cu lupii, ca să le fie bine şi să poată mînca pită albă. Puţini s'au semeţit împotriva soartei şi aceia au ajuns de au descălecat domnii nouă, la Moldova şi'n Muntenia.

Dintre fruntaşii Ardelenilor s'au ridicat mari căpitani de oşti sub crai şi împăraţi. Dar stăpînii vremelnici i-au socotit din neamul lor şi

n'au scris în cărţile istoriei că au fost Romîni.

Aşa s'a întîmplat cu vestitul între mari căpitani Ion Corvin de la Hunedoara, care a avut fecior craiu al ţării ungureşti, cu numele Matei, adică pe ungureşte Matiaş. Despre războiul acestui Matiaş la Moldova şi despre patimile lui cu Ştefan-Voievod vom vorbi la vremea sa.

Eu Veniamin ieromonahul am fost în ţara Ardealului ş'am văzut la Hunedoara, între munţi, cetatea cea veche rămasă de la Ion Corvin, foarte frumoasă şi tare cetate. Şi este acolo pod cu lanţuri peste puhoiu repede, care curge pe subt zidurile cetăţii. Şi 'n cetate sînt cămări multe, şi tainiţi, şi turnuri de apărare, şi biserică papistăşească.

Iar pe-un părete, într'o sală lungă, am văzut zugrăvite icoane ciudate, care arată obîrşia şi naşterea acestui Ion, mare căpitan de oşti. După zugrăveala aceea am înţeles că un Craiu vechiu, cu numele Jicmond, ar fi venit aici în munţi, la o vînătoare. Şi a cunoscut aici pe o frumoasă fecioară pămînteancă, care se află zugrăvită pe părete, îmbrăcată ca şi fecioarele de la noi şi zîmbind Craiului. Şi se mai vede acolo altă icoană, arătînd cum Jicmond-Craiu dă un inel fecioarei, şi adică astfel grăia către dînsa:

— Iată inelul meu de craiu. Dacă, vreodată, vei avea nevoie de ajutorul meu şi vei dori să-mi vezi chipul, — vină la scaunul meu şi cere să mă vezi. Dacă te vor opri, arată inelul acesta şi toate uşile se vor deschide înaintea ta.

În altă icoană, se arată fecioara aceea ducîndu-se la Craiu ca nevastă, cu mahramă. Şi se vede că-i spune că a avut de la el fecior. Şi Craiul Jicmond o mîngîie şi-o încredinţează că va purta grijă de odrasla ei.

Iar apoi din acel copil al fetei din munţi, subt aripa Craiului, s'a ridicat Ion Corvin, adică Ion Corbu. A fost om ales în vremea lui şi nebiruit căpitan de oşti şi mai mare peste toată ţara Ardealului şi avea pe scut însemnat un corb negru cu inel crăiesc în cioc.

Ion Corvin, mare căpitan al lui Craiu, a purtat războaie grele cu Turcii întru apărarea creştinătăţii, ş'a fost vestit în zilele lui la toate neamurile, şi a murit cu cinste. Iar dacă n'a mai fost el, Turcii s'au întins şi mai tare, bătînd şi cuprinzînd Constantino- polul unde stau pînă astăzi.

Acele războaie ale lui Ion Corvin au fost pe la anii 1440 de la Hristos. Şi toată creştinătatea trimesese oşti subt mîna lui, şi a mers tovărăşie cu el la războiu, şi Voievodul Romînilor din Ţara Muntenească.

După moartea lui Ion Corvin, feciorul său Matei a ajuns craiu la Unguri şi a fost foarte viteaz şi vestit la toate neamurile megieşe, însă el nu se socotea romîn şi uitase de neamul strămoşilor săi.

Apoi au mai trăit aşa o vreme Romînii din ţara Ardealului subt

legile şi rînduielile crailor ungureşti, pînă ce crăiia ungurească a fost bătută şi stricată, şi Ardealul împreună cu Ţara Ungurească, au căzut subt stăpînirea Turcilor, la anul 1526 după Hristos. Şi se aşezase Paşă la Buda, care poruncea asupra ţinuturilor peste care stăpîniseră craii. Şi precum s'a întîmplat şi'n ţările Moldovei şi Munteniei, a ajuns păgînul stăpîn şi poruncitor peste toate.

Iar boierii Ardealului au dobîndit voie de la Turci să-şi aleagă ei voievod al lor. Şi au prins a alege voievod, şi plăteau dare la scaunul împărăţiei turceşti. Dar dintru această rînduială nouă, Romînii nimica n'au folosit. Căci ei n'aveau drept, şi la alegerea voievodului întru nimic nu s'amestecau. Ei aveau drept blăstămat, să fie numai supuşi, să asude sînge şi să muncească crunt, ca să aibă mai marii lumii pîne albă.

Ş'aşa rînduieli grele scoseseră boierii unguri, atîtea clăci, atîtea biruri ş'atîtea năpăşti, încît nu mai era de trăit, şi gemea norodul ca'n lanţuri şi'n ocne, nădăjduind scăparea numai în moarte.

Atît de tare se schimbaseră lucrurile şi soarta oamenilor. În vremea împărăţiei celei mari a Romei, băştinaşii erau stăpîni, volnici şi fericiţi. Acum ajunseseră robii străinilor; ş'aşa de scăzuţi, aşa de întunecaţi, aşa de nefericiţi, cît nici nu-şi mai a- duceau măcar aminte de trecutul lor de slavă; iar stăpînii vremelnici îi socoteau drept animale de povară, buni să fie prinşi cu arcanul, ca cînii, „valahi sălbatici şi puturoşi", cum le spuneau ei în limba ungurească. Pe lîngă năpăştile stăpînilor unguri, apoi se mai adăogau acuma şi războaiele Turcilor şi năvălirile cumplite ale Tătarilor, care treceau ca viforul peste Moldova şi răzbeau prin strîmtorile munţilor în plaiurile Ardealului, prăpădind tot pe unde treceau, dînd foc, prădînd şi robind.

Spun cărturarii timpului că ţara era în acele vremuri „numai o rană ş'un pîrjol!"

Cîte vrajbe şi bătălii au fost apoi între Turci şi împăratul nemţesc de la Viena pentru stăpînirea Ardealului, toate în capul nemernicilor pămînteni s'au spart. Căci domnii se băteau şi săracul plătea. Cei tari ai lumii greşeau şi sărmanul iobag cerea iertăciune.

Au stăpînit peste ţara Ardealului mulţi voievozi ungureşti din neamuri felurite: Zapolia, Batori şi Apafi. Iar cu cît vremea a trecut, cu atîta ei mai cumplit au strîns arcanul la gîtul ticălosului Romîn.

Cînd a venit în Ardeal Iosif-Împărat.

Iar după ce-au contenit războaiele cele mari între împăratul nemţesc şi turc şi s'a aşezat pace la Carloviţ, în anul de la Hris- tos 1699, Ardealul sau Transilvania a trecut subt schiptrul împăratului.

Auzind atuncea Romînii ardeleni că s'a făcut asupra lor mai mare

împăratul, foarte s'au bucurat, nădăjduind milă şi tămăduirea rănilor de care din veac sufereau.

Ci împăratul petrecea la curtea lui din Viena şi în ţara Ardealului făceau rînduială domnii unguri, cum le venea lor la socoteală. Şi cînd îi întreba împăratul cum merg lucrurile în Ardeal, ei se închinau zîmbind şi strigau cu îndrăzneală:

— Bine, împărate!

— E mulţămit norodul?

— Mulţămit, împărate, tare mulţămit!

Şi de mulţămiţi ce erau Ardelenii, asudau numai în sînge şi fiere.

Ş'a dat Dumnezeu aceste chinuri poporului nostru şi i le-a sporit cînd a venit în scaun împărăteasa Maria Terezia. A fost această împărătească femeie frumoasă, şi aprigă, şi lumeaţă tare. Şi tare-i erau ei dragi boierii unguri, pentru fala şi strălucirea lor. Şi le-au îngăduit să puie la harapnicul lor şfichiu proaspăt.

Iar după ce s'a petrecut ea de pe lume, a fost scris să vie la împărăţie fiul ei Iosif, om cărturar cu gînduri mari şi cu voie bună asupra supuşilor săi.

A pornit Iosif-Împăratul să cerceteze şi să vadă cu ochii lui toate noroadele împărăţiei. Ş'a ajuns şi'n ţara Ardealului. Ci fiind om învăţat foarte, el ştia că aici a fost Dacia veche a împăraţilor de la Roma. Şi'ndată a cunoscut în Romîni poporul carele a rămas de la Traian-Împărat. L-a cunoscut şi după chip, şi după graiu.

Ş'a ascultat el cu răbdare toate jeluirile norodului şi a spus tuturora să nădăjduiască întru dreptatea lui. A zis el:

— Voi sînteţi aşezaţi aicea de împăraţii de la Roma. Şi eu sînt împărat, ca şi aceia. Şi voiu fi părintele vostru.

Adevărat că el a vrut să facă bine, şi a şi dat porunci în folosul norodului romînesc. El a vorbit şi boierii unguri au tăcut. Iar după ce împăratul s'a întors la scaunul lui, Ungurii au făcut tot cum au ştiut ei.

Întocmise şi rînduise împăratul oşteni grăniţereşti pe marginea Ţării, aleşi dintre Romîni. Şi tare se bucurau Romînii de slujba aceasta împărătească, căci aveau rînduială şi dreptate şi erau slobozi. Dar boierilor unguri nu le era îndămînă, căci lor nu le trebuiau oşteni împărăteşti; lor le trebuiau robi şi vite de muncă.

Şi aşa, la anul cel de sînge 1784, simţind tot norodul Ardealului că nu mai poate răbda, văzînd atîta prigoană, atîta silă, atîta amărăciune ş'atîta moarte, şi aducîndu-şi aminte şi de vorbele împărăteşti că ei sînt băştinaşii pămîntului, au hotărît să trimeată solie cu jalobă la împăratul, să nu-i lese, căci se stîng ş'au ajuns la marginea mormîntului.

Cu jaloba aceia s'a dus la Viena vestitul Horia, muntean din Albac, din ţinutul Moţilor.

S'a înfăţişat Horia la împăratul şi i-a spus pe scurt astfel durerea

pământenilor:

— Înălţate împărate! Poruncile Măriei Tale la noi nu se ţin în samă. Noi facem domnilor pe săptămînă tot patru zile de clacă; a cincea la pescărit; a şasea la vînătoare. Ziua a şaptea e a lui Dumnezeu. Ce ne mai rămîne pentru noi şi pentru birurile împărăteşti?

Împăratul Iosif l-a cercetat şi l-a întrebat, şi Horia i-a spus toată durerea cea crîncenă din veacuri a norodului romînesc.

— Înălţate împărate! a grăit el iar cu îndrăzneală; noi nu mai putem răbda şi ne vom scula cu foc şi fier împotriva călăilor.

Împăratul i-a spus atunci o tainică vorbă pe care nimeni niciodată n'a ştiut-o, căci Horia a închis-o în inima lui ca într'un mormînt.

Şi pornind de la scaunul împărăţiei, Horia acela din Albac s'a întors în munţii lui între Moţi şi le-a cuvîntat astfel:

— Fraţilor buni! Ţara aceasta-i moştenirea noastră şi noi suntem robi. În munţii noştri sînt băi de aur, moştenirea, noastră, şi noi scoatem aurul pentru venetici, flămînzind, tremurînd, în sărăcie. Dreptatea noastră cea veche a murit. Să facem o dreptate nouă!

Atunci, la cuvîntul lui Horia, s'au sculat Moţii.

Cînd s'au sculat Moţii cu Horia.

Asta s'a întîmplat la începutul lunei Noemvrie, în întîia săptămînă a lunii. Moţii din ţinutul Zarandului, oameni tari ca cremenea munţilor lor şi aprigi ca puhoaiele, au jurat faţă de Horia pe sfînta cruce pe care o purta el la piept, că nu vor mai suferi robie. Mai bine să piară, decît să mai fie robi la domni străini. Adunîndu-se în gloate, s'au gătit să treacă la cetatea Băl- grad după arme şi s'a pus în fruntea lor Gheorghe Crişan. Iar Horia s'a îndreptat în alte părţi, la Abrud, ca să ridice ş'acolo alte sate.

Stăpînirea ungurească simţind ceva, a trimis noaptea slujbaşi şi panduri în sat la Curechi, unde erau poposite cetele lui Crişan. Acolo au lovit ş'au călcat casa unde hodinea Crişan, l-au prins şi l-au pus în lanţuri. Dar chemînd el ajutor de la ai săi, cu glas mare, s'a sculat tabăra Moţilor şi a împresurat pe slujbaşi şi pe panduri, sfărmîndu-i.

De la acest ceas în care s'a vărsat sînge, a purces războiul cel de moarte între urgisitul neam al Romînilor şi grofii unguri. Chiar de a doua zi s'au ridicat spre cer vîlvătăile pojarului şi s'a rumenit cerul în zările munţilor. Unde au găsit Moţii pe domnii unguri în cuibul lor, i-au tăiat fără cruţare. Şi pretutindeni unde au ajuns, au, dărîmat şi au risipit vechile viespare şi cetăţi ale împilării. Cu strigăte de groază, cîţi din Unguri au putut scăpa cu fuga s'au adunat la cetăţile Devei şi Hunedoarei, întocmind oaste împotriva Romînilor. Şi'n aceiaşi vreme

încep şi ei a prinde cu arcanul Romînii pe unde-i găseau, vinovaţi ori nevinovaţi, bărbat, muiere ori prunc, şi-i judecau după a lor lege, osîndindu-i la grele morţi cu cazne.

Puhoiul răscoalei lui Horia creştea în vremea asta, şi Ungurii nu-l puteau opri. Ei erau puţini în ţară, ca străini ce se aflau, iar ceilalţi erau mulţi cît codrii.

Au pornit a trimite domnii unguri plîngeri peste plîngeri la împăratul, ca să sloboadă oştile împărăteşti, să vie să frîngă răscoala. Dar gîndul împăratului nemţesc era tainic. El dragoste mare pentru Unguri n'avea. Şi oştile stăteau neclintite la taberile lor.

Deci văzînd aceasta grofii, şi simţind că împăratul cată Romînilor dreptatea lor cea veche ca băştinaşi, au întors lucrurile către vicleşug. Şi'ndată au întocmit ei hîrtii minciunoase, ş'au bătut bani de aur cu chipul lui Horia — şi au trimis aceste semne la împărăţie, arătînd cu ele dovadă că Horia s'a răsculat şi 'mpotriva împăratului şi vrea să se facă Craiu în Ardeal.

Minciuna sparge şi casa de piatră: aşa au spus înţelepţii de demult. Aşa împăratul nemţesc n'ascultase jeluirile boierilor unguri, dar viclenia lor şi minciuna l-au înduplecat. Ş'atuncea a dat cuvînt către mai maii oştilor să supuie pe Romîni cu sabia, dacă nu se supun de bună-voie.

Horia, Crişan şi Cloşca îşi urmau drumul dreptăţii lor, aşteptînd milă de la Dumnezeu şi orînduire nouă de la împăratul. Cînd au văzut că vin asupra lor oştile, o clipă s'au oprit. Apoi înţelegînd că la împărăţie nu mai pot avea nădejde, au rămas numai la Dumnezeu cu inima, ş'au strigat că nu se supun pănă ce nu se va face în ţara lor dreptate, dîndu-li-se slobozenie deplină şi pămîntul strămoşesc.

A grăit aşa Horia:

— Fără asta nu mă plec, şi mă lupt pănă la moarte.

Era într'o posomorîtă vreme de iarnă. Mişcîndu-se oştile, Moţii au luptat cît au luptat, apoi au prins al slăbi. Unele cete s'au împrăştiat. Iar de la o vreme Horia, cu puţini ai lui, începu a pribegi din munte în munte, trudit, flămînd şi cu sufletul înveninat de amărăciune.

Cei mari ai lumii l-au lovit cu viclenie. Dintre ai lui s'au găsit Iude care l-au vîndut pentru arginţi, ca pe Domnul Hristos.

După risipa cetelor, Horia, numai cu Cloşca tovarăş, se afla într'o poiană, în fund de munte. Sta la foc, subt cetină, rumegînd negre gînduri. Nevasta şi copilul îi erau departe; şi el se afla ca o fiară gonită, fără adăpost şi hrană. Era în vremea sărbătorilor iernii, în ziua a treia a Crăciunului.

Acolo l-au găsit cei care-l hăituiau, aduşi de vînzători. L-au prins, l-au pus în cătuşe şi l-au dus, împreună cu Cloşca, la cetatea Bălgradului.

Cum a murit Horia la Bălgrad.

De-atuncea, pănă astăzi, la 1814, sînt treizeci de ani. Eram copilandru cînd am auzit întăiu vorbindu-se, la noi acasă, despre chinurile şi moartea lui Horia ş'a lui Cloşca, la Bălgrad. Maica mea, văduvă, stătea singură la moşia noastră. De neamul ei, mama mea era din Ardeal şi-mi vorbea ea mie ades despre rudele care i-au rămas acolo şi pe care nu le mai văzuse de îndelungată vreme.

În acel an 1785, în sărbătorile sfintelor Paşti, a căzut la curtea noastră un om străin, venit de departe. După vorbă, maică-mea îndată l-a cunoscut că-i din Ţara Ardealului şi l-a primit cu bunătate, găzduindu-l şi ospătîndu-l. Începînd a-l întreba despre năprasnicele întîmplări de care auzisem noi că se petrec peste munte, acel om pribeag ne-a po vestit într'o sară cum s'au sculat Moţii din robie şi cum a fost prins Horia.

Cu durere ne-a arătat el toate cîte s'au întîmplat. Cum în ziua de 28 a lunei Fevruarie au scos cei mari ai lumii pe Horia şi pe Cloşca la osîndă. Şi era adunat acolo, la Bălgrad-cetate, popor mult, cîtă frunză şi iarbă. Ungurii veniseră cu bucurie, din zburdăciune; iar Romînii fuseseră aduşi între şpăngi, cu sila. Şi i-au scos în vederea tuturor, sus pe pod, unde era aşezată şi roata de osîndă.

Şi după ce s'a cetit hîrtia morţii, iscălită chiar de mîna împăratului, a luat călăul pe Cloşca, l-a întins pe roată şi l-a zdrobit, de la picioare în sus.

Iar Horia sta neclintit, cu ochii îndreptaţi spre Dumnezeu. În mintea lui se gîndea el la toate durerile şi zbuciumele lui pentru fraţii lui şi pentru dreptate, ş'acuma vedea ce plată îl aşteaptă, să fie chinuit pe roată, ca un hoţ de drumul mare.

Precum au fost mucenicii munciţi, răstigniţi ori arşi, rupţi de vii ori daţi la fiare, aşa a fost suferinţa lui. Ştia că Crişan îşi ridicase singur în închisoare viaţa, iar pe Cloşca îl vedea rupt şi sîngerînd chiar subt ochii săi. Şi după acest chin al sufletului, a venit şi vremea trupului. Cu fruntea senină, a păşit la caznă. Şi înainte de a-l lua călăul, a cuvîntat către mulţime astfel:

— Fraţilor, eu mor pentru dreptatea noastră şi pentru naţie!

Iar cînd l-au întins pe roată şi-i rupeau ciolanele, a mai avut putere să strige:

— Doamne! În mînile tale îmi dau sufletul.

Aşa ne spunea pribeagul acela din Ardeal că a murit la Bălgrad-cetate Horia; şi a fost cutremur mare în tot poporul pentru mucenicia lor.

Iar după aceia grofii iar au pus călcîiul pe grumazul norodului şi iar au ridicat a supra lui biciul. Şi aşa-i pănă în zilele mele şi pănă ce

Dumnezeu va rîndui altfel.

Cînd a coborît Dragoş-Vodă în Moldova.

ine acuma rîndul să vorbesc despre Moldoveni.

Pevestesc bătrînii ş'au şi scris în cărţi cum că domnie nouă şi slobodă în Moldova a întemeiat Dragoş-Voievod din Maramureş. El avea acolo, subt stăpînirea Craiului unguresc, pămînturi multe şi curţi mari. Dar năzuind să fie el singur stăpîn şi la un loc numai cu cei dintr'un neam cu el, a pornit cu toţi ai lui curteni şi ostaşi şi a descălecat dincoace de munţi. Ş'a' zis: — Domnilor şi fraţilor, aicea vom întemeia noi ţară şi domnie. — Şi cum cobora prin munţi, vedea văi frumoase, şi poieni în codri, şi ape limpezi, şi găsea sate cu bătrîne aşezări romîneşti.

Iar într'un loc la vremea popasului amiezii, iată că li se arată la o margine de sihlă o fiară sprintenă, cu coamă, şi cu coarne aduse ca luna cînd e craiu nou. Fiara aceasta, taur sălbatic, trăia pe-atunci la noi în munţi şi se chema bour.

Cînd a zărit Dragoş-Voevod acel bour, a dat semn, ş'a şi încălecat cu tovarăşii; au dat drumul cînilor ş'au prins a goni. Ş'au gonit ei vreme multă, prin codri şi pe cursuri de ape, cît mulţi din vînători au rămas în urmă cu caii trudiţi. Ci Dragoş, cu puţini tovarăşi, a ţinut urma după cîni, pănă ce bourul, vlăguit, a stat la un mal de apă, în asfinţit de soare. Acolo Dragoş l-a străpuns cu suliţa. Iar o căţea, dintre cînii vînători, cu numele Molda, cea care era mai harnică şi-i era mai dragă Voievodului, însetată fiind tare, a băut prea multă apă şi-a căzut moartă acolo, lîngă bour. Spun bătrînii că de asta a numit Dragoş-Vodă apa aceea Moldova, — aşa cum se chiamă pănă în zilele noastre. Şi de la numele apei a dat nume şi ţării. Iar în locul unde a căzut bourul, s'a întemeiat pe urmă sat, cu numele Boureni, care se găseşte şi astăzi, în ţinutul Sucevei. Iar locului anumit, unde a fost străpunsă fiara, îi zic ţăranii ş'acuma Boura. Şi Dragoş-Vodă, întemeind în acele locuri frumoasă domnie, şi cunoscîndu-l localnicii Domn, a aşezat scaun la Baia, subt munţi. Ş'a pus stemă ţării cap de bour.

De atunci sînt ani cinci-sute. Şi de-atunci, pănă azi, ţara aceasta, ca şi celelalte ţări romîneşti, n'a avut decît hodina vîntului şi liniştea valurilor. Crăiia ungurească de-o parte chema pe Voievod la ascultare,

pentru că ieşise de subt mîna ei. Pe de altă parte se scula şi Craiul leşesc şi voia să fie el mai mare peste Voievodul cel nou. Pe lîngă asta se sculau Tătarii din pustie şi năvăleau în pradă, arzînd satele şi robind oamenii. Cu toţi aceştia a avut a se lupta Dragoş şi voievozii care au urmat în scaun după dînsul.

Pe urmă s'au sculat mari şi tari la Bizanţ împăraţii turceşti, ş'au întins ş'aceia ghiara către domniile romîneşti. Şi cu aceştia au avut a lupta voievozii. Ş'aşa au stat în zbucium şi'n furtună pămîntenii şi Domnii lor sute de ani.

Cînd a domnit în Moldova Alexandru-Vodă cel-Bun

După Dragoş-Voievod, au urmat în scaun alţi Domni, care se găsesc pomeniţi în letopiseţele cele vechi. A fost şi unul Roman-Vodă, carele a întemeiat cetatea şi tîrgul Romanului; iar mormîntul lui se găseşte la bisericea cea veche din Rădăuţi. După nestatornice şi grele vremuri, a dat Dumnezeu să se aşeze în domnia Moldovei, în scaunul cel nou al Sucevei, Alexandru- Voievod, căruia bătrînii i-au zis Cel-Bun, — anul de la Hristos 1401.

Subt Alexandru-Vodă, a fost un răstimp, de linişte şi s'a aşezat ţara. Domnul a rînduit boieriile, şi slujbele, şi judecăţile, şi oştirea. A aşezat vămi la hotare, a deschis drum cu pace neguţătorilor din ţări străine; şi şi-a întins stăpînirea pănă la Marea, ş'a dat drumul în cetăţile Mării, la Cetatea-Albă, şi la Chilia, corăbiilor cu mărfuri. Ş'a fost bine, şi pace, şi bielşug în ţară, în anii lui. Şi ştiind că se află în Cetatea-Albă îngropate cinstitele oseminte ale Sfîntului Ioan din Trapezunt, carele a pătimit ş'a fost ucis în Cetatea-Albă de păgîni, — a poruncit Alexandru-Voievod să fie ridicate de acolo acele oseminte, şi să fie duse cu mare cinste în mitropolia de la Suceava. Acolo se găsesc şi astăzi moaştele Sfîntului Ioan-cel-Nou din Trapezunt, şi la Sfîntul Ion-de-vară vine lume de pe lume să se închine lor şi să le cinstească. Ş'a ridicat Alexandru-Voievod şi biserici, întru lauda lui Dumnezeu; ş'a clădit şi mănăstirea cea frumoasă a Bistriţei, lîngă Piatra, împresurînd-o cu zid tare şi înzestrînd-o cu averi şi moşii.

Iar cînd stăpînea el cu cinste şi tărie, s'a stîrnit la hotarul dintre Leşi şi Nemţi războiu mare. Şi Craiul Leşilor îşi dăduse o soră a lui după Alexandru-Voievod. Şi cumnat fiindu-i, i-a cerut lui Alexandru ajutor de oaste. Ş'a trimis Vodă-Alexandru ajutor craiului cinci sute de călăreţi aleşi, subt ascultarea lui spătarul Coman. Ş'au stăbătut acei călăreţi prin ţara leşască ş'au trecut hotarul la Nemţi, pănă subt o cetate mare cu numele Marienburg, unde stăpîneau călugări cu rînduială ostăşască, care erau foarte tari şi viteji şi ieşeau la războiu călări, îmbrăcaţi în fier din cap pănă'n picioare. Cu aceştia se bătea

Craiul Leşilor de multă vreme, şi nu putea să-i dovedească. Căci ei ieşeau cînd şi cînd din cetate şi izbeau în oastea craiului, ş'apoi iar se trăgeau în cetate. Şi nimica nu le putea strica. Căci cînd ieşeau, erau apăraţi de zale şi fier; iar cînd intrau, erau apăraţi de ziduri.

Ş'aşa, stînd spătarul Coman şi Moldovenii lui şi privind la oastea aceea de călugări şi văzîndu-i cum bat războiu, foarte se mirau, căci veneau ca un val de fier şi săbii. Numai cînd se întîmpla de cădea unul de pe cal, apoi de jos nu se mai putea scula, de greutatea ce avea pe el.

Deci fiind Moldovenii călărime uşoară, numai cu coif şi cu za de sîrmă, se gîndeau ce vor putea face împotriva fierului. Atunci a cugetat spătarul Coman la un meşteşug de războiu, ş'a cerut învoire de la Craiul leşesc să-l lase să facă el cum ştie.

Iar cînd a venit vremea să iasă iar călugării din cetate la războiu, ş'au făcut năvală, călăreţii Moldoveni, după porunca spătarului, întăiu s'au făcut a-i izbi, iar cînd au fost aproape, au întors caii ş'au pornit în fugă înapoi, risipindu-se. Crezînd călugării că Moldovenii fug într'adevăr, s'au luat după ei să-i taie, şi s'au risipit pănă departe, în cîmpie, alungîndu-i. Atuncea, descălecînd pretutindeni Moldovenii au prins a săgeta ş'a le junghia caii, — şi cei căzuţi nu se mai puteau scula, ş'au prins aşa foarte mulţi dintre dînşii.

Iar Craiul şi oastea Leşilor mult s'au mirat de meşteşugul Moldovenilor şi i-au răsplătit cu daruri şi i-au trimes înapoi la încheierea războiului cu scrisori de laudă.

A domnit peste ţara Moldovei Alexandru-Voievod-cel-Bun treizeci şi unu de ani şi cînd i s'a împlinit veleatul, a fost cu mare cinste şi jale îngropat la sfînta mănăstire Bistriţa unde şi astăzi i se vede mormîntul.

Despre urmaşii lui Alexandru-Vodă.

Vai de ţara cu neam nestatornic şi cu schimbări dese de Domni! Din acele grele vremuri de după moartea lui Alexandru- Voievod-cel-Bun au simţit Moldovenii adevărul acesta şi de-atunci va fi rămas înţeleptul cuvînt bătrînesc: Schimbarea Domnilor bucuria nebunilor!

Urmaşii lui Alexandru-Vodă au prins a se bate pentru domnie, a se prigoni ş'a se tăia pe mormîntul bătrînului. Şi de unde era statornicie şi pace în ţară, şi bielşug, şi voie-bună, s'a pornit o zarvă ş'o împărechere de-a ajuns ţara la mare scădere şi risipă. Căci vecinii văzînd că nu mai este stăpîn, că o parte din popor trage la dreapta şi altă parte la stînga, au intrat ei să facă rînduială. Aşa s'au amestecat Leşii şi Ungurii în trebile Moldovenilor, iar amestecul lor a fost cu multă silă, pagubă şi venin pentru săraca ţară. Văzînd şi Tătării din pustie cum stau lucrurile, au prins a năvăli şi ei, cum le era obiceiul,

în pradă.

Ş'a fost astfel nestatornicie şi durere în Moldova cincisprezece ani. Unul din vremelnicii domnişori a pierit de jungher; altuia i-a ars călăul ochii din poruncă frăţească. Iar pe unul Bogdan-Voievod l-a răpus cu sabia într'o noapte, la o nuntă, Petru-Aron. Ş'aceştia erau fraţi şi feciori ai bătrînului Alexandru-Vodă.

S'a întîmplat ca Bogdan-Voievod cel ucis să aibă un fecior cu numele Ştefan, care a jurat să n'aibă hodină pănă ce nu va răzbuna această faptă mişelnică. Era acest nepot al răposatului Voievod Alexandru un om aprig, însă şi foarte înţelept. Şi de mult vedea el cu durere zbuciumul ţării şi cugeta s'o aşeze şi s'o rînduiască iar. Pribegind cu tovarăşii lui în Ţara muntenească la Vlad-Vodă Ţepeş, s'a întors de acolo cu ajutor de oaste, ş'a biruit pe Petru-Aron. Şi ajungînd la porţile Sucevei, i-au eşit întru întîmpinare Mitropolitul şi poporul, şi la locul carele se chiamă *Direptate* l-au cunoscut toţi stăpîn şi voievod al Moldovei.

Cînd s'a suit în scaunul Moldovei Ştefan-Voievod cel Mare.

După cincisprezece ani de tulburări, a cunoscut ţara stăpîn.

Este lucru lesne de înţeles că nici vecinii, Leşii şi Ungurii, nici domnişorii pribegi nu s'au liniştit dintr'odată, după ce ţara a ales Domn nou. Ei socoteau că tulburările şi risipele, năvălirile şi războaiele vor merge înainte. Însă nu-l cunoşteau pe Ştefan-Vodă.

Cum însă au năzuit să calce iar hotarul moldovenesc, l-au cunoscut. Căci aprig ca furtuna, Ştefan-Voievod i-a izbit şi i-a amestecat cu pulberile.

Atuncea au stat ş'au cugetat altfel: să-l surpe prin viclenie, să răscoale boerii şi norodul şi să facă vrajbă. Ştefan-Voievod însă nu dormea. Şi braţul lui a căzut atîta de înfricoşat în cei vicleni, încît nimeni n'a mai cutezat vreodată să ridice fruntea împotrivă-i.

Letopiseţele bătrîneşti arată atîtea fapte mari şi straşnice ale lui Ştefan-Voievod, atîtea războaie cu izbîndă ş'atîta înţeleaptă cumpănire în toate ale lui, încît se vede că asemenea Domn nu s'arată la un neam decît atunci cînd Dumnezeu şi-a întors cătră el mila.

Spun că Ştefan-Voievod era om mărunt la stat, iute la căutătură, aprig la mînie, viteaz mare la război, însă şi foarte chibzuit, biruind pe neprietinii lui nu numai cu oştile, ci şi cu înţelept meşteşug. Patruzeci şi şapte de ani a domnit el asupra ţării Moldovei, lărgindu-i

hotarele, aşezînd lege şi putere pe acest pămînt. Căci în vremea lui s'a rădicat ca vîrtejul la Bizanţ Maho- med împăratul turcesc, ş'a bătut cetatea Bizanţului şi şi-a aşezat acolo domnia. Şi oştile lui ca apele fără stavilă au năboit cătră asfinţit, biruind neamurile şi ameninţînd pe toţi craii creştinătăţii. Şi în această mare creştere a Turcilor, în vremea cînd erau ei mai tari şi băteau toate oştile crailor, a vrut Dumnezeu să fie la Moldova sabia lui Ştefan-Vodă. Zeci de ani a stat el împotriva păgînilor, biruindu-i de multe ori şi ţinîndu-i la Dunăre. Dacă n'ar fi fost el şi răzbeau Turcii atunci, în fierbinţeala dintăiu, cine ştie ce pieire a creştinilor ar fi fost. Aşa Ştefan-Vodă, stăpîn peste o ţară mică, dar avînd de la Dumnezeu o minte mare şi vrednicie fără samăn, singur i-a bătut şi i-a stăpînit în sălaşele lor. Aşa de mare uimire a fost în lume pentru aceste războaie ale lui, încît faima a ajuns în depărtate hotare, pănă în ţara persienească în răsărit, iar cătră apus pănă la Veneţia şi la Roma, unde patriarhul cel mare catolic, carele se chiamă papa, l-a scris în carte aurită şi l-a numit sabia creştinătăţii. Şi-i pomeneau noroadele numele ca unui arhanghel.

În vremea cît a stăpînit el cu tărie şi dreptate, nădejdea fiindu-i numai la Acela care ţine lumile în degetul său cel mic, după fiecare bătălie înălţa cîte *o* biserică întru slava lui Hristos. Peste patruzeci de biserici şi mănăstiri au rămas din vremea lui, clădite de meşteri buni, frumos zugrăvite şi bine înzestrate. Pe ori şi ce drumuri ai umbla în ţara Moldovei, dai de vechile ctitorii ale lui Ştefan-Vodă.

Şi cetăţi a ridicat la hotare pentru apărarea ţării. Şi cetăţile vechi le-a întărit şi le-a sporit. Şi la toate avea pîrcălabi şi oaste: la Ismail, la Cetatea-Albă şi la Chilia, la Soroca, la Hotin şi la Crăciuna. Ş'avea şi în inima ţării cetăţi: la Roman, la Neamţ, la Orheiu şi la Suceava. Şi oastea lui era împărţită pe steaguri, cu căpitani şi hotnogi. Şi avea călărime domnească, cu coif şi zale. Şi altă călărime, foarte tare şi iute la război, din Ţara de jos: de la Bîrlad şi de la Tigheciu, şi de la Lăpuşna şi de la Orheiu şi Soroca, unde fiecare om în putere ţinea calul şi sabia gata întru slujba Domnului. Ş'aveau tocmeală la război şi gloatele, adecă oamenii de rînd, care veneau pe jos, cu suliţi şi arcuri, cu ghioagă şi coasă, cum erau armele pe vremea aceea. Şi cînd se arăta primejdie la un hotar, apoi străjile, cum era rînduiala domnească, îndată aprindeau focuri mari; şi alte străji aşezate pe culmi şi dealuri dădeau semn spre Suceava aprinzînd şi ele focuri; şi astfel de pe deal pe deal ajungea în scurt semnul de cumpănă pînă la Domnie. Şi îndată căpiteniile, după poruncă, trimeteau de sîrg olăcari să cheme ţara la război. Şi ieşea toată oastea după împărţeala ei, la locurile hotărîte, — şi venind şi Ştefan-Vodă, toate erau gata la vreme împotriva duşmanilor.

Iar după ce trecea furtuna şi se isprăvea războiul, Ştefan-Voievod cinstea pe cei vrednici şi viteji şi le dăruia ocini în locurile goale. Ş'aşa

s'au aşezat de la Ştefan-Vodă oştenii lui pe moşiile ţării. Şi urmaşii acelor oşteni sînt răzeşii şi mazîlii din zilele noastre.

Cinste şi statornicie era întru toate. Şi dreptate pentru toată lumea.

Şi ţara era bogată în vite. Erau cai frumoşi şi iuţi, despre care tocmai la Persieni se ştia, căci aveau ei o zicală: Agem dilberi bogdam barghiri meşhurdir, — adică: Frumos lucru flăcău persian pe cal moldovenesc. Şi livezi multe, şi prisăci se aflau în ţară. Şi veneau negustori şi meşteri tocmai de la Veneţia şi de la Genova-cetate; şi corăbii de-acolo soseau cu mărfuri la cetăţile Mării. Şi vămile erau drepte, şi drumurile liniştite. Căci orice om rău se arăta, ori la drumul mare hoţind ori împotriva domniei uneltind, ori pe oameni de treabă înşelînd, îşi găsea sfîrşitul subt sabie. Şi niciodată Ştefan-Vodă nu şi-a înduplecat inima pentru răi. Căci la aceasta el avea un cuvînt mare zicînd: Rînduiala şi cinstea sînt tăria Ţării.

Despre războiul cu Matiaş-Craiu.

Domnia, Ştefan-Vodă şi-a început-o la anul de la Hristos 1457.

Vreme de zece ani au cunoscut duşmanii puterea braţului său iar prietinii lumina minţii sale. Şi de cîte ori au cercat cei cu gînduri strîmbe să-l surpe şi să strice ţara şi-au găsit mormînt în pămîntul Moldovei.

Iar în al zecelea an al domniei lui Ştefan-Vodă, s'a sculat cu mînie şi cu mare oaste Matiaş, Craiul unguresc, punînd pricină multe năcazuri şi vicleşuguri pe care le-ar fi făcut Moldovenii în ţara Ardealului. Şi trecînd Matiaş-Craiu munţii cu oaste şi cu Petru-Aron, cel ce ucisese pe tatăl lui Ştefan-Vodă, a făcut destulă răutate ş'a dat foc tîrgului Trotuş, Bacăului şi Romanului. Şi pe unde ajungea, strigau crainicii lui că din acea clipă el este Domn şi stăpîn peste ţara Moldovei, şi va pune vechil la Suceava pe Petru-Aron.

Ci Ştefan-Voievod îşi strînsese oştile în preajma Sucevii, şi aştepta vreme potrivită ca să plătească duşmanului după faptă. Mateiaş-Craiu, punînd la cale ţara, şi-a oprit oştile în popas la tîrgul Băei. Şi fiind vremea Crăciunului catolicilor, Matiaş-Corvin a poruncit să se facă oştilor mare ospăţ ş'au închinat căpiteniile şi boierii unguri, la acel ospăţ, multe pocaluri pentru cuprinderea Moldovei şi căderea lui Ştefan.

Iar cînd era petrecerea lor mai frumoasă, în puterea nopţii, deodată au izbucnit, ca trîmbiţa judecăţii din urmă, surlele lui Ştefan-Vodă. Şi oastea moldovenească, rînduită în pîlcuri, a izbit prin întuneric tabăra lui Craiu ş'a intrat în ea cu sabia. Ş'atîta învălmăşală şi groază a fost, încît însuşi Matiaş-Craiu n'a ştiut ce să mai facă ş'a

năzuit a fugi, ca să-şi scape zilele. Şi până ce-a apucat el a se îmbrăca în straie de oştean prost, căpitanii lui ţineau piept cu tărie la năvala Moldovenilor. Mulţi oşteni şi multe căpitenii ungureşti au pierit atunci. Iar Matiaş-Craiu abia a putut scăpa, crestat şi săgetat, ş'a rătăcit prin munţi, şi erau să-l taie ţăranii cu topoarele, ş'a căzut în genunchi ş'a mulţămit Maicii-Domnului cînd a scăpat cu zile ş'a putut ajunge la ţara Ardealului. Iar la Baia a fost aşa de cumplit măcel, încît puţină oaste a scăpat cu zile. Şi încă şi pe aceia o tot alungau Moldovenii prin codri şi munţi, vînînd-o.

Iar Ştefan-Vodă, neţinîndu-se mulţămit cu atîta, a intrat cu oastea în olatul lui Craiu ş'a făcut şi el stricăciune şi nelinişte în hotarul lui, în secuime, ş'acolo, cu meşteşug, a prins pe Petru-Aron şi l-a tăiat, că să-i plătească fapta şi să curme sămînţa zîzaniilor pentru scaunul Moldovei.

Înţelegînd Matiaş-Craiu că sabia lui Ştefan-Vodă are tăiuş ager, a căutat mai degrabă la pace, ş'a trimes solii, şi s'au împăcat. Şi i-a dăruit Craiul lui Ştefan-Vodă de veci două cetăţi în ţara Ardealului cu numele Ciceiul şi Cetatea-de-Baltă. Şi s'au înţeles să-şi puie oştile şi săbiile mai bine împotriva păgînilor, decît să se sîngereze creştin pe creştin.

Cînd au năvălit Tătarii.

După doi ani, Tătarii cei din pustie au făcut năvală mare asupra Apusului ş'au venit şi asupra Moldovei, cu Mamac-han. Şi s'au vărsat ca un puhoiu în pradă între Nistru şi Prut. Şi tocmindu-şi Ştefan-Vodă călărimea, i-a lovit ş'a început a-i sparge. Şi gonindu-i, a ajuns grosul tătărimii la Lipnic, şi la Soroca. Şi cumplit i-a bătut şi i-a spîrcuit, ş'a prins şi pe feciorul hanului. Şi cîţi lupi de aceştia ai pustiei a prins, pe toţi i-a pus subt sabie; şi n'a cruţat nici pe feciorul lui Mamac-han. Ş'a ajuns vestea morţilor până la Chipciac în seraiuri, ş'au înţeles Nohaii că la Moldova este stăpîn; şi s'au înfricoşat.

Despre războiul cu Turcii la Racova şi alte războaie.

A mai avut apoi Ştefan-Voievod şi alte războaie cu noroc. Şi după izbînzi dădea laudă lui Dumnezeu, zidind întru cinstea sa frumoase biserici. Aşa pe locul biruinţii împotriva lui Mateiaş-Craiu a rădicat Biserica-Albă. Şi pentru pomenirea strămoşilor, cu multe petreceri şi mare slavă, a pus temelia mănăstirei de la Putna. Acolo spun bătrînii că a fost întrecere cu arcul. Ş'au aruncat săgeţi curtenii, şi copiii de

casă şi alţi ostaşi. Şi unde a căzut săgeata lui Vodă acolo s'a aşezat piatra altarului. Ş'a adus meşteri mari din cetăţile Frîncilor, ca să împodobească şi să înflorească acea sfîntă mănăstire.

Iar cînd a fost anul de la Hristos 1475, cu mare urgie a pornit asupra Moldovei Mahomed Sultanul. Căci toate ţările creştine din calea lui cuprinzînd, Moldova sta încă slobodă şi-i era ca un ghimpe în coastă. Deci hotărînd să dărîme pe Ştefan-Vodă şi să calce Moldova în copitele cailor, a împins în Ţara-de-jos oaste multă şi tare, o sută douăzeci de mii.

Era în vremea sărbătorilor de iarnă, şi Domnul nu petrecea în cetatea lui de la Suceava după datinele bătrîneşti, ci făcea pregătire împotriva puhoiului: îşi tocmea oastea şi repezea porunci pîrcălabilor şi căpitanilor de răzeşi din cuprinsul ţării.

Aşa, cu oastea gata, patruzeci de mii şi cu puţintel ajutor de la Ungur şi de la Leah, Ştefan-Vodă a ieşit în calea păgînilor în sus de Vasluiu, la un loc carele se chiamă Podul-Înalt.

Şi era în anul acela o iarnă goală. Iar după porunca lui Vodă tot norodul din calea Turcilor se trăsese spre munte, pîrjolind ierburile şi nutreţurile şi otrăvind fîntînile. Aşa încît caii cei gingaşi ai Turcilor trecuseră ca printr'o pustie de la Dunărea pănă la Vasluiu şi slăbiseră foarte. Ştia aceasta Ştefan-Vodă, prin iscoadele sale.

Şi a patra zi după Bobotează, stînd Turcii în tabără lîngă Podul-Înalt, a dat Dumnezeu o negură groasă, s'o tai cu cuţitul, cum spun ţăranii. Iar Ştefan-Vodă, pe lîngă acest ajutor de sus, bizuindu-se pe mintea lui şi pe vrednicia ostaşilor, a trimes cu mare fereală în spatele ordiilor turceşti, în lunca Bîrladului, oameni anume, care să sloboadă chemări de războiu din trîmbiţi şi buciume.

Cum stătea tabăra turcească aşteptînd, iată izbucneşte mare sunet de războiu în lunca Bîrladului. Socotind că oastea lui Ştefan-Vodă dintr'acolo vine, tot puhoiul de păgîni într'acolo se întoarce şi dă de mlaştină, de apă şi de zăvoiu des ca peria. Atunci, prin negură, prinde a se îmbulzi, sfărmînd şi tăind lunca, să treacă la zvonul cel de războiu. Călăreţii şi gloatele amestecîndu-se şi puştile cele mari înţepenindu-se în mocirlă, toţi au prins a răcni făr'a se înţelege, a chema fără să s'audă, — şi cînd era mai mare amestecul şi neorînduiala, a căzut şi Ştefan-Vodă ca un trăsnet asupra lor.

Loviţi astfel în spate, crezînd că au oaste şi'n faţă, înglodaţi în mocirlă, amestecaţi în negura de iarnă, Turcii n'a'u mai ştiut pe ce lume se află ş'au prins a se tăia între sine ş'a năzui cu groază spre scăpare.

Atuncea multă oaste turcească a pierit; au lăsat puştile cele mari şi peste o sută de steaguri în mînile Moldovenilor. Care au scăpat de coase, de săbii şi de săgeţi, s'au năpustit în fugă în jos de Podul-Înalt, prin păduri, pănă ce-au răzbit la apa Smilei, în Ţinutul Tutovei. Acolo

au înălţat rugăciune în limba lor lui Dumnezeu, mulţămiţi c'au scăpat, şi s'au uitat cu spaimă unii la alţii şi s'au văzut foarte puţini.

Ci Ştefan-Vodă nu sta. Luîndu-i din urmă cu călărimea, ca vînătorul fiara, i-a ajuns şi i-a izbit iar şi i-a dus aşa bătîndu-i şi tăindu-i până ce i-a trecut Siretul la Ionăşeşti, într'un loc care şi 'n zilele mele se chiamă Vadul-Turcilor. Acolo, la movila cea mare a Tecuciului, a descălecat ş'a poposit trei zile.

Dar în a treia zi iată că-i vine de sîrg vestea de la stareţii din cetatea Crăciuna că a ieşit la războiu împotrivă şi Radu-Vodă din ţara muntenească. Întristîndu-se pentru acest războiu de la fraţi, tot din porunca Sultanului purces, pe loc a trimis olăcari să întoarcă oştile care goneau pe Turci. Şi rîdicîndu-se în scări cu mînie, după ce i-au sosit oştile, a trecut Siretul ş'a întîmpinat pe Radu în sus de Rîmnic, sfărmîndu-i oastea şi alungîndu-l. Atuncea a aşezat Ştefan-Vodă hotar apa Milcovului, între Ţara moldovenească şi cea muntenească.

După această a doua biruinţă, s'a întors Ştefan-Vodă la Vasluiu, unde a rînduit prăzile de bătălie ş'a împărţit dregătorii şi moşii la oşteni. Întru mulţămirea a două izbînzi cu noroc, a mai hotărît să zidească biserică de piatră în tîrg la Vasluiu şi curţi domneşti.

Dar scurtă tare i-a fost hodina, căci, după puţine zile, iată îi vin în goană umblătorii de Soroca, vestindu-l că au trecut Nistrul şi pradă ţara Cazacii cu hatmanii lor Lobodă şi Nalivaico.

Ş'atunci, chiar în acela ceas, cum erau călăreţii de Soroca încă în faţa lui, cu cuşmele în mînă, a strigat Ştefan-Vodă să se dea veste la călărime.

A grăit el către Soroceni: Pe neprietini eu îi bat preste fălci şi-i amestec cu ţărîna pe care au călcat-o!

Şi adunînd călărimea pe care o avea la Vasluiu, s'a şi repezit întru întîmpinarea Cazacilor. I-a găsit pe apa Răutului, răşchiraţi în pradă. Şi sporindu-şi oastea cu vestiţii Codreni de la Tigheciu, a izbit noaptea pe Cazaci, fără veste, la Grumăzeşti, şi i-a zdrobit.

Acolo la Grumăzeşti a prins pe Nalivaico şi l-a judecat cu sabia. Iar Lobodă şi cu o samă de Cazaci, cîţi scăpaseră alungaţi din urmă, au dat să treacă Nistrul pe ghiaţă şi foarte mulţi s'au înecat. A pierit în Nistru atuncea ş'un polcovnic căzăcesc anume Jura, şi până astăzi se pomeneşte locul acela, de-i zic Moldovenii Vadul-Juraĭ.

După această a treia izbîndă, s'a dus Ştefan-Voievod la Iaşi, unde, întru lauda Domnului, care i-a fost ajutor, a început a zidi biserica sfîntului Neculai cel domnesc. După care, cu mare pohfală, a mers la scaunul lui din Suceava, unde i-a ieşit înainte Mitropolitul, cu sfînta evanghelie, cu preoţi şi popor, ca înaintea unui împărat biruitor de limbi păgîne.

Despre războiul cel mare cu Mahomed- Sultan la Valea-Albă.

Ca pe aripi de vînt s'a dus vestea biruinţii lui Ştefan-Vodă împotriva Turcilor pănă în depărtate ţărmuri, la toate neamurile; şi toţi foarte se mirau de străşnicia Domnului şi poporului. Şi înţelepţii acelor vremuri cugetau şi spuneau că a ieşit la Moldova sabia lui Dumnezeu şi acesta este semn că trebuie să se adune craii creştinătăţii laolaltă subt o minte ascuţită şi subt un braţ tare cum demult n'a mai fost pe lume.

Dacă s'ar fi făcut aşa, bine ar fi fost pentru noroadele lui Hristos. Ci în lumea aceasta nu biruieşte adese dreapta judecată; şi zavistia strică cele mai bune rînduieli. Nu puteau craii lumii să-l socoată pe Ştefan-Voievod mai mare decît ei. De aceea fiecare s'a ţinut semeţ şi singur în hotarul lui, pe Ştefan-Vodă l-au lăsat în bătaia furtunii şi n'au voit a înţelege că el ar putea fi izbăvitorul creştinătăţii împotriva păgînilor.

Deci Mahomet-Sultan, cel ce călcase atîtea ţări, şi bătuse atîţia crai, şi supusese atîtea noroade, rozîndu-şi barba de ciudă că-i sfărîmase Ştefan-Vodă oştile, a dat strigăt de s'au cutremurat ordiile, ş'a poruncit să se strîngă toate oştile împărăţiei şi să se tocmească de război cum n'a mai fost; căci va merge el singur să pedepsească Moldova.

Şi s'au strîns oştile cîtă frunză şi iarbă, şi caii, şi cămilele, şi puştile; şi nu se vedea capătul oştilor nici într'o parte, că erau ca apa mării. Ş'au pornit cu Mahomet-Sultan-bătrînul în vara anului de la Hristos 1476. Şi pe mare veneau corăbiile cu hrană, cu meşteri şi cu poduri umblătoare. Şi cînd au auzit de aceasta, toţi neprietinii lui Ştefan-Vodă au rîdicat capetele ca şerpii, iar craii au zîmbit cugetînd la slava şi la faima lui Ştefan-Voievod, care va pieri ca fumul.

Iar Ştefan-Voievod, cu pămîntenii lui, fără nici un ajutor de nicăieri şi numai la Dumnezeu-unul nădăjduind, aştepta viforul. Ca şi Decebel-Craiu din zile vechi, Ştefan-Vodă cugeta mai bine să piară cu cinste, decît să-şi plece grumazul în robie.

A dat Dumnezeu ş'a intrat Mahomet-Sultan în Moldova. Ş'a călcat Ţara-de-Jos cu oştile lui, ş'a găsit-o pustie, căci, după porunca lui Vodă, norodul se bejenise la munte. Şi umblînd să găsească pe Ştefan-Voievod şi oastea lui, a tot mers, ca puhoiul, pănă ce-au ajuns la locul carele se chiamă Războieni, în ţinutul Neamţ. Aflînd din iscoade că acolo, în codru, s'ar fi ţinînd oastea moldovenească, a poruncit Mahomet-Sultan să păşească ordiile înainte şi să izbească cu tărie.

Aşa de mulţi erau păgînii, încît au cuprins ca un voloc codrii. Şi ienicerii au răzbit la întăriturile Moldovenilor. Ş'au început a bate

puştile de se cutremura pămîntul. Iar Moldovenii stăteau ca leii, şi nu-i puteau cuprinde Turcii. Şi erau de fiecare ostaş al Moldovei zece păgîni. Şi cînd cădeau un rînd de păgîni, năvăleau alţii. Şi s'a bătut Ştefan-Vodă cu oastea lui acolo, la Războieni, ziua toată. Şi mulţi boieri viteji şi vrednici oşteni au căzut luptînd. Iar cei care au rămas, cînd a dat Dumnezeu pămîntului noapte, au lăsat în jos săbiile cruşite de sînge, fiindu-le amorţite braţele.

Şi privind Ştefan-Vodă cu amar la floarea oştilor lui, căzută acolo, a dat poruncă celor rămaşi să se tragă pe poteci în locuri ştiute. Iar Turcii, noaptea, n'au cutezat a se lua după ei.

Spun bătrînii că în noaptea aceea, în zori de ziuă, să fi nemerit Ştefan-Vodă la Cetatea Neamţului, unde erau maica şi soţia lui. Şi înţelegînd maica lui Ştefan-Vodă că în sufletul lui ar fi intrat îndoiala, i-a spus vorbe de îmbărbătare. Şi Ştefan-Vodă nici nu s'a mai oprit la cetate, ci strîngîndu-şi credincioşii, a mai adunat şi alte cete de munteni ş'a buciumat în toate văile să se scoale toată suflarea. Şi chiar de a doua zi a început a hărţui pe Turci cu iscusinţă. Îi lovea cînd erau la hodină, în puterea nopţii; spîrcuia cetele care ieşeau în pradă; dădea foc pădurilor din preajma lor; ş'aşa-i băteau Moldovenii pe păgîni şi-i nelinişteau, şi-i împungeau, încît a dat Mahomet-Sultan îndărăt. Ş'a mai început în ordii şi bolişte, de piereau Turcii, ş'au prins a cădea caii. Şi la fiecare apă podurile stricate. Şi la fiecare popos de noapte zvoană şi bătălie. A intrat de la o vreme în oastea turcească mare groază, că niciunul n'are să iasă din pămîntul Moldovei. Şi Mahomet- Sultan a înţeles că nu mai are chip să cuprindă ţara lui Ştefan-Vodă. Şi s'a grăbit să iasă la Dunărea şi să treacă la împărăţia lui, lăsînd oşteni morţi pe toate drumurile, ca oaia care umblă prin spini prăpădindu-şi lîna.

Aşa a rămas Ştefan-Voevod neclintit în puterea sa. Iar după ce ţara s'a liniştit şi i s'au tămăduit rănile, a venit Ştefan-Voievod cu curtea lui la Războieni, ş'a mulţămit cu umilinţă lui Dumnezeu, şi cu jale a strîns osemintele vitejilor şi peste ele a clădit lăcaş sfînt.

Atîtea oase ale pămîntenilor şi păgînilor s'au văzut în locul bătăliei, încît era alb cuprinsul, ca de var. Şi de-atunci i-a rămas numele pănă azi Valea-Albă.

Despre războiul cu Olbriht-Craiu.

Din această vreme, al douăzecilea an al domniei lui, au înţeles desăvîrşit neprietinii lui Ştefan-Vodă că sabia lui este nebiruită. Şi l-au lăsat multă vreme în pace. Şi s'a tocmit şi cu sultanul. Şi stătea tare în scaunul lui, la Suceava, împărţind dreptate în ţara Moldovei. Şi era în vremea lui bielşug şi bună-rînduială. Şi meşteri iscusiţi clădeau

biserici şi mănăstiri întru lauda lui Dumnezeu. Şi se întemeiau sate nouă şi se umplea ţara de oameni. Iar cînd îşi mai aduceau aminte Tătarii de drumurile vechi, găseau cetăţi şi oşti nebiruite. Şi dacă mai cerca vreun nepriceput să intre în ţară cu ajutor de la Ungur sau de la Leah, înapoi nu i se mai întorcea decît numele.

Aşa a ajuns Ştefan-Vodă vremea de-i ziceau Ştefan-Voevod cel Bătrîn. Ş'un năcaz singur avea în viaţa lui: că din războiul din tinereţă asupra cetăţii Chilia, îi rămăsese o rană de glonţ la un picior, care nu se mai închidea. Ş'acel picior cu fîntîniţă îl năcăjea, căci nu putea sta mult călare pe cal, cum era obiceiul lui.

Murind în Lehia craiul cel bătrîn, a venit în locul său craiu tînăr şi zburdatic cu numele Olbriht. Şi nepricepînd el bine ce s'a întîmplat în trecute vremi şi cine este Ştefan, s'a sfătuit cu un frate al său, craiu la ţara ungurească, să bată Moldova cu oştile din două părţi şi s'o supuie.

I-au spus atunci sfetnicii cei bătrîni că asta nu se poate face uşor şi-i lucru cu primejdie. Căci ziceau ei: Domnul Moldovei e viteaz vechiu şi minte ageră. Auzind asta, Olbriht-Craiu a zîmbit ş'a răspuns: Viteaz sînt şi eu şi pot fi cu minte mai multă!

Drept aceia, a trimis soli la Ştefan-Vodă şi i-a spus că el, craiul, se găteşte cu oaste împotriva Turcilor, şi tare bine i-ar părea să meargă şi Moldova împotriva necredincioşilor.

A dat Ştefan-Voievod răspuns că va merge împotriva necredincioşilor, cu fraţii creştini.

Iar Olbriht-Craiu şi-a pornit oştile. Dar în loc să le pornească asupra olatului turcesc, le-a îndreptat spre Moldova.

S'a făcut Ştefan-Vodă a nu înţelege, şi a trimes soli la craiu să-i spue care sînt drumurile la Turci; iar el îşi pregătea oastea. Ş'a venit Olbriht-Craiu, cu mare oaste asupra Sucevei, ş'a bătut cetatea şi nu a putut-o cuprinde; şi cînd a început a-l împunge Ştefan-Vodă, a dat îndărăt.

Şi fiind vreme de toamnă, cu frig şi cu omăt timpuriu, umbla cu multă greutate oastea lui Craiu. Ş'avea a trece prin codrii de la Cozmin, în părţile Bucovinei. Ş'acolo, în acel codru, a lovit Ştefan-Voievod oastea lui Olbriht-Craiu. Căci din vreme fiind tăiaţi copacii de Moldoveni, şi înţinaţi în picioare, cînd a intrat oastea Leşilor în codru, oşteni anume puşi au prăvălit copacii închizînd potecile şi drumurile. Şi cetele lui Ştefan-Vodă lovind, crîncenă moarte au făcut între Leşi, învălmăşindu-i şi zdrobindu-i. Chiar şi Craiul Olbriht, ca şi Matiaş Corvin odinioară, era să piară de sabia moldovenească. Cu crîncenă silinţă şi cu mare moarte şi jertfă a credincioşilor lui a scăpat, fugind la vadurile Prutului şi trecînd apoi în ţara lui.

Acest război a fost în al patruzecilea an al domniei lui Ştefan-Vodă. Şi fiind el plin de mînie pentru viclenia Leşilor, a poruncit să-i aducă pe cei prinşi în bătălie, ş'acele mii de robi le-a pus să tragă la

pluguri. Ş'au arat aşa cîmpiile din preajma bătăliei, ş'au sămănat ghindă, ca să crească codru de stejar, să fie pomenire urmaşilor şi umbră morţilor.

Despre moartea lui Ştefan-Vodă.

Ca să plătească fapta lui Craiu-Olbriht, Ştefan-Vodă a intrat cu războiu şi cu urgie în ţara leşească, ş'a mers pănă la cetatea Premisla, bătînd-o; pe urmă a tras hotar nou în ţara Pocuţiei ş'a stăpînit Pocuţia. Şi deşi era Ştefan-Vodă bătrîn, a făcut acest războiu ca furtuna de iute. Şi fiindu-i piciorul bolnav şi neputînd încăleca, şi fiind vreme de iarnă, umbla în sanie în fruntea oştilor. Şi era nedomolit şi tare, de-l priveau cutremurîndu-se căpitanii şi boerii cei tineri. Iar cei bătrîni demult îl cunoşteau. Şi Leşii nu puteau sta înaintea săbiei lui şi-i spuneau: leul cel bătrîn de la Moldova.

Şi s'a făcut după aceea pace. Ş'a scris-o bătrînul Ştefan-Voievod cu vîrful săbiei sale. Şi-i veneau solii de la neamuri în cetatea lui de la Suceava şi el le primea în jîlţ de aur, întru toată slava şi strălucirea lui.

Iar cînd a venit vremea şi i s'a plinit veleatul, după patruzeci şi şapte ani de stăpînire, la anul de la Hristos 1504, ziua de 2 Iulie, a chemat la sine pe feciorul său Bogdan-Voevod şi l-a rînduit să-i fie urmaş. Şi i-a dat astfel sfat, zicînd: Fiule al meu Bogdane, eu mi-am împlinit anii şi-mi plec fruntea la porunca lui Dumnezeu. Cît am trăit, am slujit cu cinste Ţara, şi sabia aceasta a lucit în patru vînturi. În tară am făcut pace şi pe duşmani i-am alinat. Iar din toate încercările pe care mi le-a trimes Dumnezeu, am înţeles că fraţii noştri creştini sînt mai plini de zavistie şi de necredinţă. Iar Turcul, măcar că-i păgîn, îşi ţine cuvîntul dat. Deci, fiul meu, după ce vei lua domnia, închină ţara Turcilor, cu rînduială, ca să te apere împotriva altora şi să nu se atingă de legea şi întocmirea noastră cea veche. Acuma împărăţia Turcilor e în creştere. Şi împotriva lor nu va fi craiu care să stea. Iar cînd Domnul le va hotărî căderea şi-i va întoarce iar de unde au purces, se va milostivi şi asupra Moşiei mele şi a poporului meu… Tu să urmezi după acest cuvînt.

Ştefan-Voievod grăia astfel pe patul morţii, în pridvorul palatului, avînd în jurul său pe Doamnă, pe boieri, pe mitropolit şi pe vlădici. Şi'n jurul curţii se strînsese norodul şi tăcea cu jale. Şi toţi simţeau că vine ceas mare şi greu pentru Moldova, cînd îngerul morţii va lua sufletul cel nedomolit.

Găsitu-s'au în acel ceas de amărăciune cîţiva boieri, care şi-au adus aminte de vechile zavistii şi tulburări şi, închipuindu-şi că Ştefan-Vodă nu mai este, vorbeau de alt Domn, împotrivindu-se a cunoaşte pe Bogdan. Simţind bătrînul Ştefan-Vodă freamăt în juru-i, a ridicat

fruntea, şi-a întors ochii ş'a înţeles. Şi cercetînd, a poruncit să i se aducă acolo subt pridvor acei boieri; şi după ce i-a mustrat pentru dihonie, le-a hotărît căderea capetelor subt sabie. Şi cu ochii încruntaţi şi straşnici a murit şi cu sufletul plin de amărăciune, înţelegînd că aşa va fi scrisa Moldovei în veac: să trăiască în vrajba şi zavistia boierilor.

Iar cînd a fost de-a făcut pace Dumnezeu furtunoasei lui inimi, au prins a bate clopote de jale în toate bisericile Moldovei, ş'a prins a jeli cu amar tot norodul. Şi strigau toţi lăcrămînd: A murit părintele Moldovei. Ce ne vom face de-acum?

Ş'a fost plîngere şi întristare în tot cuprinsul Ţării, ca niciodată. Şi făceau privegheri şi rugăciuni satele, şi tîrgurile, şi bisericile, şi mănăstirile. Şi l-a dus pe Ştefan-Voievod ţara cu mare alaiu la sfînta mănăstire Putna, şi acolo l-a îngropat cu cinste. Şi mormîntul lui se vede pănă în zilele mele, cu frumoase slove şi flori săpate în lespede, ca să se cunoască pănă la vremea de apoi a neamurilor că acolo hodineşte nebiruit voievod, întru carele a sălăşluit suflet de flacără şi luminată minte. Şi pomenindu-l de-a pururi poporul, i-a spus după moarte: Ştefan-Voievod-cel-Mare şi Sfînt.

Despre Bogdan-Vodă, poreclit Chiorul, şi Ştefăniţă-Vodă.

Cu durere vă spun, fraţilor, că puterea şi slava din vremea lui Ştefan-Voievod, nu le-a mai cunoscut Moldova. Au mai ieşit, din osul lui, voievozi viteji, dar sabia lui cea veche n'au putut-o ridica. Şi mintea lor pe lîngă a lui a fost ca întunericul pe lîngă soare

A urmat în scaun, după Ştefan-Voievod cel-Mare, feciorul său Bogdan, căruia i-au zis Chiorul, pentru că-şi prăpădise un ochiu într'o bătălie. Ş'a fost acest Bogdan om aprig în zilele lui. Şi pentrucă n'a vrut să-i deie Craiul de la Leşi pe sora lui să-i fie Domniţă, şapte ani a bătut războiu împotriva Leşilor, cu mare scădere pentru amîndouă ţările. Şi după porunca bătrînului Ştefan-Voievod a trimes la Ţarigrad, adică la Bizanţ, la Sultanul Turcilor, pe logofătul Tăutu să închine Moldova; şi s'au legat Turcii cu mare jurămînt să nu schimbe hotarele, şi legea, şi rînduielile; nici să-şi aşeze moschei turceşti în hotarele ţării; nici să se amestece la alegerea Domnilor; şi să plătească ţara peşcheş pe tot anul trei mii de galbeni. Ş'a domnit Bogdan, feciorul lui Ştefan-Vodă, treisprezece ani.

Iar după moartea lui a venit în scaunul Moldovei feciorul său Ştefăniţă-Vodă, om viteaz, dar minte furtunatică şi nestatornică căci el războaiele după patimile lui voia să să le facă, nu după nevoile ţării.

Şi braţul lui prea des lovea cu mînie şi fără înţelepciune. Şi el a pus subt sabie pe bătrînul sfetnic al ţării hatmanul Luca Arbore, boier vechiu, rămas de la bunicul său Ştefan-Vodă. Si după ce l-a tăiat, s'a căit; dar pe urmă a lovit iar cu mînie şi fără dreptate. Şi multă tăiere şi strîmbătate a făcut. Şi i-au dat boierii să bea vin otrăvit la un ospăţ, ş'a pierit, după ce a domnit zece ani.

Cînd a fost Domn Petru-Vodă-Rareş

Iar la moartea lui au cugetat mai marii ţării la un fecior din flori al bătrînului Ştefan-Vodă, făcut cu o cneaghină de la Hîrlău, frumoasă în zilele ei, cu numele Maria Rareş. Şi acest fecior avea numele Petru, şi era viteaz şi ager la minte, şi umbla pribeag, cu straie proaste şi nume schimbat, pescărind la bălţile Dunării. Şi l-a pus ţara Domn pe acest Petru Rareş. Şi solii boierilor l-au găsit la vadul Docolinei cu carăle de peşte, ş'au descălecat, şi apropiindu-se de el cu cuşmele în mînă i-au zis: Întru mulţi ani să trăieşti Măria-Ta, Petru-Voievod!

Şi s'a bucurat Ţara pentru voievod din osul bătrînului Ştefan. Şi s'a rîdicat Petru-Vodă-Rareş Domn în Suceava, în anul de la Hristos 1527.

Viforoasă viaţă, bătută de cumpene şi primejdii, a avut Petru-Voievod, feciorul lui Ştefan-Voievod Bătrînul. A avut mare răz- boiu cu oştile împăratului nemţesc la Feldioara în Ardeal şi a biruit Petru-Vodă; şi s'a văzut atunci că a moştenit agerimea şi vitejia tatălui său. La Obertin însă l-au biruit pe el Leşii. Ş'atuncea s'a văzut că n'avea liniştea şi tăria părintelui său, că era prea furtunos şi-şi cerca norocul în afară de hotarele Moşiei.

Iar în vremea aceea, supărîndu-se Soliman-Sultan păgînul pentru oştirile şi neliniştele lui Petru-Vodă şi pentru faptele lui slobode, căci păgînii l-ar fi voit supus şi ascultător Porţii, şi-a pornit toată sila lui asupra Moldovei. Şi venind cu mari oşti, a călcat ţara. Iar Petru-Vodă, părăsindu-l boierii ş'ai lui toţi, a pornit singur în pribegie, prin munţi pustii, pe vreme furtunoasă şi prin locuri primejdioase, ş'a ieşit cu mari greutăţi la cetăţile lui din Ţara Ardealului, rămase moştenire de la părintele său, cînd a statornicit pace cu Matiaş-Craiu după războiul de la Baia.

Acolo a stat pribeag o vreme cu Domniţa şi copiii, pănă ce s'a tras înapoi potopul. Şi după aceia, fiind un om prea ager la minte şi la vorbă şi viclean foarte, nu s'a sfiit să se ducă singur la Ţarigrad ş'acolo s'a împăcat cu Sultanul ş'a venit iar Domn la Moldova.

Dar de-aici dintr'odată se vede cîtă mare deosebire este între slobozenia şi tăria de altădată a Moldovei şi între această vreme cînd prindeau păgînii să s'amestece la domnia Ţării. Greu le-a fost Turcilor

pănă ce au început, căci pe urmă nimene nu i-a mai putut opri; şi pe urmă prea multe din rînduielile statornicite de bătrînul Ştefan-Vodă n'au mai ţinut în samă.

A stăpînit într'a doua domnie cu pace şi linişte ţara Petru-Voievod, ş'a cunoscut atunci Moldova cele din urmă zile bune ale sale. Şi cînd a murit Petru-Voievod Rareş, l-a plîns norodul şi cu cinste l-a petrecut la veşnic lăcaş, în sfînta mănăstire Probota, unde are piatră frumos scrisă.

Despre vremea nestatorniciei şi slăbirii Moldovei.

Iar după ce s'a trecut din lume Petru-Vodă-Rareş, au pornit în sărmana ţară a Moldovei certuri şi zîzanii pentru scaunul Domniei. Unii din boieri se înturnau spre Leşi, alţii ţineau cu Turcii. Şi unii veneau cu oaste de la Leah, şi alţii cu oaste de la Turc. Şi se împungeau şi se tăiau. Şi nu erau domniile statornice, cum nu-i statornic vîntul.

Au venit Domni mulţi în Moldova, dar cununa de domnie părea că are acuma pecete de blăstăm: căci cei mai mulţi au pierit de năprasnică moarte.

Fost-a între alţi Domni în Moldova Alexandru-Vodă Lăpuşneanul, carele a fost crîncen şi a făcut multă moarte şi tăiere în zilele lui, şi a murit înveninat, şi mormîntul lui se află la sfînta mănăstire Slatina.

Fost-a tot atunci Domn ş'un venetic din lumea mare, cu numele Despot-Vodă, de lege catolică, ş'a pierit de buzdugan.

Ş'a fost Domn ş'un foarte viteaz bărbat cu numele Ion-Vodă, căruia i-au zis boierii Cel-Cumplit pentru multe tăieri şi ucideri. Şi s'a ridicat acest Ion-Vodă şi împotriva Turcilor cu oaste tare, ş'a bătut în multe rînduri pe Turci şi gîndea să facă iar slobodă Ţara. Dar la urmă l-a surpat viclenia, şi-a pierit de sabie, tăiat de păgîni. Şi l-a plîns norodul ca pe un mare viteaz. Ş'a fost moartea lui în anul de la Hristos 1576. Şi se zice să fi fost acest Ion-Vodă coborîtor tot din sîngele bătrînului Ştefan, de-aceia a fost mare viteaz, însă fără de noroc.

Ş'au fost şi alţi Domni, pe care nu-i mai pomenim, căci au fost ca flori care au înflorit şi s'au scuturat în aceiaşi dimineaţă. A fost unul Aron-Vodă, şi unul Răzvan-Vodă, şi altul Irimia-Vodă Movilă, care s'au petrecut la domnie pe cînd în Ţara Muntenească se ridica mare voievod şi arhanghel Mihaiu-Vodă cel viteaz.

Şi după căderea lui Mihaiu-Vodă au fost alţi mulţi la număr. Cum se atingea de capul lor cununa Moldovei, multă vreme nu trecea la mijloc şi mureau ori de sabie, ori de otravă, ori de altă cumplită moarte. Şi oşti după oşti călcau ţara din hotarele străine. Şi Turcii veneau şi porunceau ca stăpîni. Şi Tătarii îşi repezeau cînd şi cînd

ceambulurile în pradă; şi erau acuma în Moldova jelaniile şi lacrimile ca o pedeapsă a lui Dumnezeu.

Numai unul s'a întîmplat să steie mai multă vreme Domn în ţară. Ş'acela a fost Vasile-Vodă-Lupu, carele a ţinut strălucită curte în scaunul lui la Iaşi, ş'a zidit sfînta biserică Treisfetitele din Iaşi, ş'a poleit-o cu aur cum nu s'a mai aflat şi nu s'a mai pomenit altă biserică mai frumoasă şi mai bogată. Ş'a domnit Vasile-Vodă-Lupu ani nouăsprezece ş'a purtat şi războaie cu Matei-Vodă din Ţara Muntenească, căci îi era gîndul la măriri şi la cucerire. Ci nu i-a ajutat Dumnezeu la războiu între fraţi, şi l-a biruit Matei-Vodă bătrînul. Iar pentru strălucirea şi fala lui, şi pentru bogăţiile pe care le-a avut în trecătoarea viaţă, i s'a dus vestea în toate ţările răsăritului. Ş'a căzut Vasile-Vodă din domnie la anul de la Hri- stos 1653, ş'a murit pribeag şi sărac pe străine ţărmuri.

A mai fost Domn la Moldova Constantin Cantemir bătrînul; şi mai pe urmă un fecior al lui Constantin Cantemir cu numele Dumitraşcu-Vodă Cantemir.

A fost Dumitraşcu-Vodă-Cantemir bărbat prea învăţat, cum nu erau mulţi pe vremea lui în lumea toată. Douăsprezece limbi ştia a vorbi ş'a scrie. Ş'avea o minte ageră ş'un suflet care ura robia. De aceia a voit să scoată de subt Turci Moldova, şi a făcut legătură jurată cu Petru Alexievici împăratul Muscalilor, să scoată ţara de subt păgîni. Ş'a fost războiu mare atunci între Muscali şi Turci în Moldova şi au biruit Turcii pe Muscali şi erau să prindă chiar pe împăratul Petru Alexievici. Atuncea a pribegit Dumitraşcu-Vodă la împărăţia lui Petru Alexievici, şi a rămas acolo la curtea împărătească, ş'a fost sfetnic de taină al împăratului şi cel mai iubit la împărăţie pentru mintea lui ageră şi pentru ştiinţa lui. Ş'a scris Dumitraşcu-Vodă cît a trăit la Ruşi cărţi pe limba latinească ş'a scris şi istoria Moldovei şi despre pămîntul şi neamul Moldovenilor prea frumoase şi învăţate cărţi, pentru care şi astăzi este pomenit cu cinste şi multă laudă.

Despre îngenunchierea Ţării, subt Turci şi Greci.

Apoi, după pribegia lui Dumitraşcu-Vodă Cantemir, Turcii au hotărît să stîngă desăvîrşit domnia pămîntenilor. Căci spuneau ei aşa: Domnii pămînteni se ţin numai de răzvrătiri şi vrajbe, se taie şi se prigonesc, strică ţara şi păgubesc şi haznaua împărătească. Drept aceia au început a trimite oameni de-ai lor, Greci ţarigrădeni, în domnia Moldovei. Şi nu numai în Moldova; ci într'aceiaşi vreme, tăind ei şi pe voevodul Ţării Romîneşti Constantin-Vodă Brîncovanu pentru că s'ar fi hainit, au trimes Domni greci şi la Munteni. Ş'aşa au socotit ei amîndouă ţările acestea ca nişte moşii ale lor, la care trimeteau

vechili. Şi pe aceşti vechili îi schimbau ei cînd pofteau. Dacă făceau vre-o greşală îi băgau la închisoare, în temniţele Mării Negre, ori le tăiau capetele. Şi trebuiau să trimeată bir mult pentru haznaua împărătească şi podvezi şi zaharà pentru oşti. Şi au ajuns pămînturile romîneşti şi norodul romînesc vaci de muls şi oi de tuns pentru mai marii păgînilor.

Asta a fost căderea deplină a Ţării. De atunci am cunoscut noi întristarea mişeliei.

Domnii aceia vechili plăteau domnia Ţării, ca şi cum ar fi luat o moşie ori crîşmă cu orîndă. Şi dădeau ei multe zeci şi sute de mii de galbeni. Şi-şi aduceau cu ei, ca nour de lăcuste, toate neamurile şi toţi datornicii de la Ţarigrad. Şi prindeau a scoate biruri şi ţidule asupra săracilor pămînteni. Şi împlineau cu dăbilari pe oameni prin sate, şi-i băteau, şi-i schingiuiau, şi-i băgau cu capul prin garduri, şi le dădeau fum de ardei, ca să scoată bani; şi le vindeau vitele şi lucrurile toate, de rămîneau oamenii goi, în satele pustii, şi-şi luau lumea în cap şi fugeau peste graniţă. Şi unii nici limba Ţării n'o ştiau. Şi stătea unul un an doi şi se ducea, şi venea altul, cu alte neamuri şi alţi datornici. Şi după ce se ducea ş'acesta, se întîmpla să vie iar cel dintăiu, mai îndîrjit şi mai flămînd. Şi de la ei au rămas ca o boală Grecii asupra noastră.

Aşa de o sută de ani se zbate sărmanul nostru norod, ca oaia subt ghiara şi subt dintele lupului. Oh! sărmană moşie a părinţilor noştri! Ai fost şi tu odată frumoasă ca o grădină, îndestulată şi tare, între alte ţări şi neamuri. Dar acuma ai ajuns la aşa scădere şi risipă — încît numai dacă am muri cu toţii într'un foc şi un potop, ne-am izbăvi de ruşinea întru care ne aflăm.

Dela pribegia lui Dumitraşcu-Vodă, anul de la Hristos 1711, şi pănă astăzi în anul 1814, cînd îmi scriu eu cu sînge durerea, au trecut pe la domnie zeci şi zeci de vechili turceşti, pe care nici nu-i mai pomenesc, căci n'au fost voievozii noştri, ci slujbaşi ai păgînilor. Să mă întorc mai bine să povestesc cum au urmat întîmplările şi domniile în Ţara-Muntenească.

Cînd a coborît Radu-Negru-Voievod la Ţ ara-Romînească.

i la Munteni cel dintăiu voievod a venit din Ardeal, de subt mîna Craiului unguresc, ş'a vrut să facă domnie slobodă, ş'a descălecat cu vitejii şi curtenii lui la Argeş, dincoace de munţi şi-a fost numele său Radu-Negru-Voievod. Ş'a găsit ţara frumoasă, însă pustiită de nevoile vremurilor şi focul varvarilor. Ş'a întemeiat domnie nouă, până la Dunăre.

A avut Radu-Negru-Voievod valuri cu Craiul unguresc şi s'a luptat pentru stăpînirile sale romîneşti, din Ardeal: Ţara Al- maşului şi Ţara Făgăraşului. Şi-l numeau Ungurii Basarab-Voievod şi era viteaz şi înţelept. Iar Craiul unguresc Carol-Robert supărîndu-se foarte că nu vra Basarab-Vodă să-l cunoască pe el de stăpîn şi Domn, a adunat oaste mare ş'a trecut munţii, ş'a cuprins Banatul Severinului ş'a venit până la scaunul domniei munteneşti, la Curta-de- Argeş. Iar Radu-Negru-Basarab s'a tras cu oastea în munţi ş'a aşteptat pe duşmani să vie după el. Şi semeţindu-se Craiul şi curtenii a-l urmări până'n sălaşul caprelor negre, l-a lovit în strîmtori la vreme de vară Basarab-Voievod. Ş'au făcut Muntenii cumplit măcel şi zdrobire în oastea lui Craiu. Ş'a scăpat Robert-Craiu cu puţin suflet la Ţara Ungurească, şi i-au rămas curtenii şi oştenii pradă hultanilor şi fiarelor în munţi, anul de la Hristos 1330.

Despre Basarabii cei bătrîni.

După ce s'a trecut din viaţă Radu-Negru-Voievod şi s'a mutat la veşnicele lăcaşuri, a urmat în scaunul domniei feciorul său Alexandru-Voievod. A făcut acest Domn multe şi frumoase aşezăminte întru slava lui Dumnezeu, ş'a zidit biserică domnească la Curtea-de-Argeş şi alte biserici şi mănăstiri a zidit. Ş'a făcut pace cu Craiu şi împreună cu Craiu a bătut războiu împotriva Tătarilor care bîntuiau în părţile Moldovei. Ş'a cuprins olatul Dunării de lîngă Marea — şi de-atuncea i-a rămas ţinutului aceluia nume Basarabia, după numele voievozilor Basarabi. Ş'a fost liniştită ţara în vremea stăpînirii lui şi îmbielşugată şi bine-cuvîntată de Dumnezeu. Şi cînd a intrat în hodina morţii a fost anul de la Hristos 1364 şi l-a îngropat poporul cu cinste în biserica cea veche de la mănăstirea Cîmpulungului unde-i stă şi azi morrmîntul.

Iar după el a venit la stăpînirea ţării feciorul său Vladislav Basarab Voievod, carele a avut a purta grele războaie cu Ungurii. Punînd pricină Ludovic-Craiu că Banatul Severinului şi Făgăraşul şi

Almaşul sînt ţinuturi ale coroanei sale, a vrut să le scoată de subt stăpînirea lai Vladislav-Vodă. Şi-a pornit cu oşti mari, intrînd în Ţara-Muntenească. Ludovic-Craiu a venit c'o oaste la Severin şi voevodul din Ardeal cu alta, prin munţi, la izvoarele Ialomiţei. Ş'a întîmpinat Vladislav-Voievod oastea din munţi ş'a biruit-o, sfărămînd-o. Ş'a rămas şi Voievodul Ardealului mort, între oştenii lui, în acea luptă. Iar Ludovic-Craiu auzind de aceasta, n'a mers mai departe, ci mai degrabă a căutat la pace şi s'a împăcat cu Vladislav-Voievod.

Ş'a mai făcut Vladislav-Voievod războiu cu Turcii la Vidin. Ş'a fost în acest războiu cea dintăiu întîlnire a Romînilor cu păgînii. Căci Turcii veniseră de o bucată de vreme din părţile Asiei şi tot bătuseră şi ştirbiseră împărăţia de la Bizanţ, ş'acuma se făcuseră tari şi năzuiau într'acoace către celelalte ţări şi neamuri creştine. Ş'atuncea i-au văzut întăiu Romînii pe Turci cum luptă cu săbii şi arcuri, cu mare rînduială şi cu mare tărie şi tot strigînd: Alah! Alah! cum chiamă ei pe Dumnezeu. Şi nu ştiau Romînii aceia de demult că-i scris în cărţile veşniciei să nu mai aibă neamul nostru hodină cinci veacuri dinspre partea necredincioşilor; că vor bate Turcii aceştia creştinătatea multă vreme ca valuri veninoase, pănă ce din mila Celui-de-Sus va veni vremea izbăvirii.

A venit în vremea lui Vladislav-Voievod în Ţara Muntenească, din părţile sîrbeşti, Sfîntul Nicodim, carele a întemeiat mănăstiri şi a făcut rînduiala monahilor, şi l-a ţinut în mare cinste Vladislav-Voievod pe Sfîntul Nicodim.

Iar la anul de la Hristos 1374 a lăsat Vladislav-Voievod toate cele lumeşti şi s'a dus către părinţii săi, după ce a ţinut cu tărie zece ani schiptrul ţării. Ş'a venit după el Radu-Vodă, carele a zidit frumoase mănăstiri la Cozia şi la Tismana, pe care şi eu singur le-am văzut în zilele mele, cînd am umblat prin acele dezmierdate locuri şi prin Ţara Oltului. Apoi, după Radu, a venit în scaun alt Voievod cu numele Dan, şi după Dan-Voievod s'a statornicit în scaun Mircea-Voievod, căruia i-au zis bătrînii Cel-Mare, pentru mintea şi faptele lui. Şi s'a suit în scaunul strămoşilor lui la anul de la Hristos 1386.

Despre Mircea-Voievod cel Mare şi războaiele lui.

A rădicat Mircea-Voievod sabie ageră, şi toată viaţa a luptat pentru Moşie şi pentru credinţă. Şi nu se afla în zilele lui alt stăpînitor de popoare mai viteaz şi mai vrednic decît dînsul. Aşa l-a pus Dumnezeu pe Mircea-Voievod în calea Turcilor, cum a rînduit mai tîrziu pe Ştefan-Voievod-cel-Mare la Moldova. Căci multe şi grele războaie au avut în acea vreme Romînii cu păgînii; şi dacă n'ar fi fost vrednicia lui Mircea-Voievod, de-atuncea ne-ar fi călcat ordiile în

picioare.

A întins Mircea-Voievod stăpînire pănă peste munţi la Almaş şi Făgăraş, şi la Bănatul Severinului, şi peste Dunărea, în Do- brogea, pănă la Silistra — ş'avea oaste tare şi căpitani aleşi. Şi băgînd el de samă că Turcii apucă de grumaz şi pe Sîrbi, şi pe Bulgari, s'a întors cătră craii creştini şi le-a trimes cărţi şi soli şi le-a arătat că vine asupra creştinătăţii cumpănă mare, şi se cade să se unească creştinii laolaltă să lupte pentru cruce împotriva lui Antihrist.

Şi s'au rădicat întăiu împotriva Turcilor, creştinii de dincolo de Dunărea, avînd în frunte pe bătrînul Lazăr, cneazul Sîrbilor, ş'a trecut în ajutorul creştinilor şi Mircea, cu oştile lui. Ş'a fost mare şi vestită bătălie la anul 1389, la Coşova. Şi întru acea bătălie s'a rădicat un flăcău sîrb cu numele Miloş, ş'a răzbătut pănă la cortul sultanului turcesc Amurat şi l-a străpuns cu jungherul. Iar pe trupul lui Amurat-Sultan pe loc s'a rădicat feciorul său Sultan Baiazid Ilderim, adică Fulger, ş'a strigat cu mare glas ş'a poruncit la oşti să meargă înainte; ş'a bătut pe creştini şi i-a risipit. A început dintru acest ceas Baiazid Ilderim-Sultan să fie mare prigonitor al creştinătăţii, ş'a stat toată viaţa lui cu sabia împotriva crucii.

Ş'a pus piciorul Baiazid-Sultan peste grumazul tuturor creştinilor de dincolo de Dunăre. A sfărîmat pe Greci, şi pe Macedoneni, pe Sîrbi, şi pe Bulgari, şi le-a cuprins cetăţile; şi călăreţii păgîni îşi făceau grajd pentru caii lor în bisericile creştinilor. Ş'a venit ceasul să treacă şi Dunărea, împotriva lui Mircea-Voievod.

Ş'a dat mare războiu Mircea-Voievod împotriva păgînilor la un loc care se chiamă Rovine, în ţinutul Olteniei, şi erau aşa de mulţi păgînii, cît a trebuit de la o vreme să dea înapoi Mircea-Vodă cu oştenii lui.

Şi s'a tras în munţi; ş'a trimes solie la Craiul Ungurilor, arătînd că a venit la Dunăre furtuna cea nemilostivă. Şi i-a trimes ajutor Craiul. Şi şi-a întărit şi Mircea-Voievod oştile. Şi s'a întors asupra păgînilor, împingîndu-i cu ajutorul lui Dumnezeu peste Dunăre.

Iar la anul de la Hristos 1396 s'au rădicat Craii creştini ş'au trimes căpitani vestiţi şi oşti împotriva Turcilor. Ş'au venit crai şi căpitani de la Unguri şi de la Leşi şi de la Nemţi şi de la Franţuji, ş'au întocmit oaste mare pentru bătălie la Nicopole-cetate pe Dunărea.

Fiind însă atîţia crai mari şi căpitani vestiţi, nu s'au putut înţelege cum să deie războiul, căci fiecare socotea că el ştie mai bine rînduiala războaielor. S'a rădicat Mircea-Voievod şi le-a spus că el ştie cum dau Turcii bătăliile, şi i-a rugat să-i asculte sfaturile şi învăţăturile lui. Iar căpitanii şi oştenii încrezîndu-se în vitejia lor, şi'n îmbrăcămintea lor de fier, n'au vrut să asculte de cuvintele înţelepte ale lui Mircea-Voievod. Deci cînd a venit ceasul de s'au lovit oştile, călăreţii franţuzi cu mare iuţeală şi vitejie au dat cei dintăiu năvală, pătrunzînd în

ordiile turceşti şi deschizîndu-şi drum cu săbiile. Ci Turcii au ţinut cu tărie la izbitură; au închis rîndurile rupte ş'au prins între ei pe călăreţii franţuji şi i-au tăiat pe toţi. Iar apoi pornind înainte Baiazid Ilderim, mare şi năprasnică izbitură a dat creştinilor şi i-a biruit, sfărămîndu-i şi risipindu-i. Şi ne mai avînd în calea lui împotrivire a trecut Sultanul Dunărea, cu mare urgie şi mînie împotriva lui Mircea-Voievod.

Ş'a fost de s'au întîmpinat oştile lui Mircea-Voievod cu păgînii la un loc în pustie zis Rovine, la apa Ialomiţei, în mlaştini. Şi voind astfel Dumnezeu, cu mare străşnicie a izbit Mircea-Voievod pe Ilderim-Sultan şi i-a rupt în bucăţi oastea şi i-a risipit-o spre Dunăre. A fost multă groază şi moarte între păgîni, cunoscînd Ilderim-Sultan nebiruit cea dintăiu înfrîngere mare a sa.

Dar cu aceasta n'a isprăvit Mircea-Voievod războaiele sale cu Turcii. Căci păgînii s'au întors iar. Ş'au avut mult năcaz Romînii în acea vreme cu păgînii, stînd necontenit cu sabia în mînă şi păzindu-şi hotarul de răutăţile şi prădăciunile necredincioşilor. Pănă ce, văzînd Mircea-Voievod că nu-i nici o nădejde din partea crailor creştini ca să rădice puteri mari împotriva păgînilor, cu înţelepciune a cugetat a se tocmi cu Turcii, ca să aibă linişte la Dunăre. Şi le-a juruit pe tot anul peşcheş de galbeni şi s'au legat Turcii să nu strice Ţara, nici să s'amestece la alegerea Domnilor, şi să fie liniştită şi netulburată dinspre partea lor. Ş'au fost şi Turcii bucuroşi de aşa orînduială, căci cunoscuseră cu pielea lor cît e de aprigă şi ascuţită sabia lui Mircea-Voievod.

Iar cît a fost Domn tare în ţară, într'adevăr Turcii şi-au ţinut jurămîntul şi nu s'au amestecat. Dar pe urmă cînd a slăbit puterea ţării, s'au amestecat ş'au făcu mult rău ţării, precum se va vedea şi precum s'a întîmplat în Moldova, după orînduirea lui Ştefan-Vodă.

Stăpînit-a Mircea-Voievod cu slavă ani 32. Şi'n vremea cînd stăpînea el în Ţara Muntenească, la' Moldova era Domn prea fericitul Alexandru-Voievod cel Bun şi Bătrîn, bunicul lui Ştefan-Voievod cel Mare.

Iar în zilele lui Mircea-Voievod s'a rădicat cu mare străşnicie Timur-han Şchiopul, carele avea mare împărăţie peste părţile Asiei şi peste cîmpiile ruseşti pănă la Volga şi Crîm, şi avea pe toţi Tătarii subt mîna lui, ş'avea atîta călărime cît nu-i ştia numărul. A pornit războiu crîncen cu Baiazid Ilderim-Sultan. Şi l-a biruit pe Baiazid în Asia şi l-a prins viu şi l-a închis într'o cuşcă cu zăbrele de fier. Ş'a tînjit în acea cuşcă o vreme Ilderim-Sultan, ş'apoi a murit de inimă rea. Şi astfel i-a fost moartea, după atîtea vitejii şi atîta slavă.

Şi s'a mai frămîntat Mircea-Vodă şi cu urmaşii lui Ilderim-Sultan şi s'a împăcat şi cu aceia, ş'a domnit anii care i-au mai rămas cu linişte. Şi hodineşte în cinstit mormînt în mănăstirea Cozia. Şi se vede

acolo zugrăvit şi chipul lui cu cunună pe cap, cu spată şi cu zale de fier.

Cînd a domnit Vlad-Voievod Ţepeş.

După aceşti viteji şi destoinici Basarabi, au rămas în lume cei mici şi răi. Cum a închis ochii Mircea-Bătrînul, a născut în Ţară demonul discordiei şi s'au ascuţit viclene junghere şi săbii. Mihail-Voievod, fiul lui Mircea, a căzut ucis. Ş'apoi au început neamurile să se prigonească, să se otrăvească şi să se taie. Două rînduri de nepoţi ai lui Mircea s'au împărţit în două tabere vrăjmaşe care s'au chemat Dăneşti şi Drăculeşti, şi i-a blăstămat norodul în veac.

În vremea lui Vlad-Dracu-Voievod, s'a rădicat la Ardeal mare căpitan de oşti şi magnat al lui Craiu Ion Corvin de la Hunedoara, despre carele am vorbit, — şi s'au unit Romînii cu oştile lui împotriva Turcilor ş'au dat grozav războiu la Varna, anul 1444, şi iarăşi au fost biruiţi creştinii. Şi mergînd necredincioşii în creştere şi scăzînd Romînii, tot mai slabă a ajuns domnia şi tot mai mult s'au amestecat seminţiile străine în treburile Ţării. Au încălecat cu totul Turcii ţara şi fără voia lor nu lăsau să fie Domn. Şi cereau în fiecare an dare grea, aur, — şi luau şi copii creştini pe care-i creşteau în legea lui Mahomet şi-i făceau oşteni-ieniceri şi-i aduceau apoi cu sabia împotriva părinţilor lor.

Iar în anul de la Hristos 1456, a venit la scaunul ţării Vlad, feciorul lui Dracu-Voievod, căruia i-a rămas cruntă pomenire şi numele de Ţepeş.

Era acest Vlad-Vodă căpitan viteaz şi fără osteneală la războiu; însă fioroasă şi bolnavă poftă de sînge avea într'însul. El pentru orice vină n'a cunoscut altă pedeapsă decît moartea cu caznă. Tăia pe vinovaţi în bucăţi, ori îi frigea şi mai ales îi trăgea în ţeapă, de aceia norodul l-a poreclit Ţepeş. Atîta groază a băgat el în hoţi şi răi, încît putea drumeţul care trăgea la un han să-şi lase lucrurile şi punga în drum şi nimeni nu s'atingea de ele. Şi pe leneşi şi cerşetori, nu putea să-i sufere, că a pus de i-a strîns pe toţi la un praznic în nişte căsoaie ş'acolo le-a dat foc, de-au ars. Şi pe duşmanii lui cu grozavă moarte i-a răpus.

S'a sculat Vlad-Vodă şi împotriva Turcilor, ne mai putînd suferi îngenunchiere şi umilire. Iar Mahomet-Sultan a trimes pe Hamza-Paşa, cu mulţi Turci, ca să-l prindă şi să-l pedepsească pe Vlad-Vodă. S'a făcut Hamza-Paşa a veni cu prietinie, însă gîndul îi era viclean. Iar Vlad-Vodă înţelegînd prea bine lucrul, i-a întins el capcană lui Hamza şi l-a prins cu oştenii lui, şi pe toţi i-a tras în ţapă şi i-a rădicat în sus, de stăteau ca o pădure, şi cuibau hultanii şi corbii în leşurile Turcilor.

Şi s'a cutremurat de mînie Mahomet-Sultan auzind aceasta, ş'a venit în Ţara-Muntenească cu toată sila lui. Ci Vlad-Vodă cu oastea tot hărţuia şi lovea pe furiş ordiile. Iar într'o noapte cu furtună a dat o izbire aşa de cumplită în armata lui Mahomet încît a învălmăşit-o ş'a umplut-o de groază. Şi Vlad-Vodă singur, cu credincioşii lui, şi-a tăiat drum cu sabia până la cortul cel mare unde socotea el că stă Sultanul. Şi puţin a lipsit să nu cadă împăratul turcesc subt sabia lui Vlad-Vodă. Şi toată armata aceea a Turcilor s'a risipit ţipînd cu mare spaimă că au năvălit asupra lor demonii.

A fost însă voia lui Dumnezeu să nu poată Vlad-Vodă birui deplin pe păgîni. Căci adunîndu-se a doua zi ordiile, a păşit mai departe Mahomet-Sultan, iar Vlad-Vodă s'a tras în munţi, pe urmă a trecut în Ţara Ardealului. Ş'acolo l-a pus la popreală Matiaş-Craiu ş'a stat zece ani în închisoare la Buda, Iar în locul lui al pus Sultanul Domn pe Radu-cel-Frumos, fratele lui Vlad- Vodă.

Stăpînea în vremea aceea la Moldova Ştefan-Voievod carele a biruit pe Turci. Ş'a făcut Ştefan-Voievod război şi cu Radu-Vodă-cel-Frumos şi l-a biruit pe Radu. Ş'a venit Ştefan-Vodă până la cetatea Bucureştilor, ş'a făcut pace cu Radu, şi după ce s'au împăcat, a luat Ştefan-Voievod soţie pe Maria fiica Radului-Vodă ş'a dus-o cu sine la Suceava.

Despre Radu-Vodă-cel-Mare şi Neagoe- Voievod.

Întru această slăbire, fiind Turcii mai mari şi poruncind ei Domniile Ţării, a stat norodul un veac şi mai bine până ce s'a rădicat pe lume sabia lui Mihai-Voievod. Ci ne mai avînd oşti să se războiască, nici rîvnă să iasă de subt mîna păgînilor, Domnii căutau ori la petreceri, ori la prigoniri. Dar au fost unii care şi-au desfătat inima întru dragostea şi slava lui Dumnezeu, clădind frumoase biserici şi mănăstiri şi împodobindu-le cu odoare şi cărţi, şi înzestrîndu-le cu mari averi. Ş'aceşti smeriţi şi blînzi Voievozi au avut mînă uşoară asupra norodrului, şi'n vremea lor a fost ţara cruţată de rele ş'a cunoscut bielşugul.

În anii bătrîneţii şi morţii măritului Ştefan de la Moldova, stătea' în scaun la Ţara Romînească Radu-Vodă, feciorul lui Vlad- Vodă Călugărul. A fost Radu-Vodă om iubitor de pace, şi blajin; a aşezat Ţara cu bune rînduieli, ş'a făcut împărţirea clerului de la preoţi şi monahi până la mitropolit, şi pe toţi i-a rînduit bine şi cu dreptate. Ş'a mutat scaunul Ţării la Tîrgovişte, ş'a clădit sfînta mănăstire Dealul. Ş'a făcut şi mitropolie la scaunul Ţării, ş'a pus mitropolit. În vremea lui Radu-Voievod a venit de la Ţarigrad, alungat de Turci, cuviosul Nifon, cinstit şi mare patriarh, ş'a stat la dreapta Domnului cu sfatul întru

toate aceste bune trebi. Iar pentru bunătatea şi smerenia sa, cînd i-a venit lui Radu-Vodă ceasul şi l-a chemat Dumniezeu la fericit liman, cu mare slavă l-a îngropat poporul la sfînta mănăstire Dealul şi i-a rămas numele Cel Mare.

Iar la anul de la Hristos 1512, după patru ani de tulburare şi moarte, a vrut Dumnezeu să vie în scaunul Ţării Neagoe-Voievod din neamul Basarabilor celor bătrîni. Ş'a fost şi'n vremea lui Neagoe-Voievod pace. Ş'a fost şi el plin de osîrdie pentru dreapta credinţă a lui Hristos. A adus în ţară moaştele prea cuviosului patriarh Nifon. Ş'a dăruit odoare la multe mănăstiri de la Sfîntul Munte şi de la Ierusalim şi de la muntele Sinai şi le-a înfrumuseţat acele mănăstiri şi s'a îngrijit de ele. Iar în Ţară a înălţat sfînta şi minunata mănăstire Argeş, aşa de frumoasă cum puţine stau în ţările creştinilor. Şi era slăvit Neagoe-Voievod şi pentru înţelepciunea lui şi era şi vestit cărturar.

Domnit-a prea puţină vreme: numai nouă ani, fiind slăbănog din fire. Şi cînd a purces pe neînturnate căi întru veşnicie, iar s'au rădicat în Ţară săbiile învrăjbirii.

Despre alţi Domni şi slăbirea Ţării.

A mai venit Domn în aceste vremuri de jale unul Mircea-Voievod-Ciobanul, carele era crud şi însetat de sîngele pămîntenilor. I-a şi rămas numele *Gealep,* adică pe turceşte păstor. Dar el n'a fost cioban, ci lup crîncen. Şi cînd a pierit el, a răsuflat poporul şi a înălţat cîntece de bucurie.

S'a rădicat apoi Voievod Pătraşcu-cel-Bun care a stăpînit puţină vreme şi a răposat la anul de la Hristos 1558 şi el a fost părintele lui Mihai-Voievod-cel-Viteaz. Şi s'au mai făcut iarăşi tulburări şi vrajbe în ţară, cînd s'a sculat Mircioaia, Chiajna-Doamna, nevasta Gealepului şi se tot tocmea cu Turcii şi cu boierii ca să aducă în stăpînirea Ţării pe fecioru-său Petru, carele a domnit şi la Moldova, şi i-au zis cel Şchiop.

A mai fost Domn în Ţară şi Mihnea Turcitul, pe care porecla îl arată cine a fost; căci şi-a lepădat legea pentru deşertăciunile lumeşti şi şi-a lăsat sufletul în ghiarele Demonului.

A mai trrecut prin Domnia bietei Ţări şi Petru-Cercel-Voievod, carele a fost frate mai mare al lui Mihai-Vodă-Viteazul. Şi îşi petrecuse tinereţa Petru-Voievod-Cercel pe străine ţărmuri, la curţile crailor de la Apus, şi era cărturar şi ştia să cînte pe alăute cu strune şi să dănţuiască, dar nevoia Ţării el n'o cunoştea. Ci a călcat pe pămîntul strămoşilor lui ca un străin şi s'a dus la anul de la Hristos 1585.

Era săraca ţară îngenunchiată în acele vremuri şi-şi făceau păgînii rîs de dînsa. Deloc nu mai luau aminte la cinstitele rînduieli întocmite în vechime cu Mircea-Voievod-cel-Mare. Ci acuma, văzînd că puterea

Ţării este cu totul slăbită şi cetăţile ori în mînile lor, ori dărîmate, puneau ei Domn şi stăpîn pe cine pofteau. Şi dacă nu le plăceau ochii unuia, ori nu plătea birul la vreme, ori nu da îndestulător bacşiş vizirului celui mare, îndată îl scoteau şi trimeteau pe altul. Şi veneau slujbaşi împărăteşti şi priveghiau la vistierie şi la împlinirea birurilor. Şi găseau pricină să le cuprindă ei pe toate, căci erau lacomi ca lupii şi n'aveau mci-o durere pentru bietul pămîntean. Ajunsese norodul sărac şi de batjocură şi numai cei mai bătrîni din oameni îşi aduceau aminte de vremea de altădată cea slăvită şi îmbielşugată.

Cînd s'a ridicat Mihai-Voievod-cel-Viteaz.

Ci întru această risipă şi durere a rînduit Dumnezeu să vie în Ţara Romînească Domn Mihai-Voievod la anul de la Hristos 1593.

Domnia a luat-o Mihai-Voievod din mîna Sultanului turcesc şi Turcii îl credeau supus lor ca şi alte umbre ale domniei Ţării, dar în sufletul lui Mihai-Voievod era înlănţuită de Cel-Veşnic furtuna răzbunărilor. Cum a venit în Ţară şi s'a suit în scaun Mihai-Vodă, n'a avut decît un gînd: cum să scape Moşia de subt stăpînirea păgînilor.

Era Mihai-Voievod fecior al lui Pătraşcu-Vodă şi frate cu Petru-Vodă-Cercel, şi fusese Mare Ban al Olteniei.

Domnul care era înaintea lui, cu numele Alexandru-Vodă, pe care norodul îl poreclea Cel-Rău, temîndu-se că-i va lua Domnia, l-a chemat pe Mihai-Ban de la Craiova şi l-a pus la închisoare. Şi chiar i-a hotărît pieirea şi l-a scos din temniţă ş'a pus să-l taie. Iar călăul, cînd a luat securea şi s'a apropiat de Mihai şi l-a văzut frumos şi măreţ, i s'a uitat în ochi. Şi aşa s'a înfricoşat călăul de privirea lui Mihai, cît a scăpat securea din mînă, a dat îndărăt ş'a fugit. Iar boerii toţi văzînd întru aceasta un semn de sus, s'au adunat în jurul lui Alexandru-Vodă ş'au cerut iertare pentru Banul Craiovei. Şi l-a iertat Alexandru-Vodă. Iar îndată după aceia a fost scris în rînduiala sorţii să ajungă Mihai la locul său, şi în loc să fie pierit şi închis în mormînt, a venit Voievod cu fală ş'a rădicat sabia pentru Ţară şi pentru legea lui Hristos.

Era atunci peste părţile nemţeşti împărat Rudolf; Voievod peste Ardeal Jicmond, şi la Moldova era Domn Aron-Vodă. Cum s'a aşezat Mihai-Vodă, n'a stat şi n'a căutat la ospeţe şi fală mincinoasă, ci a trimes soli la Jicmond-Voievod de la Ardeal, şi la Rudolf-împărat de la Viena, ş'a arătat că dacă ei au gînd să rădice oşti împotriva păgînilor, apoi are şi el sabie pe care o ascute şi va fi ageră şi gata oricînd.

Iar venind solii cu răspuns bun, pe loc s'a pregătit Mihai-Vodă de războiu. Şi s'au legat cu jurămînt mare şi cu blăstăm Voevozii şi împăratul să nu pue jos sabia pînă ce nu vor alunga pe necredincioşi din pămînturile creştine. Şi se pregăteau în taină, şi-şi alegea şi Mihai-

Vodă căpitanii oştilor. Şi avea pe Baba Novac, şi pe Udrea Banul şi pe Radu Buzescu, săbii tari, întru carele avea mare nădejde că vor sta pururea şi cu dreaptă credinţă lîngă el.

Cînd a început războiul lui Mihai-Voievod cu Turcii.

A hotărît Mihai-Voievod să se ridice în toamna anului de la Hristos 1594. Atunci în Noembrie 13, nimene neştiindu-i planurile, decît ai lui cei mai de aproape, a chemat la vistierie pe toţi datornicii turci, şi pe slujbaşii care priveghiau birurile împărăţiei, şi pe ienicerii păgîni care aveau cetăţuie în scaunul Ţării, şi le-a dat cuvînt că toţi vor primi lefile şi datoriile şi bacşişurile. Iar după ce s'au adunat la odăi, i-au bătut credincioşii lui Mihai-Vodă cu puştile cele mari şi le-a dat foc, de n'a scăpat viu niciunul. Şi pe loc pîlcurile de oaste gata au trecut Dunărea ş'au lovit cetăţile Turcilor, ş'au bătut oştile împărăteşti, şi le-au tăiat, ş'au cuprins cetăţile. Şi pe unde au mai fost, prin tîrguri şi sate, necredincioşi, pe toţi i-au prins şi i-au supus morţii, de-a rămas Ţara curată ş'a putut răsufla. Şi făcea şi la Moldova Aron-Vodă tot astfel de rînduială.

Aşa s'a început războiul cel mare al lui Mihai-Vodă. Iar păgînii, spăriaţi de grabnica urgie, au strîns oşti mari ş'au însemnat Domni pentru Ţara Moldovei şi pentru Ţara Romînească. Ş'au păşit ordiile păgînilor la Dunăre şi au trecut-o; ş'a venit, cu ceambulurile lui, şi hanul tătărăsc; şi s'au dat bătălii aprige ş'au rămas biruiţi păgînii; şi s'au împrăştiat ş'au fugit şi din Muntenia, şi din Moldova.

Iar Jicmond Batori, Voievod de la Ardeal, fiind om fălos şi deşert, văzînd aceste biruinţi ale lui Mihai-Vodă, a început a se mîndri ş'a spune că supuşii lui de la Moldova şi de la Ţara Muntenească le-au cîştigat; căci şi Mihai-Vodă şi Aron-Vodă sînt supuşii lui; şi el este Voievod peste toate ţările romîneşti, şi numai pe împăratul nemţesc singur îl cunoaşte el mai mare. Chiar părîndu-i că Aron-Vodă nu înţelege bine mărirea lui, a pus de l-a prins cu vicleşug şi l-a vîrît la închisoare, unde a şi murit Aron-Vodă, Iar lui Mihai-Vodă îi trimetea veşti şi vorbe bune şi-i făgăduia ajutor împotriva Turcilor, iar faţă de alţii îl arăta şi pe Mihai-Vodă slugă a sa de credinţă, căruia i-a dat el dezlegare şi putere să bată pe necredincioşi.

În astfel de vorbe şi petreceri deşarte se scălda Jicmond-Voievod. Iar Mihai-Voievod îl lăsa să vorbească şi se gîndea la fapte, şi se gătea împotriva Turcilor; căci ştia el că o împărăţie ca cea turcească nu se lasă lesne biruită, şi are de unde strînge oşti, şi are putere mare şi poate bate multă vreme războiu. Inima sa fiind la rîdicarea Ţării, a lăsat vorbele lui Jicmond să zboare, numai să aibă de la el ajutor de oaste.

Despre războiul cel mare cu Sinan-Paşa.

Bulucit-a Sultanul ordiile toate şi le-a trimes împotriva lui Mihai-Voievod. Ş'a pus în fruntea ordiilor chiar pe vizirul cel mare, Sinan-Paşa Alvanitul, vestit în războaie. Şi i-a dat poruncă şi cuvînt să prefacă Ţara Muntenească şi Moldova, şi Ardealul, în ţinuturi turceşti.

Ş'a venit Sinan-Paşa la Dunăre, cu toată sila lui. Ş'a făcut pod cu mare greutate, căci nu-l lăsau pîlcurile lui Mihai-Vodă. Ş'au trecut Turcii Dunărea; şi Mihai-Voievod şi-a pregătit oastea. Iar în vremea aceia Jicmond-Voievod de la Ardeal nuntea cu mireasă de viţă împărătească. Şi puhoiul venea asupra creştinilor, iar el bea vin şi dănţuia şi nici nu-i păsa.

Şi-şi cerceta Mihai-Vodă oastea puţină, şi căta la Turci şi-i vedea fără sfîrşit, cît cuprindeau zările. Şi se gîndea cum să scape Ţara de ei.

Fiind Turcii îngrămădiţi la vadurile Călugărenilor, pe apa Neajlovului, în locuri strîmte şi grele, pe cînd voiau a trece un pod, Mihai-Voievod a avut gînd luminos de la Dumnezeu şi numai cu puţini căpitani credincioşi, i-a izbit ca trăsnetul; dar aşa de fără veste, ş'aşa de înfricoşat, încît fruntea oştilor nici n'a înţeles dacă bate asupra lor sabie omenească ori arhanghelul morţii; a avut cruntă nălucire, ş'a dat strigăt cu spaimă mare, de s'au învălmăşit cei din urmă. Şi înfricoşîndu-se oştile păgînilor, au dat înapoi în fugă şi risipă. Şi l-au prăvălit şi pe Sinan-Paşa de pe cal în fuga lor şi l-au călcat în picioare şi l-au amestecat cu mocirla Neajlovului. Şi fugeau şi nu-şi mai puteau veni în fire de spaimă.

S'a întîmplat aceasta din voinţa lui Dumnezeu, la 13 August, anul de la Hristos 1595. Oştile cele nebiruite ale Turcilor, de puţine ori în curgerea veacurilor au fost aşa de înfricoşate ca în ziua aceea.

Iar Mihai-Voievod, dobîndind răgaz, s'a tras la munte, aşteptînd ajutor de oşti de la Jicmond-Voievod. Şi venindu-i ajutor, a prins a lovi iar pe Turci. Ş'aşa de tare erau înfricoşate ordiile de Mihai-Vodă, încît nu mai putea să le ţie pe loc Sinan-Paşa. Ci cum auzeau oştenii păgîni de Mihai-Vodă, prindeau a striga: Mihale-Oglu! Mihale-Oglu, adică Mihai Diavolul! şi fugeau risipindu-se. Şi i-au bătut creştinii şi i-au tăiat, şi i-au îngrămădit la Dunăre şi i-au bătut, şi i-au tăiat iarăşi, încît curgeau apele în două cu sînge. Ş'a fost cumplit măcel. Fugit-a Sinan-Paşa cu sfărămături de oaste şi cu ruşine mare, şi nu s'a mai putut întoarce asupra lui Mihai-Vodă.

Cînd au aşezat Turcii pace cu Mihai-Vodă.

Alt război cu Turcii n'a mai avut Mihai-Voievod. Căci a cunoscut

Sultanul în Mihai-Voievod braţ întărit de Dumnezeu, şi mai degrabă a cugetat să facă cu el pace şi să-l lase în linişte. Şi i-a trimes soli şi scrisori de pace. Umblau în vremea aceea între Turci, în ordii, tainice vorbe: că ei niciodată în bătălii n'au văzut pe Mihai-Voievod rădicînd mîna dreaptă; iar stînga lui cînd se ridică are brăţară de fulger. Într'adevăr Mihai-Voievod era stîngaciu de felul lui şi la războiu lovea numai cu stînga şi purta secure. Şi mai spuneau călăreţii Turci cînd li se spăriau caii şi sforăiau şi îndărăptau că ar fi văzînd caii umbra lui Mihale-Oglu. Şi se temeau de Mihai-Vodă ordiile şi-l socoteau vrăjit. Şi aşa s'au tocmit Turcii cu Mihai-Voievod ş'au făcut pace şi i-au trimes daruri, ş'a avut Ţara linişte dinspre partea lor cîţiva ani.

Cînd a cucerit Mihai-Vodă Ţara Ardealului.

Iar în vremea aceasta, la Ardeal, gîndurile lui Jicmond-Batori se arătau schimbătoare ca vînturile. După ce s'a făcut războiul cu Turcii şi după ce s'a arătat el aşa de falnic, dintr'odată a început a zice că s'a săturat de slavă şi de oşti, şi nu-i mai trebuie nici muiere de viţă împărătească; că mai bine s'ar lăsa de domnia Ardealului şi de nevastă, numai să-i deie împăratul moşii bune în hotarul împărăţiei şi să-l facă vlădică mare, carele la papistaşi se chiamă *cardinal.* Ş'aşa din voievod şi oştean a hotărît a se face popă şi şi-a lepădat nevasta şi s'a dus între Nemţi. Şi-a lăsat împăratului Ţara Ardealului. Ş'a trimes împăratul la Ardeal slujbaşi împărăteşti. Ş'a venit la Mihai-Vodă la Bucureşti slujbaşii împăratului şi s'au legat mai vîrtos în numele împăratului pentru viitorime. Şi-i părea bine lui Mihai-Vodă că s'a dus de la Ardeal Jicmond, pentru că era om uşuratic şi pe cuvîntul lui nu puteai pune temeiu.

Dar multă vreme n'a trecut la mijloc şi Jicmond Batori şi-a lăsat popia şi s'a întors iar la Ardeal să-şi iee domnia. Ş'a închis pe slujbaşii împăratului şi'n loc de cruce purta iar sabie şi rîvnea la deşartele măriri lumeşti. Asta a făcut multă nemulţămire lui Mihai-Vodă, şi lui Rudolf- Împărat, şi cugetau ce să facă cu Jicmond.

Dar pînă să cugete ei bine, s'a hotărît mai degrabă Jicmond să facă alta. Avea el în ţara leşească un văr drept, cu numele Andrei Batori, care era acolo popă mare papistaş, anume cardinal. Şi trăise Jicmond cu văru său pînă atunci în mare vrajbă. Ş'acuma deodată i-a venit să se împace cu el. Şi împăcîndu-se, i-a dăruit lui Domnia Ardealului. Ş'a şi venit Andrei Batori Voievod la Ardeal, iar Jicmond s'a dus iar, călătorind pe alte gînduri, ca pe harmăsari sălbatici.

Văzînd Mihai-Vodă atîtea schimbări şi nestatornicii, a trimes soli şi scrisori la împăratul şi i-a spus aşa că el va trece cu oaste la Ardeal să cuprindă Domnia, ca să curme schimbările şi furtunile. Şi la anul de

la Hristos 1596, Octomvrie, trecînd Mihai-Voievod munţii cu oşti, a biruit la Şelimbăr pe Andrei-Voievod Batori şi i-a sfărîmat oastea. Şi l-au găsit Secuii pe Andrei-Voievod fugind singur prin munţi şi l-au ucis şi i-au adus la Mihai-Voievod capul. Şi zice că să fi lăcrămat Mihai-Voievod de moartea năprasnică a lui Andrei, şi să fi spus astfel cu întristare: Săracul popă! Eu nu i-am dorit pieirea!

Şi punînd Mihai-Voievod stăpînire pe Ardeal, s'a dus cu mari oşti şi slavă la Bălgrad-Cetate şi acolo şi-a pus pe frunte cunună de Voievod ardelenesc, vestind de biruinţa lui pe Rudolf-Împărat.

Cînd a cucerit Mihai-Vodă Moldova.

La Moldova, în zilele acestea, erau tari Leşii. Oştile lor aduseseră Domn la Iaşi pe Irimia-Vodă-Movilă, iar Ştefan-Răzvan- Vodă fusese prins şi tras în ţapă. Nici Irimia-Vodă, nici Leşii nu erau prietini cu Mihai-Vodă. Şi mai trecuse în Ţara Leşească Jicmond Batori cel cu multe gînduri şi aţîţa şi el pe Leşi împotriva lui Mihai. Şi s'a făcut duşmănie mare, de s'a gîndit Mihai-Vodă să cuprindă şi Moldova.

Iar Rudolf-Împărat şi sfetnicii lui, văzînd faptele lui Mihai, nu se bucurau. Căci ei înţelegeau cuprinderea ţărilor în folosul lor şi n'aveau credinţă că Mihai-Vodă le va închina lor ţările şi cetăţile. De aceea veneau oşti împărăteşti la Ardeal, şi împăratul nu răspundea la soliile lui Mihai-Vodă.

Ci Mihai-Vodă, neîngrijindu-se prea mult dinspre partea aceasta, şi-a tocmit oastea şi a trecut cu războiu în Moldova, la anul de la Hristos 1600. Şi tîmpinîndu-se cu oştile Leşilor, le-a bătut şi le-a alungat.

Şi s'a dus cu mare pohfală la scaunul ţării, la Iaşi, şi s'a încununat Voievod şi peste Ţara Moldovei.

Şi s'a făcut astfel faptă mare din voia lui Dumnezeu, în anul acesta 1600. Că s'au spart hotarele cele vechi ale neamului romînesc, şi s'au aflat toţi Romînii într'un singur hotar: şi cei din Ardeal, şi cei din Muntenia, şi cei din Moldova, aşa cum fuseseră altădată în străvechile vremuri.

Fost-a însă unirea subt Mihai-Voievod cel Viteaz numai puţină vreme: ca un curcubeu frumos după ploaie. Şi s'a înfundat apoi soarele în negură; ş'a venit noaptea; ş'a pierit lumina curcubeului şi a doua zi nu s'a mai arătat. A fost numai ca un semn pentru viitorime. Şi taina numai Dumnezeu va dezlega-o în alt veac.

Despre căderea şi moartea lai Mihai-Vodă-Viteazul

Cum s'a ridicat Mihai-Voievod Domn peste tot neamul, au pornit duşmanii care dincotro uneltiri împotrivă-i S'au sculat boierii unguri din toate părţile; şi l-au viclenit şi cei ce se prefăcuseră întâiu prietini ai lui. Şi s'au sculat şi Leşii cu oşti; şi s'a ridicat şi un căpitan mare al lui Rudolf-Împărat, cu numele Basta, şi-l pîra pe Mihai-Vodă la împăratul şi-i voia pieirea. Ş'aşa văzînd Mihai-Vodă că toţi se sumuţă împotriva lui ca lupii cei răi, a căutat în juru-i la prietini şi i-a găsit prea puţini. Ci tot a ieşit întru întîmpinarea lui Basta-general şi s'au bătut oştile lor în Ardeal la Mirăslău, şi a fost biruit Mihai-Voievod.

Din acest ceas de nenorocire, mîna stîngă a lui Mihai-Vodă, care avea brăţară de fulger şi fusese nebiruită, a căzut în jos. Şi aşa a fost în voinţa cea neînţeleasă a Celui-Prea-Înalt ca braţul lui de arhanghel să nu mai poată birui.

S'au ridicat Leşii la Moldova ş'au cuprins-o şi şi-au pus iar Domnul lor. Şi sporindu-şi oştile cu toţi duşmanii lui Mihai- Voievod au păşit şi'n Ţara Muntenească şi s'au întîmpinat cu Mihai-Voievod la Bucov: ş'a fost iarăşi biruit Mihai-Voievod, prin voinţa lui Dumnezeu.

Ş'aşa a rămas biruit şi singur Mihai-Voievod, şi părăsit în jalea lui, cu soaţa şi copiii fugari şi ei pe căile primejdiei. Şi ne mai avînd nici o nădejde şi nici un sprijin de nicăieri, părăsind scaunul şi Ţara, s'a dus la Viena, la Împăratul. Ş'acolo a vorbit el cu împăratul şi şi-a arătat durerile lui şi a dat la lumină uneltirile duşmanilor. Iar împăratul a părut a-l crede şi s'a împăcat cu el. Şi l-a pus mai mare peste oşti şi l-a pus să se împace cu Basta, şi i-a dat şi lui Basta alte oşti, şi i-au rînduit pe amîndoi să cuprindă Ţara Ardealului, unde venise iar Jicmond cel schimbător şi făcuse mare răscoală şi războiu.

Deoacamdată Mihai-Vodă şi Basta-general s'au tocmit şi s'au împăcat. Ş'au purces amîndoi cu oştile lor la războiu în Ardeal, ş'au bătut pe Jicmond ş'au cuprins Ardealul. Dar îndată Basta a pornit iar uneltiri împotriva lui Mihai-Vodă şi a stîrnit pîrile cele vechi ş'a trimes vorbe minciunoase la Rudolf-Împărat.

Şi fiind Basta cu otrăvită ură şi cu gînd viclean, pe cînd se aflau oştile la Turda, a trimes la cortul lui Mihai-Vodă într'ascuns pe un om al lui de credinţă cu cîţiva oşteni, care au găsit pe Mihai-Vodă singur şi l-au omorît în cort străpungîndu-l cu suliţa şi tăindu-i capul. Şi fiind numai între oşti străine, credincioşii lui Mihai-Vodă nimica n'au putut face, căci ei erau puţini şi toţi străinii le erau duşmani. Şi nici trupul nu i l-au putut lua şi nu l-au putut îngropa creştineşte. Ci a rămas în pământul Turdei zălog până la răscumpărarea viitoare.

Iar cinstitu-i cap l-a putut duce la mănăstirea Dealul cu slavă Radu Buzescu şi acolo i-am văzut eu mormîntul. Pe fruntea aceia mi-am adus eu aminte că au stat trei cununi; subt fruntea aceia au privit ochii o Ţară singură fără de hotare vrăjmaşe, ş'am plîns cu jale şi m'am smerit către Dumnezeu.

Astfel s'a rădicat în Ţara Romînească Mihai-Voievod, mare viteaz. Plină de zbucium i-a fost viaţa. I-a strălucit numele ca fulgerul, şi grabnic a trecut ca furtuna.

Despre urmaşii lui Mihai-Vodă-Viteazul şi îngenunchierea Ţării subt Turci şi Greci.

După ce a căzut Mihai-Voievod, n'a mai ieşit la Romîni altă sabie tare şi vestită în lume; şi nici n'au mai avut chip să se rădice Romînii împotriva necredincioşilor ci iar a căzut asupra lor cu greutate mîna Turcilor. Şi Turcii rînduiau iar voievozii după plăcerea lor şi după bani, şi se amestecau în trebile Ţării şi-şi făceau rîs de norod.

Mai vrednic între urmaşii lui Mihai-Voievod a fost Radu-Şerban-Voievod care a urmat în scaunul Ţării Romîneşti după pieirea lui Mihai-Voevod. A avut războaie grele cu voievozii Ardealului Radu-Voievod şi de multe ori a ieşit biruitor.

Iar la anul de la Hristos 1633, după domnii slabe, s'a rădicat în scaun Matei-Vodă, Basarab de neam, oştean vechiu de subt Mihai-Voievod. Era acest Matei-Voievod bătrîn, bun şi înţelept, cu dragoste asupra norodului şi cu dreptate. Şi vrăjmăşindu-se asupră-i de la Moldova Vasile-Voievod poreclit Lupu, l-a bătut în multe rînduri Matei-Voievod bătrînul, şi i-a spart planurile de mărire şi deşertele gînduri. Iar la sfîrşit s'au împăcat şi a zidit Matei-Vodă lăcaş sfînt în pămîntul Moldovei, iar Vasile-Vodă în Ţara Muntenească. Şi amîndoi s'au înţeles de au dat în ţările lor pravile scrise, după rînduielile vechi ale bătrînilor voievozi de odinioară.

A domnit Matei-Voievod ani douăzeci şi unu şi l-a jelit norodul cînd a închis ochii.

Ş'a fost după el Domn în Ţară Constantin-Vodă, poreclit Cîrnul, tot din neam Basarab. Şi după el, la anul 1678, Şerban- Vodă, din neamul Cantacuzinilor de la Ţarigrad.

Ş'au făcut Turcii, în vremea lui Şerban-Vodă, mare războiu cu Nemţii. Şi a ajuns vizirul cel mare Cara-Mustafa cu oştile, biruind, pînă la Viena şi a împresurat în acea cetate oştile Nemţilor. Şi erau cu Cara-Mustafa şi Voievodul de la Moldova Duca-Vodă cel Bătrîn, şi Voievodul de la Munteni Şerban-Vodă. Iar Şerban-Vodă fiind silnic alăturea cu Turcii, cu inima era de partea creştinilor şi le dădea veste în cetate despre gîndurile şi planurile păgînilor. Ş'aşa au ţinut Turcii împresurată Viena ş'au amenințat cu oştile creştinătatea, pînă ce s'a ridicat de la Leşi Ion Sobieţchi-Craiu ş'a venit cu oaste şi, lovind pe Turci, i-a biruit, ş'a slobozit pe Nemţi, şi-au dat îndărăt păgînii.

Şi s'a învrednicit Şerban-Vodă de-a adus în Ţară tiparniţă şi s'au

tipărit în vremea lui Sfintele Scripturi în limba noastră romînească.

Iar după dînsul a urmat în scaunul Ţării Constantin-Vodă Brîncovanu, Basarab de neam, om bogat şi falnic, carele a domnit cu pace ani douăzeci şi cinci. Şi'n vremea lui s'au ridicat tari Muscalii ş'au năzuit a bate pe păgîni. Şi împăratul nemţesc a avut iarăşi val şi războiu cu Turcii, şi-i băteau Nemţii pe Turci. Iar Constantin Vodă cugeta că mai bine i-ar fi cu creştinii şi bine ar fi să poată scăpa Ţara de robia păgînilor. Ca şi Dumitraşcu-Vodă Cantemir de la Moldova, a avut şi Constantin-Vodă vorbe şi planuri cu Muscalii, pănă ce au fost biruiţi Muscalii cu Petru Alexievici Ţar, la Stănileşti, în Ţara Moldovei, la anul de la Hristos 1711. Ş'a avut vorbe şi înţelegeri şi cu împăratul nemţesc. Ş'au simţit de la o vreme Turcii. Şi ştiindu-l om prea bogat, s'au lăcomit şi la averile lui. Ş'au trimes oşteni păgîni care l-au prins pe Constantin-Vodă cu feciorii lui şi cu toată curtea şi l-au dus la Ţarigrad. Ş'acolo l-au pus păgînii cu toţi ai lui la închisoare la temniţele Mării, pînă ce a poruncit Sultanul de l-au scos cu feciorii subt Serai, şi i-a strigat că-i vînzător şi viclean şi i-a hotărît peirea; şi-l iartă numai dacă-şi lasă legea şi se face Turc cu feciorii.

Şi n'a vrut Constantin-Vodă să-şi lese legea şi să se facă Turc. Ş'atuncea' a apucat gealatul pe coconii Brîncoveanului şi i-a tăiat pe rînd subt ochii tatălui lor. Şi după ce i-a tăiat pe toţi, iar n'a vrut Constantin-Vodă să-şi lese legea şi l-au tăiat Turcii şi pe el. Şi aşa i-a fost pieirea, în anul de la Hristos 1714, de a rămas pomenire şi cîntec pănă în zilele mele.

Iar nu multă vreme după aceia, au făcut Turcii în Ţara Muntenească ce-au făcut şi la Moldova. Nemaiavînd credinţă în domni pămînteni, au hotărît să trimeată ş'aici vechili ai lor, oameni străini de ţară, Greci ţarigrădeni. Ş'a încăput şi Ţara Muntenească desăvîrşit pe mîna Grecilor; ş'a fost vai şi amar de biata ţară, caşi de săraca Moldovă.

Plîngerea cuviosului Veniamin- Ieromonahul.

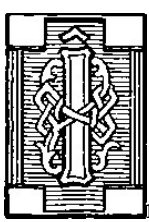

n zilele mele, am văzut multe aşezări ale neamurilor: ţări şi cetăţi. Şi unde era pace şi slobod poporul şi ascultau şi Craii de legi, am găsit bielşug şi bună rînduială. Acolo omul poate trăi nesupărat şi munca lui nimeni nu i-o răpeşte, şi casa lui nimeni nu i-o calcă şi viaţa nu i-i în primejdie; şi bine este a trăi unde-i rînduială şi

lege.

Iar în ţara părinţilor mei demult acestea nu se mai află. Demult curge sîngele fără judecată, şi fratele apasă pe frate, şi munca omului o răpeşte silnic cel tare, şi nu-s judecători şi nu-i dreptate. Ci totuşi cînd erau voievozii pămînteni, mai găsea băştinaşul milă şi mai putea nădăjdui într'o alinare. Şi cu toţii atunci, aducîndu-şi aminte de vechea slavă de la Mircea-Vodă şi de la Ştefan-Voievod, plîngeau şi se smereau înaintea Celui-Prea-Înalt şi se pocăiau, iertîndu-se. Iar după ce ne-au călcat străinii, au prins a se strica neamurile boierilor vechi ş'a se amesteca, au prins a cădea răzeşii şi mazîlii, ş'a se împrăştia, ş'a prăpădi pămînturile ori de voie ori de silă; şi numai străinii ţineau într'o mînă cumpănă strîmbă şi'n alta sabie, şi n'a mai fost nici milă, nici îndurare; iar dreptatea noastră de mult era moartă şi îngropată.

Aşa de o sută de ani tot ne coborîm şi mergem către marginea prăpăstiei şi ne vom prăbuşi în veşnic întuneric dacă nu se va milostivi Dumnezeu de noi. Ş'a trecut într'o sută de ani multă Grecime pe acest pămînt; şi nu s'a întors toată la locul ei. Ş'au rămas printre noi mulţi Greci cu obiceiuri rele, de s'au stricat din pricina lor şi pămîntenii. Ş'acuma socot că nu stă înaintea lui Dumnezeu apă mai plină de gunoaie şi de spumă decît apa noastră.

Şi din ce am fost noi neamul romînesc rupt şi împărţit în trei din vechi, acuma şi mai tare ne-au sfîrticat şi ne-au stricat duşmanii. Căci la anul de la Hristos 1777 s'a pus graniţă nouă ş'au cuprins Nemţii pămîntul din miază-noapte al Moldovei, cu mormintele voievozilor de demult şi cu scaunul vechiu al Moldovei, Suceava, şi cu mormîntul lui Ştefan-Voievod-cel-Sfînt de la Putna.

Ş'acuma la 1812 au cuprins şi Muscalii jumătate din Moldova, de la Nistru pănă la Prut. Şi zadarnic au plîns ş'atuncea Moldovenii şi plîng ş'acuma cu mare glas, nimeni nu-i aude şi nimeni nu-i izbăveşte. Că Muscalii şi Cazacii Ţarului bat pe-ai noştri cu cnutul şi cu nagaica şi-i ridică din satele lor şi-i trimet în nuntru în pustietăţile Mosculuí, pănă la Herson, Cavcaz şi Sibir, şi-i socotesc ca pe-un neam nevrednic; şi de unde se arătau la început cu zîmbet şi cu blîndeţă, acuma atîta s'au încruntat cu duşmănie asupra noastră ca cei mai cumpliţi varvari. Aşa s'au spăriat ai noştri, de-au scos ş'o vorbă: că Muscalu face cruce mare, că-i dracu bătrîn. Şi spun alţii: Îl întrebi pe Muscal de viaţă şi el de chică te'nhaţă! Asta şi altele spun bieţii Moldoveni, învăţături din năcazurile lor.

Atîta de năcăjiţi sîntem că ne rămîne numai la Dumnezeu nădejdea.

Despre minunata vedenie de la mănăstirea Putna.

Eu umilitul Veniamin Ieromonahul acestea le-am cugetat şi le-am scris cu sînge şi lacrimi, în singurătatea mea, în anul de la Hristos 1814. Şi mi-am adus aminte de mărirea veche, ş'am plîns. Şi văzînd jalea şi ticăloşia vremii întru care mă aflu şi moşia părinţilor paragină, am hotărît să caut uitare şi mormînt pe-un ţărm străin.

Iar înainte de a pribegi, s'a făcut în mine mare întuneric şi furtună. Ş'am cugetat astfel, smerindu-mă ca o netrebnică pulbere înaintea lui Dumnezeu.

Cu ce-a greşit acest neam romînesc de cînd l-ai aşezat Tu, Doamne, pe acest pămînt? I-ai dăruit ţară frumoasă, cu codri şi ape, şi l-ai întors la dreaptă crdinţă. Şi el a stat ş'a înflorit înaintea Ta, ca un măr, primăvara. Şi iată, cu nouri şi trăsnete, s'a prăvălit din adîncurile întunericului furtuna. Ş'au venit varvarii, şi s'a vărsat pe acest pămînt sînge, ş'a fost multă pieire. Ş'a rămas ţara pustie, ş'a pribegit norodul în munţi şi s'a nevoit în sărăcie. Ci totuşi, acolo, în cetate de piatră, nu te-a uitat, Doamne, şi ţi-a cinstit numele cu smerită şi curată limbă. Şi iar a ieşit la lume. Ş'au venit asupra lui hoarde necredincioase iarăşi. Şi el iar a tras sabia pentru credinţă în veacuri, ş'a sîngerat şi iar s'a umplut pămîntul său de morţi. Şi l-au copleşit vrăjmaşii, şi stă acuma în robie. Şi eu nu-l ştiu pre acest neam să fie mai rău decît altele; şi braţul lui n'a ostenit niciodată pentru cruce; şi din neamul nostru mai mulţi sînt dedesubt decît deasupra; pămîntu-i plin de oasele strămoşilor; şi toţi au căzut rostind numele Tău. De ce atunci, Doamne, stăm la marginea pieirii? De ce sîntem cei mai mişei pe lume? Să fie ascunsă în hotărîrile Tale, izbăvirea noastră, ca mărgăritarul în fundul mărilor?

Acestea le cugetam cu durere, smerindu-mă. Ş'am hotărît să mă duc şi să îngenunchez la Putna la mănăstire, la mormîntul lui Ştefan-Voievod, şi să mă rog fierbinte şi să cerc a pătrunde, cu durerea mea şi cu rugăciunile, mila lui Dumnezeu.

Şi m'am nevoit de m'am dus la sfînta mănăstire Putna în anul de la Hristos 1813, la sfîntul Ion de vară, Iunie 24. Ş'am făcut singur priveghere în noaptea de Duminică spre Luni. Şi m'am rugat fierbinte. Şi clocoteau în mine gîndurile, ca furtuna mării.

Şi la un ceas din noapte, stînd eu în genunchi pe lespedea lui Ştefan-Vodă şi plîngînd, s'a stîns candela şi s'a făcut în jurul meu mare întuneric. Şi m'am înfricoşat, ş'am înţeles în inima mea că acesta este semn de la Dumnezeu.

Şi într'acela întuneric s'a întins supra-pămîntească tăcere. Şi parcă mă aflam pe alt tărîm. Şi dintr'odată, cutremurîndu-mă, am văzut spre sfîntul altar zori de aur şi mi s'au arătat umbre de voievozi. Ş'am cunoscut pe Bogdan-Dragoş-Vodă şi pe Radu- Negru-Voievod, şi pe Alexandru-Voievod-cel-Bun, şi pe Mircea-Voievod, şi pe Stefan-Voievod cel Sfînt, şi pe Mihai-Voievod. Şi toţi erau cu cunună şi

schiptru, şi cu spată la coapsă, şi stăteau în lumina aceea de aur şi eu îi priveam printre lacrimile mele. Şi se făcea în jurul lor cîmp nemărginit plin de mormintele părinţilor mei.

Şi mi s'a părut c'a nălţat spre mine braţul Ştefan-Voievod ş'am tresărit şi pleoapele mele s'au zbătut ca aripi de umbră. Şi iată că s'au şters zorile acelea şi iar m'a împresurat întunericul. Şi era tăcere înfricoşată. Dar simţeam cum tremură în mine şi 'n jurul meu ca o furtună din tainice şi necunoscute stihii. Şi mi s'a părut că în sufletul meu se alege glas şi-mi spune: Iată, toate acestea: umbrele morţilor şi mormintele, lacrimile şi durerile, sila şi robia au fost pentru ca să încerce Dumnezeu neamul tău. Ci de acum într'un veac, vor cunoaşte urmaşii, prin mîna lui Dumnezeu, izbăvirea.

Ş'am văzut într'acelaşi loc al sfîntului altar, minune. Că mi s'a arătat zare lungă de sînge şi cer de furtună. Şi se făcea că înţelegeam că-i vremea peste un veac. Şi furnicau limbile pămîntului la război şi ieşea în lume Antihrist. Şi se arătau balauri cu multe capete şi cu limbi veninoase în patru vînturi. Şi pe un balaur sta Antihrist cu sabie de foc în mînă. Ş'avea balaurul aripi, iar Antihrist era gol şi purta pe cap cunună neagră. Şi călca Antihrist peste neamuri, şi stropşeau şi ceilalţi balauri neamurile. Şi era foc şi vărsare de sînge. Ş'am înţeles că va fi crîncen războiu la hotarele neamului meu. Şi s'a arătat asupra balaurilor ş'asupra lui Antihrist săgetător în straie albe. Ş'au căzut balaurii, ş'au înghiţit pe Antihrist. Şi s'a făcut fum des. Şi cînd a ieşit iar la lumina, am cunoscut ţara noastră a mormintelor, şi era largă cît nu-i vedeam marginile. Ş'am înţeles că după războiul limbilor şi căderea lui Antihrist, va izbăvi Dumnezeu neamul meu şi-i va da hotarele dintru început, şi vor cădea şi se vor risipi împărăţiile şi domniile cele vrăjmaşe.

Şi plîngeam privind altarul şi m'am înfricoşat iar. Căci am văzut demonul discordiei, cu ochii verzi ca fierea. Ş'am înţeles că încercările nu vor fi sfîrşite nici într'un veac. Că vor ieşi iar pe lume răii, şi tulburătorii şi vor aduce pe lume sila şi neorînduiala. Şi dacă nu vor înţelege cei de după mine că ţara se aşază numai pe muncă şi dreptate, va sta întocmirea lor tot pe tăiuş de cuţit şi tot pe margine de prăpastie.

S'a întunecat vedenia. Şi m'am găsit singur în genunchi, la mormîntul lui Ştefan-Voievod. Ş'am auzit cîntînd cucoşii la stă- reţie şi la fereşti albăstreau semnele dimineţii. Atunci m'am smerit iarăşi către Dumnezeu, înţelegînd viitorul; şi m'am rugat fierbinte. Şi sărutînd slova lui Ştefan-Voievod, am ieşit cu nădejde după lacrimi, ş'am purces în pribegie spre schimnicia mea de la Vatopedi.

Scris-am toate, dintru început pănă la sfîrşit, dînd slavă lui Dumnezeu, eu smeritul Veniamin Ieromonahul, de la sfînta mănăstire Rîşca, din ţara Moldovei.

Iaşi, 1921.

ACEST VOLUM S'A TIPĂRIT
ÎN ATELIERELE „CARTEA
ROMÂNEASCĂ“, ÎN LUNA IULIE,
ANUL 1939.

Table of Contents

MORMINTE
LACRIMILE IEROMONAHULUI VENIAMIN
Unde a fost găsită cartea lui Veniamin Ieromonahul
De ce a pribegit cuviosul Veniamin din Ţara Moldovei
Despre războaiele lui Traian-Împărat în Dacia.
Cînd a văzut cuviosul Veniamin stîlpul lui Traian-Împărat, la Roma
Despre vremea barbarilor
Ce-au făcut bătrînii în vremea barbarilor.
Despre despărţirea neamului romînesc.
Despre Ardeleni şi suferinţele lor.
Cînd a venit în Ardeal Iosif-Împărat.
Cînd s'au sculat Moţii cu Horia.
Cum a murit Horia la Bălgrad.
Cînd a coborît Dragoş-Vodă în Moldova.
Cînd a domnit în Moldova Alexandru-Vodă cel-Bun
Despre urmaşii lui Alexandru-Vodă.
Cînd s'a suit în scaunul Moldovei Ştefan-Voievod cel Mare.
Despre războiul cu Matiaş-Craiu.
Cînd au năvălit Tătarii.
Despre războiul cu Turcii la Racova şi alte războaie.
Despre războiul cel mare cu Mahomed- Sultan la Valea-Albă.
Despre războiul cu Olbriht-Craiu.
Despre moartea lui Ştefan-Vodă.
Despre Bogdan-Vodă, poreclit Chiorul, şi Ştefăniţă-Vodă.
Cînd a fost Domn Petru-Vodă-Rareş
Despre vremea nestatorniciei şi slăbirii Moldovei.
Despre îngenunchierea Ţării, subt Turci şi Greci.
Cînd a coborît Radu-Negru-Voievod la Ţ ara-Romînească.
Despre Basarabii cei bătrîni.
Despre Mircea-Voievod cel Mare şi războaiele lui.
Cînd a domnit Vlad-Voievod Ţepeş.
Despre Radu-Vodă-cel-Mare şi Neagoe- Voievod.
Despre alţi Domni şi slăbirea Ţării.
Cînd s'a ridicat Mihai-Voievod-cel-Viteaz.
Cînd a început războiul lui Mihai-Voievod cu Turcii.
Despre războiul cel mare cu Sinan-Paşa.
Cînd au aşezat Turcii pace cu Mihai-Vodă.
Cînd a cucerit Mihai-Vodă Ţara Ardealului.
Cînd a cucerit Mihai-Vodă Moldova.
Despre căderea şi moartea lai Mihai-Vodă-Viteazul

Despre urmaşii lui Mihai-Vodă-Viteazul şi îngenunchierea Ţării subt Turci şi Greci.
Plîngerea cuviosului Veniamin- Ieromonahul.
Despre minunata vedenie de la mănăstirea Putna.